КН палата
УзССР Давлат китоб палатаси
Инв. № 5
Гос. книжная палата УзССР
14 ФЕВ 1984

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

1984 ЙИЛ
10 ФЕВРАЛЬ
№ 7 (2747)
ЖУМА

ҲАЁТ ҲАҚИҚАТИНИ ТЎҒРИ АКС ЭТТИРАДИГАН, ИДЕАЛЛАРИМИЗНИ ҚАРОР ТОПТИРАДИГАН ЯНГИ САЛМОҚЛИ АДАБИЁТ ВА САНЪАТ АСАРЛАРИ ЯРАТИЛДИ. ПАРТИЯ ИСТЕЪДОДЛИ КИШИЛАРНИ АРДОҚЛАБ, ТАРБИЯЛАБ ЎСТИРМОҚДА, САНЪАТКОРЛАРНИНГ ИЖОДИЙ ИЗЛАНИШИГА ҲУРМАТ БИЛАН ҚАРАМОҚДА, МАДАНИЯТНИ БОЙИТАДИГАН ҲАММА НАРСАЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАМОҚДА. КПСС АДАБИЁТ ВА САНЪАТНИНГ ҒОЯВИЙ МАЗМУНИ ҲАҚИДА ҒАМХЎРЛИК ҚИЛИШ БИЛАН БИРГА УНИНГ РИВОЖИНИ ХАЛҚ МАНФААТЛАРИГА ХИЗМАТ ЭТАДИГАН ЙЎЛГА БУНДАН БУЁН ҲАМ СОЛИБ ТУРАВЕРАДИ.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг барча сайловчиларига, гражданларига Мурожаатидан

«СОЮЗ—Т-10» УЧИРИЛДИ

ТАСС АХБОРОТИ

Космик фазони тинчлик мақсадларида тадқиқ этиш программасига мувофиқ 1984 йил 8 февраль куни Москва вақти билан соат 15 дан 07 минут ўтганда Совет Иттифоқида «Союз-Т-10» космик кемаси учирилди. Уни кема командири Совет Иттифоқи Қаҳрамони СССР космонавт-учувчиси полковник Леонид Денисович Кизим, бортинженер Владимир Алексеевич Соловьев ҳамда тадқиқотчи-космонавт Олег Юрьевич Атьковдан иборат экипаж бошқариб бормоқда.

Учиш программасида «Союз-Т-10» кемасини «Салют-7» орбитал станцияси билан туташтириш кўзда тутилади.

Экипаж комплекс ичида илмий-техник ва медицина-биологик тадқиқотлар ва экспериментларни бажариши лозим.

Космонавтлар Кизим, Соловьев, Атьков ўзларини яхши ҳис этмоқдалар. «Союз-Т-10» кемаси ичидаги системалар нормал ишлаб турибди.

РЕСПУБЛИКА ИЖОДКОР ЁШЛАРИНИНГ III СЕМИНАРИ ОЛДИДАН

ИЖОДИЙ ЖАСОРАТЛАР ПАЛЛАСИ

Ёшлик ижодий интилишларнинг айни гулга кирадиган пайти. Илк гулга, илк мевага эътибор ҳам, қизиқиш ҳам одатдагидан бошқачароқ бўлади. Уларда одам келажакнинг порлоқ ва мустаҳкам, яшовчан, яратишга, ижодкорликка қобил нишоналарини кўргиси келади. Шунинг учун ҳам ёш қаламкашларга, уларнинг ижоди равнақ топишига эътибор — адабиётга партиявий ғамхўрлик ва партиявий раҳбарликнинг ажралмас муҳим қисми деб қаралади. КПСС Марказий Комитетининг кейинги йиллардаги машҳур тарихий қарорларида ёш ижодкор зиёлиларни тарбиялашга ғоят жиддий эътибор қаратилганлиги ва бу ҳар томонлама муҳим ишнинг аниқ-равшан чора-тадбирлари белгилаб чиқилганлиги ёшлар адабиётларининг тараққиёти ва тақдирларида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди. «Ёзувчилар ташкилотларининг муҳим ишларидан бири — адабий ўринбосарларни тарбиялашдир. Бу соҳада марказда ва шу билан бирга жойларда самарадор тажрибалар тўпланган, лекин табиийки, уни янада ривожлантириш ва бойитиш зарур», — деб ёзади «Правда» газетаси ўзининг «Ёзувчи ва ҳаёт» деб аталган бош мақоласида.

Ёш бадиий зиёлилар билан ишлашнинг ва бу ишларда катта натижаларга эришмоқликнинг муҳим йўллари ва шакллари анча мукаммал ишлаб чиқилди. Кейинги йилларда республикада ёш қаламкашларнинг семинарлари мунтазам суратда ўтмоқда. Олдинги йилларда бўлиб ўтган республика семинарларида қатор талантли ёш ижодкорларнинг номлари очилди. Республиканинг турли бурчакларидан иқтидорли ёшлар изланди. Уларнинг қаламига эътибор билан қаралди. Семинарларнинг ижодий комиссияларида турли жанрларда ижод қилувчи ўнлаб ҳақиқатан ҳам иқтидорли ёш қаламкашларнинг биринчи тўпламлари, биринчи ҳикоялари, биринчи қиссалари, биринчи драматик, саҳна асарлари муҳокамадан ўтказилди. Муҳокамаларда элимизнинг атоқли адиблари, кўзга кўринган олимлар ва танқидчилар фаол қатнашдилар. Ёшларга ижод сирларини англашда яқиндан ёрдам бердилар. 1982 йилда бўлиб ўтган республика ёшлар семинарининг ўзида ўнлаб ёш носирлар, шоирлар, драматурглар, танқидчиларнинг илк асарлари вақтли матбуот органларига, йирик журналларга, нашриётларга босиб чиқармоқлик учун тавсия этилди. Семинарлар ёш қаламкашлар ижодининг чинакам кўриги бўлмоқда. Бу кўриклар айниқса умумиттифоқ семинарлари олдидан яхши натижалар бермоқда. У Иттифоқ миқёсига чиқоладиган чинакам келажаги бор кишиларни аниқлашга ва танлашга катта, объектив имконият яратмоқда. Бунинг қанчалар катта аҳамиятга эга эканлигини тўлалигича айтиб адо қилиш қийин. Республика семинарининг эътиборли тавсияси билан нашриётларда махсус альманахлар, «Чашма», «Олтин беланчак», «Авторнинг биринчи китоби» сингари серияли нашрлар мунтазам чиқарилмоқда. Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг матбуот органлари ёшлар ижодини ёритишни яхши йўлга қўйганлар. «Шарқ юлдузи», «Звезда Востока», «Йилдиз», «Ёшлик» каби журналлар махсус сонларини ёшлар ижодини ёритишга бағишламоқда. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида Ёшлар совети ишламоқда. Советнинг фаолиятини яна ҳам жонлантирмоқ жоиз. Бу ишларнинг бари ёшларнинг адабиётимиз майдонларига шаҳдам қадамлар билан ўз келажакларига ишонган ҳолда кириб келишларини таъминлаб, яхши шароитлар яратмоқда.

Лекин қилинаётган ишлар қанча кўп бўлмасин, улар ҳали бу соҳада қилиниши зарур бўлган ишларнинг бир бўлаги, холос. Айниқса, ёш қаламкашларнинг талант ва маҳорат билан ёзилган, адабий жамоатчилик ва бадиий кенгашларнинг муҳокамасидан ўтган ҳамда маъқулланган асарларини узоққа чўзмай босиб чиқариш амалий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эгадир. Ёш қаламкашнинг ўз вақтида чиқарилган китоби унинг ижодига ўзгача кўтаринкилик, илҳом ва рағбат беради. Адабий жараёнларни бойитади, уларга янги руҳ бағишлайди. Ёш ижодкорни масъулият билан ишлашга ўргатади. Ваҳоланки, ҳозирча кўпгина ёшларнинг илк шеърий тўпламлари, ҳикоялари узоқ планларга қўйилмоқда. Ёш шоир йигирма ёшида тайёрлаган ва маъқулланган тўпламини ўттиз ёшида чиқаришга муяссар бўлмоқда. Айрим тўпламларни тинимсиз йилдан йилга суришлар баъзи талантли ёшларнинг ўсишини ғоятда кечиктириб қўймоқда. Айрим ҳолларда эса уларнинг ижодий совиб қолишларига «хизмат қилмоқда». Бундай ҳолларни албатта, тартибга солиш пайти аллақачон келган.

Масаланинг бошқа томони ҳам бор. Бадиий кенгашларда ёшларнинг асарларини талабчанлик, партиявий принципиаллик билан улар ижодининг келажагини ўйлаб муҳокамадан ўтказмоқ зарур. Токи муҳокамалар уларга чинакам ижодий мактаб бўлсин. Бадиий советлар бўш, саёз, жамиятимиз ва халқимизнинг бугунги улуғ манфаатларидан йироқ, мунғайган, анойи, темаси тор асарлар оқимига принципиал тўғон қурсин. Токи талантли асар ўрнини анойи асар қандайдир йўллар билан эгаллаб олмасин.

Адабиётга ҳаёт ичидан кириб келаётган ёш ниҳолларнинг фақат уларга, уларнинг ҳаётий тажрибалари, қарашлари, ўзига хос кечинмаларига кўра бошқа авлодлардан фарқланиб турадиган кашфиётлари бўлади. Улар шундай кашфиётларига кўра ижодий авлод сифатида шаклланадилар ва ўз тенгқур замондошларининг меҳнати, маънавий-руҳий дунёсини очадилар. Шунга кўра ҳам китобхон улардан ижодиёт соҳасида янги сўз кутади. Янги сўзни эса замонавий социалистик воқеликни теран ўзлаштирган ва ижодда жасорат билан ишлашга бел боғлаган ёшларгина айтоладилар. Ёшлик доим жасорат билан биргадир. Бу кўпроқ янгилик яратиш жасорати. Тақлидчиликда, бор яхши ёки етук намуналардан нусхалар кўчиришда ва ўртамиёна қаламкаш бўлиб юришда ҳеч қандай жасорат йўқ. Ҳолбуки, сир эмаски, бугунги кунда журналларда эълон қилинаётган, альманахлар ва айрим тўпламларда чиқаётган айрим асарларда тақлидчилик асоратлари аён сезилмоқда. Тақлидчилик билан ўртамиёначилик ўртасида эса кескин фарқлар бўлмайди одатда. Ҳозирда ёшлар учун ўзларини намоён қилмоқликнинг кўп ва хўб имкониятлари яратилган экан, уларга нисбатан талабчанликни ошириш ҳам фарз, ҳам қарз. Бунинг ўрнига баъзи ҳолларда ёшларнинг ғоятда тор масалалар доираси ичида ўралашиб қолиши кузатилмоқда. Бундан бир неча йиллар бурун улуғ адиб М. А. Шолохов ёшлар ҳақида сўзлаб шундай деган эди: «Ёш ёзувчиларнинг айрим ҳолларда тор масалалар атрофида ўралашиб қолишлари, ўз ишларига халқнинг тақдири юксаклигидан туриб қарамасликлари ёхуд буни истамасликлари ёки жуда бўлмаганда ўз китобларининг қаҳрамонларидан юқорироқ туролмасликлари ҳақиқий асарлар яратилишига ёрдам бермайди. Характерларни давр билан, халқ ҳаёти билан ўлчамоқ керак. Ҳаётнинг бағрига, унинг нақ юрагига ёшлар жасорат билан кириб бормасалар, ким киради! Мен бизнинг ёш носирларимизга ҳамон партиявийлик, ўз ишига чинакам гражданлик муносабати етишмай турибди, деган бўлардим. Улар кўпинча, ўз қаҳрамонлари ҳаётининг реал тафсилотларинц кўрсата биладилару, лекин гап кенг умумлашмалар чиқариш устида кетганда, оқсайдилар». Бу сўзлар ҳамон ёшлар ижодчилигининг кун тартибида турибди.

Биз кўпинча, ёш автор ҳам, у қанчалик ёш бўлмасин, мураббий эканлигини унутиб қўямиз. Бу ҳақда ғоятда оз гапирамиз, оз ёзамиз. Ҳолбуки, ёш қаламкаш ўзининг илк асарлари билангина эмас, ўз инсоний, гражданлик қиёфаси, маънавияти, маърифати, маданияти, курашчанлиги билан ҳам ёш китобхонларни тарбиялашга ҳисса қўшади.

Бунда айниқса, устоз адибларнинг хизматлари, зарур сўзлари, талабчанлик ва меҳрибонликлари беқиёс аҳамиятга молик. Шогирд устоз ишининг давомчисидир.

Ёшларга муттасил зарур ижодий топшириқлар бериш, улар эътиборини ҳаётимизнинг кам қаламга олинган масалаларига жалб этиш, ижодий йўл-йўриқлар кўрсатиш билан янада самарали натижа беради.

«Ёшлик» журналининг ташкил этилганлиги республика адабий ҳаётида муҳим воқеа бўлди. Журнал ўтган икки йил мобайнида ўз атрофига талантли ёш қаламкашларни уюштирди. Кўп номлар биринчи маротаба унинг саҳифаларида очилди. Булар журнал ёшлар ижодини ёритиш борасида янада ғайрат ва талабчанлик билан ишлаб, янада салмоқлироқ самараларга эришмоғи зарурлигини кўрсатади.

Тўла ишонч билан айтиш мумкинки, ёш ижодкорлар партиямиз ва халқимизнинг уларга билдирган ишончларини оқлайдилар.

4-БЕТ

АНЪАНАВИЙ НАВОИЙХОНЛИК ДАВОМ ЭТМОҚДА

Иззат СУЛТОН:

«ЯНГИ БОСҚИЧ БОШЛАНМОҚДА...»

Алишер Навоий — барча замонларнинг даҳо шоири, Навоий — замондошимиз, деймиз; унга «Ўртоқ Навоий», деб мурожаат қиламиз. Бу тушунчалар бизнинг кундалик турмушимизга, онгимизга чуқур сингиб кетган. Зотан, ҳозирги кунда ўлмас сўз санъаткорининг асарлари кириб бормаган бирорта ўзбек хонадони, унинг жонбахш мисраларини ёд билмаган бирорта ўзбек кишиси йўқ. Шундай

даражага етишимиз Октябрь шарофатидан, Ленин ва Коммунистик партиянинг мамлакатимиздаги барча халқларнинг маданий меросини умумхалқ, инсоният мулкига айлантириш борасидаги улкан, изчил ғамхўрлиги шарофатидан. Совет даврида Навоий чин маънода халқ шоири бўлиб қолди. Икки марта жуда кенг миқёсда, кўпмиллатли социалистик Ватанимиз ва бутун дунё миқёсида шоирнинг юбилейи ўтказилди. Алишер Навоийнинг 500 йиллик тўйи муносабати билан улуғ санъаткор образи гавдалантирилган роман, драма, бадиий фильм, портрет ва ҳайкал, кўплаб бақувват тадқиқотлар яратилди, шоир асарлари нашр этилди. Адибимизнинг 525 йиллик юбилейи янада юксак самараларга бой бўлди. Яқинда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида Навоий Комитети тузилганлиги ҳам давр тақозосидир.

Мухбиримиз шу муносабат билан республика Ёзувчилар союзи Навоий Комитетининг раиси, атоқли олим ва ёзувчи, ЎзССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Иззат Султон ҳузурида бўлиб, бир неча саволларга жавоб беришини сўради.

МУХБИР. Навоий комитетининг вазифалари нималардан иборат?

Иззат СУЛТОН. Аввало, Навоий комитетининг тузилганлиги республикамиз партия ва ҳукуматининг яна бир катта ғамхўрлигидир. Комитетга етакчи навоийшунос олимлар, тилшунос ва тарихчилар, ёзувчилар киритилган. Асосий вазифа — улуғ шоир ҳаёти ва ижодини янада кенгроқ тарғиб-ташвиқ этишдан иборат. Биз ишимизда республикамиздаги Ҳамза ва Пушкин комитетларининг тажрибаларига таянамиз. Комитетнинг ташкил қилинганлиги навоийшуносликда, умуман, Навоий адабий-илмий меросини ўрганишда янги босқичнинг бошланаётганидан далолатдир.

Давоми учинчи бетда

4 МАРТ—СССР ОЛИЙ СОВЕТИГА САЙЛОВЛАР КУНИ

Тошкентдаги «Қизил тонг» тикувчилик ишлаб чиқариш бирлашмаси коллективи СССР Олий Советига ўтказиладиган сайлов шарафига ҳар қачонгидан кўра самаралироқ меҳнат қилмоқда. Барно Тўйчиева коллективнинг илғор чеварларидан. У ҳозир 1985 йилнинг август ойи ҳисобига ишламоқда.

А. ТУРАЕВ фотоси

МЕҲНАТ БИЛАН ТОПДИ БАХТИНИ...

585-Ғузор сайлов округи сайловчилари Ғузор районидаги «Партия XXII съезди» колхозининг илғор сут соғувчиси, комсомол аъзоси Тўлғаной Бўронованн СССР Олий Совети Иттифоқ Советн депутатлигига номзод қилиб кўрсатдилар.

Унинг бундай катта йиғинда биринчи бор ўтириши эди. Учрашув район марказидаги кинотеатрда бўлди. Салкам 500 киши сиғадиган залда бирорта ҳам бўш ўрин қолмади. Одатда кинотеатрда жуда қизиқ кинофильм қўйилганда шундай бўларди. Бу учрашувга Нишон, Деҳқонобод, Таллимаржон районларидан ҳам вакиллар келишди.

Бугун барчанинг нигоҳи унда. Шунинг учунми ё ўтирганларнинг салобати босдими, залга кираётиб вужудида бошланган аллақандай титроқ президиумга чиқиб ўтирганидан кейин ҳам тўхтамади. У ҳаяжонланарди. Ёнида район раҳбарлари. Ўзининг номзодига кафолат берувчи ишончли вакил, колхоз раиси Ҳамид Усмонов ундаги ҳаяжонни сезди шекилли, икки-уч марта секин қараб, дадил бўл, дегандек ишора қилди. Бироқ у барибир ҳаяжонини босолмади.

Мажлисда одамлар сўзга чиқишди. Дастлаб колхоз раиси Ҳ. Усмонов, сўнгра устози, колхоз сут-товар фермасининг сигир соғувчиси М. Омонқулова, Беруний номидаги ўрта мактаб директори Ж. Қодиров, илғор бригадир У. Тиловов, колхозчи О. Норова ва бошқалар унинг номзодини қўллаб-қувватладилар.

— Куни кеча КПСС Марказий Комитети Иттифоқимиздаги барча сайловчиларга, гражданларга қарата қабул қилган Мурожаатида, — деди колхоз раиси Ҳ. Усмонов, — совет кишилари коммунистлар билан партиясизлар блокининг номзодлари учун овоз бериб, шу билан ҳар бир меҳнатчининг, ҳар бир оиланинг турмуш даражасини янада ошириш учун овоз берадилар, деб таъкидланди.

Дарвоқе, ана шундай. Бугун биз колхозимизнинг илғор сут соғувчиси Тўлғаной Бўронovани СССР Олий Совети депутатлигига номзод қилиб кўрсатарканмиз, меҳнаткашларимиз турмуш даражасини янада оширишга муносиб ҳисса қўшади, деб ишонч билдирамиз.

Кейин унга сўз берилди. У ўзига билдирилган ишонч учун бу ерда ўтирганларга миннатдорчилик айтди. Янада яхшироқ ишлашга, сайловчилар ишончини оқлашга, бутун куч ва имкониятини халқ иши учун сарфлашга ваъда берди...

Тўлғаной учрашувдан қайтаётиб, кенг асфальт йўл бўйлаб ферма томон борар экан, шуларни яна бир бор хаёлидан ўтказди. Шунча одам унга — оддий деҳқон қизидан чиққан чорвадорга ишонч билдиришяпти! Ҳар гал шуни ўйласа алланечук бўлиб кетади. Ҳалол ва камтарин меҳнати унга катта ҳурмат келтиряпти, халқ меҳр-муҳаббатига сазовор бўляпти. Бу ишончга, учрашувда айтилганидек, фақат фидокорона меҳнат билангина муносиб жавоб бера олиши мумкин...

Э. ИБРОҲИМОВ.

РАССОМЛАР СОЮЗИНИНГ ПЛЕНУМИ

3 февраль куни Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи правлениесининг пленуми бўлиб ўтди.

Пленумда КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил декабрь, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XIII пленумлари қарорларидан келиб чиқадиган республика рассомларининг вазифалари тўғрисида Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи правлениесининг раиси Раҳим Аҳмедов доклад қилди.

— Барча совет кишилари қатори биз, рассомлар ҳам партия ва ҳукуматимиз қарорларини ҳамда Пленумларда белгиланган тадбирларни амалга оширишда бор куч-ғайратимизни аямаймиз, — деди нотиқ. — Лекин ҳали республика рассомлари олдида улкан вазифалар, тез орада амалга ошириш лозим бўлган ишлар мавжуд. Буни чуқур ҳис этган ижодкорларимиз Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 60 йиллигини муносиб зафарлар билан кутиб оладилар.

Пленум ташкилий масалани кўриб чиқди. Н. Азизова, Ж. Умарбеков ўртоқлар Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи правлениеси секретарлари этиб сайландилар.

Пленумда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари Р. Ҳ. Абдуллаева нутқ сўзлади.

РАСМИЙ ЖАВОБ

ТАЛАБ ТЎЛА ҚОНДИРИЛАДИ

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг ўтган йил 9 декабрь сонида Б. Ўтановнинг «Кутубхонага муҳтожмиз» сарлавҳали мақоласи босилиб, унда Қўшработ район Эргаш Жуманбулбул номидаги совхознинг 4 бўлимига қарашли қишлоқларда кутубхона йўқлиги танқид қилинган эди. Аслида бўлим марказида беш йилдан бери кутубхона ишлаб турибди.

Аммо бўлим қишлоқларининг бир-биридан олислигини ҳисобга олиб, меҳнаткашларнинг талабини тўла қондириш мақсадида бошқа қишлоқларда ҳам кутубхона қуриш қарор қилинди. Шу билан бирга, мавжуд кутубхона хизматини яхшилаш чоралари кўрилди.

Б. ШОМАМАТОВ,
Қўшработ район партия комитетининг иккинчи секретари

«КЎНГИЛДАГИ ГАПЛАР»

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг ўтган йил 23 декабрь сонида эълон қилинган шоира Эътибор Охунованинг «Кўнгилдаги гаплар» сарлавҳали мақоласи колхоз правлениеси йиғилишида муҳокама этилди ва унда келтирилган фактлар асосан тўғри деб топилди.

Колхозда маданий-маиший ишларни юксак даражага кўтариш юзасидан аниқ тадбирлар белгиланди. Айни пайтда биринчи ва иккинчи бригададаги хонадонлар газлаштирилаётган бўлса, яқин келажакда бошқа қишлоқларга ҳам табиий газ кириб боради.

Бу йил клуб ва бошқа қатор маданий-маиший объектлар қурилиши охирига етказилади.

Т. ЗИЁДОВ,
Тошкент район Ильич номидаги колхоз раиси

ИЖОДКОРЛАР УСТАХОНАСИДА

ИЖОДИЙ ҲАМКОРЛИК

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрининг актёри, Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофотининг лауреати Теша МЎМИНОВ театрнинг ўнлаб спектаклларида, бир неча видеофильмларда етакчи ролларни ижро этиб томошабинлар олқишини қозониб келмоқда. Актёр ижодий режалари ҳақида мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Эртага Жиззахга кетяпман. Область музикали драма ва комедия театри мени «Бой ила хизматчи» спектаклида қатнашишга таклиф этди. Республикамизда бу асарни саҳнага қўймаган театр бўлмаса керак. Мен Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг «Бой ила хизматчи» драмасидаги Ғофир ролини ўйнаган актёрларнинг бешинчи авлодига мансуб эканман.

«Бой ила хизматчи» спектакли театримизнинг бошқа театрлар билан ҳамкорлигининг асоси ҳам ҳисобланади. Масалан, Душанбада гастролда бўлганимизда бу спектаклни тожик артистлари билан биргаликда икки тилда ижро этдик. Бу томошабинларда яхши таассурот қолдирди.

Театримиз коллективида бундай ижодий ҳамкорликлар кўпдан давом этиб келмоқда. Устозларимиз СССР халқ артистлари Наби Раҳимов Алишер Навоий номидаги Наманган область театрида қўйилаётган О. Абдуллининг «Ўн учинчи раис» спектаклидаги Саъдиев ролини, Зикир Муҳаммаджонов Муллатўйчи Тошмуҳамедов номидаги Қашқадарё область театрининг Михаил Шатров асари асосида саҳнага қўйган «Алвон яйловдаги кўк тулпорлар» спектаклидаги В. И. Ленин ролини ижро этдилар. Бу спектаклларни томошабинлар қизғин кутиб олишган, актёрларимиз ҳам бир олам таассурот билан қайтган эдилар.

Кейинги пайтларда бундай ижодий ҳамкорлик янада кенг ривожланди. Ўтган ёзда қозоғистонлик ҳамкасбларимиз билан қилган мулоқот ҳам томошабинлар учун қизиқарли бўлди. Биз Олмаотада улуғ Алишер Навоий тўғрисидаги спектаклни қўйдик, улар эса Тошкентда маърифатпарвар шоир Абай ҳақидаги асарни саҳналаштирдилар.

Тожикистонлик киночилар билан ҳам ижодий ҳамкорлик қилиб Марказий телевидениенинг буюртмаси билан суратга олинган «Қишки туманлар даври» деган икки серияли бадиий фильмда асосий ролларден бири — совхоз директори образини яратдим.

Ҳозир театримизда Вильям Шекспирнинг «Отелло» трагедиясини москвалик машҳур режиссёр, СССР халқ артисти Е. Симонов саҳнага қўймоқда. Мен бу асардаги Монтано ролини ижро этаман.

ДЕКАБРЬ ПЛЕНУМИ: ТАРАҚҚИЁТИМИЗНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШЛАРИ

ЭНГ ОДИЛ МЕЗОН

КИМЁГАР Манзура Ҳамроева билан ёзувчи Эмин Усмонов баҳси («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1983 йил 2 декабрь) газетхонларда одамлар, жамиятимиз тақдирига оид жуда муҳим мулоҳазалар уйғотиши шубҳасиз.

Аввало шуни таъкидлаш керакки, М. Ҳамроева кўтарган масала фан ва техника тараққиётининг фақат бир соҳасига, кимё фани ва саноатига тааллуқли. Дарвоқе, кимё фани, унинг ютуқлари том маъноси билан кўп соҳаларда, жумладан, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда салмоқли ютуқларни қўлга киритишга имкон яратди. Шу билан бир қаторда, кимё саноати маҳсулотидан фойдаланишда қатор проблемалар вужудга келганлиги ҳам ҳақиқат. Бу борада ёзувчи Эмин Усмонов ўз баҳсида келтирган мисоллар билан қаноатланамиз. Хўш, фан ва техника тараққиётининг бошқа соҳаларида аҳвол қандай? «Фойдаси билан бир қаторда зарари ҳам бор экан», деб кимёгарлар яратган кўплаб маҳсулотлардан воз кечамизми? Автомобиль саноати ниҳоятда тараққий этган ҳозирги кунда йўлларда кўплаб авариялар содир бўлмоқда, дунёда неча ўн минглаб кишилар ҳалок бўлмоқда, лекин автомобиль транспортидан воз кечиш ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмаяпти-ку! Ёки мелиорация соҳасини олайлик. Афсуски, суғориладиган деҳқончиликнинг асоси бўлган мелиорация ишларини кенг кўламда амалга ошириш ҳамма вақт ва шубҳасиз энг яхши натижаларга олиб келади деган фикр онгимизга сингиб кетган. Бунда матбуотнинг ҳам ҳиссаси бор... Пахта ҳосилдорлиги урушдан аввалгига қараганда қарийб икки баробар ошди. Бу ютуқларда кимёгарлар, машинасоз ва механизаторлар, агрономлар билан бир қаторда мелиораторларнинг ҳам салмоқли ҳиссаси бор. Аммо салбий натижалар ҳам йўқ эмас.

Дарёларнинг сувлари юз фоиз экинзорларга бурилмоқда. Ҳамма экин майдонларида зовур — коллекторлар қурилган, бусиз ерлар тезда шўрлаб кетади, улардан чиққан тузли сувлар (тупроқ таркибидаги табиий тузлар, минерал ўғитлар ва бошқа кимёвий моддаларнинг бир қисми) қайта дарёларга оқизилади. Чунки ҳозирча бошқа илож йўқ. Натижада, дарё сувларининг минерал состави йўл-йўлакай ошиб боради, айрим жойларда уларнинг миқдори нормадагидан ошиб кетаётганини эндиликда ҳамма билади. Амударё ва Сирдарё сувларининг катта қисми суғориш шохобчаларига олинаётгани учун Орол денгизининг сатҳи йилдан-йилга камайиб бораётгани ҳам шундай кўнгилсиз ҳоллардан биридир. Хўш, мелиорациянинг салбий томонлари ҳам бўлар экан, деб суғориладиган деҳқончилик ривожини чегаралаб қўйиш керакми? Унда кундан-кунга кўпайиб бораётган аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари, саноатни хом ашё билан қандай таъминлаш мумкин? Афтидан, баҳс доирасини кенгайтириш керак, акс ҳолда фақат саволлардан иборат боши берк кўчага кириб қолиш эҳтимолдан холи эмас.

Ҳозирги кунда ер шарида яшаб турган аҳолининг сони 4 миллиард кишидан ошиб кетди. 2000 йилга бориб аҳоли сони 6 миллиардга етади. Табиат инсонларга инъом этган ресурслар — ёқилғи манбалари, чучук сув, экин майдонлари ва уларнинг маҳсулдорлиги ва бошқалар чексиз эмаслиги барчага аён. Бир томондан, аҳоли сонининг жуда тез ўсиши, иккинчи томондан, фан ва техниканинг беқиёс тараққиёти бир қарашда битмас-туганмас кўринган табиат ресурсларини кўп миқдорда ишлатилишига, унинг сифатини бузилишига олиб келмоқда. Натижада, инсоният олдида қатор жумбоқлар пайдо бўлдики, бундай ҳолатлар 30—40 йил олдин кўпчилик у ёқда турсин, мутахассисларнинг ҳам хаёлига камдан-кам келар эди. Булардан энг муҳими ва мураккаби энергия, озиқ-овқат ва чучук сув танқислиги, атроф-муҳит, сув ҳавзаларининг ифлосланиб бориши ва ҳоказолар. Бу муаммолар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Улардан бирортасининг, масалан, энергия муаммосининг ҳал этилиши сув танқислигини, сўнгра озиқ-овқат проблемасини бартараф этишга олиб келади. Ҳозирги кунда мамлакатимизнинг айрим районларида, айниқса, Ўрта Осиё регионида, бошқа жанубий ўлкаларда сув танқислиги мавжуд, сув ҳавзалари ва ресурсларининг ифлосланиши, минерал состави кўпайиб бораётгани кўпчиликни ташвишга солмоқда. Бу ҳолатни бартараф қилиш учун партия ва ҳукуматимизнинг кўрсатмасига биноан қатор йирик лойиҳаларни амалга ошириш ишлари бошлаб юборилди. Натижада, шимол дарёлари сувининг бир қисми Волга дарёси орқали жанубий районларга, Сибирь дарёларининг суви эса Ўрта Осиё ва Қозоғистонга келтирилади.

Энди Ҳамроева ва Усмонов баҳси туфайли кўтарилган масалага юқорида баён этилган муаммолар нуқтаи назаридан ёндашадиган бўлсак, моҳият сақлангани ҳолда урғулар ўзгариши турган гап. Кимёгарлар адресига матбуотда айтилаётган айрим танқидий фикрларнинг оғир ботиши дуч келишимиз мумкин бўлган қийинчилик ва муаммолар олдида арзимас бир нарса. Айтилиши керак бўлган гапларнинг ҳали қати очилгани йўқ. Яна ўша минерал ўғит масаласини олайлик. Пахтанинг гектар бошига ўртача ҳосилдорлиги революциядан аввалги миқдорга қараганда 3—3,5 марта ошгани ҳақиқат. Бунда кимёгарларнинг, аниқроғи, минерал ўғитларнинг қўлланиши салмоқли роль ўйнагани ҳам рост. Лекин бу масаланинг фақат бир томони, холос. Масаланинг иккинчи томони тупроқ унумдорлигига бориб тақалади. Маълумки, ҳар қанақа тупроққа уруғ ташланса, у униб ҳосил беравермайди. Унумдор тупроқ — халқимизнинг беқиёс бойлиги. Уни кўз қорачиғидай асрашимиз ҳам фарз, ҳам қарз. Кейинги пайтларда тупроқ унумдорлиги устида узоқ вақт давомида ўтказилган қиёсий тажрибаларнинг натижаси мунозараларга сабаб бўлди. Маълум бўлишича, минерал ўғитлар узлуксиз соф ҳолда солинган тажриба участкаларида тупроқ унумдорлигининг ўсиши тўхтаганлиги, айрим ҳолларда пасайганлиги қайд қилинган. Маҳаллий ўғитлар соф ҳолда солинган майдонларда унумдорлик секин, лекин узлуксиз ошиб борган, ярим минерал, ярим маҳаллий ўғит солинган участкаларда эса кўнгилсиз фактлар аниқланмаган. Агар бу фактлар ҳақиқат бўлиб чиқса (катта-катта майдонларда фақат минерал ўғитлар ҳисобига деҳқончилик қиламиз-ку), ташвишларимиз бир поғона кўпаймайдими? Қолаверса, шунга ўхшаш фактларга кимёгарларнинг, агрономларнинг диққатини мутахассислар эмас, ҳурматли адибларимиз ва журналистлар тортаётган экан, уларнинг шаънига офаринлар айтса арзийди. Улар ўз бурчларини сидқидилдан бажаришяпти. Кейинги пайтларда ерларни чуқур ҳайдаш ғояси амалда синаб кўрилмоқда. Айтиш керакки, янги натижалар бермоқда. Шу боисдан бу иш илм-фаннинг янги ютуғи сифатида талқин қилинмоқда.

Минерал ўғит ишлатилишининг яна бир жиҳатини олайлик. Бу тўғрида ёзувчи Э. Усмонов ҳам таъкидлаган. «Селитрали қовун-тарвузлар сотувчи» темасида ёзилган чизилган, айтилган ҳажвия, каррикатура, пародия, латифаларнинг сони қанча кўпаймасин, лекин натижаси бўлмаяпти. Полизларга, сабзавот пайкалларига кўплаб миқдорда минерал ўғитлар солиш ҳам давом этмоқда. Ахир бир ўйлаб кўринг, бизнинг шу бугунги азойи баданимиз, унинг ҳар бир органи ва ҳатто ҳужайраси миллионлаб йиллик эволюцион тараққиётнинг меваси, натижаси. Йигирманчи асрнинг иккинчи ярмига келиб илм-фаннинг, техниканинг кескин тараққиёти орқасида инсонларнинг яшаш муҳити, режими, еб-ичиши ва ҳатто озиқ-овқатларнинг, айниқса, полиз маҳсулотлари ва сабзавотларнинг таъми, ҳиди, кўриниши, қолаверса, кимёвий таркиби ўзгариб бормоқда, айрим ҳолларда бу ўзгаришлар янги касалликларни келтириб чиқараётгани мутахассис-врачлар томонидан қайд қилинмоқда. Доришунослар юзлаб кимёвий препарат-дориларни таклиф қилишяпти. Тўғри, бу дорилар расмий равишда тасдиқлангунча клиника шароитида яхшилаб текшириб кўрилади. Лекин текшириш муддати фақат бир неча йилни ташкил қилади-ку. Пенициллинни (гарчи у кимёвий препарат бўлмаса ҳам) кўпчиликнинг организми қабул қилмай аллергия бериши энди ҳаммага маълум. Яқин-яқинларгача у қатор касалликларга қарши ялпи ишлатиладиган жуда таъсирчан дори ҳисобланарди. Шундай қилиб, «Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда минерал ўғит, даволаш ишларида кимёвий препарат-дориларни қўллашдан воз кечиш керакми?» — деган савол туғилади. Бундай саволларга қатъиян «йўқ!» жавобини берамиз.

Аммо гап фан-техника ютуқларига баҳо бериш, бу ютуқларни халқ хўжалигида ишлатиш ёки ишлатмаслик устида бораркан, бизда ягона мезон бор, у ҳам бўлса совет кишисининг соғлиғи ва тақдири. Социалистик тузумнинг ана шу одил мезонидан конкрет ҳолларда фойдаланишнинг оқилона йўлларини қидириш, уни албатта топиш керак бўлади.

Аброр ҚОДИРОВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган ирригатор, техника фанлари кандидати.

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ЛОЙИҲАСИ МУҲОКАМАДА

КАМОЛОТ НАМУНАСИ

Устоз отангдан улуғ, деган гап бор. Ўқитувчи ўқувчига илк бор ҳарф ўргатади, билим беради, оқ-қорани танитади. Шу маънода у устоз, албатта. Аммо ўқитувчилар ҳам ҳар хил бўлади. Гоҳо собиқ синфдошлар йиғилишиб қолсак, илгари ўта талабчан, қаттиққўл бўлган муаллимларимизни хушламай, дарсни енгил-елпи ўтиб, ҳар хил ҳангомалар, латифалар айтиб кўнглимизни чоғ қилган домлаларни кўпроқ ёқтириб юрган пайтларимизни эслаб, ўзимиздан, ғўрлигимиздан истеҳзо билан кулиб қўямиз.

«Ўқитувчи ўқувчи учун инсон камолотининг олий намунасидир», деган эди Н. Добролюбов. Ана шундай юксак талаб билан ёндашадиган бўлсак, бизда, ҳақиқатан ҳам, камолот намунаси сифатида таассурот қолдирган муаллимларимиз жуда оз бўлганлигини тан олмай илож йўқ. Ҳар қандай талант каби, педагоглик таланти ҳам жуда ноёбдир. Ушинский, Макаренко, Сухомлинский кабилар балки юз, икки юз йилда бир дунёга келар. Биз шундай педагоглар кўпайишини орзу қилаверамиз.

Собиқ муаллимларни эслаганимда биринчи галда тарих ва география ўқитувчиси Шариф Мирзақуловнинг ёрқин сиймоси кўз олдимга келади. Шариф аканинг қазо қилганига беш-олти йил бўлди. У киши биз ўқувчилар учун инсон камолотининг чинакам намунаси эди. Унинг дарс ўтишидан тортиб то юриш-туриши, кийиниши, муомаласигача мукаммал ва жозибали эди.

Ш. Мирзақуловнинг биринчи марта дарсга кирганини ҳамон эсимда. Ўшанда у бизнинг савиямиз, билимимиз даражасини аниқлаш учун ўртага савол ташлади. Беш-олтита билағонлар шоша-пиша қўл кўтардик. Ажабо, жавобимиздан янги муаллим мутлақо қониқмади, илгари шунақа жавобларимиз учун қойилмақом қилиб «беш»ни олаверардик.

Мен ҳам икки марта ўрнимдан туриб, дурустроқ жавоб беролмай мулзам бўлиб ўтирдим. Ўзимча кейинги гал яхшилаб тайёрланиб келиб, янги домлани қойил қолдиришни кўнглимга тугиб қўйдим. Ростдан ҳам, кейинги дарсга астойдил тайёргарлик кўриб келиб... «тўрт» олдим. Ўзимча «беш қўйса керак» деб ўйлагандим, роса алам қилди. Энг қизиғи ва... даҳшатлиси кейинги дарсда бўлди. Домла энди ҳалибери мендан сўрамайди дея мутлақо тайёрланмай келгандим, кутилмаганда сўраб қолди-ю... ўқув йилида биринчи марта «икки» олдим.

Бу нарса фақат менга эмас, бошқаларга ҳам яхши сабоқ бўлди. Чунки баҳо олган ўқувчиларнинг аксарияти кейинги дарсларга тайёрланмай келар, муаллимлар ҳам шунга ўргатиб қўйишганди.

Хуллас, янги домла билан «ҳазиллашиб» бўлмаслигини, унинг баҳога жуда «хасис» эканлигини билиб қолдик. Аммо қийинчилик билан эришилган нарсанинг қадри баланд бўлганидек, бошқа фанлардан аъло баҳо олсак ҳеч ким ажабланмас, аммо Мирзақуловдан аъло ёки ўрта баҳо олсак астойдил фахрланардик. У ўқитган тарих, география дарсларида ўтмиш воқеаларининг иштирокчисига айланар, мамлакатлар, қитъалар бўйлаб сайру саёҳатларга чиқар эдик. Мирзақулов Улуғ Ватан уруши қатнашчиси эди, ўзи гувоҳ бўлган жангу жадаллар ҳақида ҳаяжон билан сўзлаб берарди. У бошқа муаллимлар, ҳатто ота-оналар эътибор бермайдиган майда икир-чикирларга ҳам диққатни жалб этар, бизни ҳар бир масалада пишиқ-пухта бўлишга, мустақил фикр юритишга ўргатар, хуллас катта ҳаётга тайёрлаб борарди.

Мактабдаги ҳар бир эзгу, хайрли ишда у кишининг қўли, руҳи бор эди. Дарвоқе, Мирзақулов ажойиб спортчи эди. Унинг волейбол ўйнашини томоша қилиш учун узоқ-яқинлардан одамлар келар, у қатнашган команда албатта ғолиб бўларди. Жуда кўп ўқувчилар Мирзақулов туфайли спортга меҳр қўйганди.

Ёз кунларининг бирида мактабга борсам, волейбол бўйича катта мусобақа бўлаётган экан. Менга бу мусобақа Шариф Мирзақулов хотираси учун ўтказилаётганини айтишди. Суюнганимдан, ҳаяжонланганимдан беихтиёр кўзларимга ёш қалқиб чиқди. Демак, унутишмабди!.. Шунда хаёлимдан бир фикр ўтди. Шариф Мирзақулов каби шахс даражасига кўтарилган, ўзининг бутун фаолиятини мактабга, таълим-тарбия ишига бағишлаган жонкуяр, фидокор педагогларнинг хотираси учун фақат спорт мусобақалари эмас, балки бундан кўра жиддийроқ ишлар қилиш лозимдир. Шу маънода лойиҳанинг 33-пунктида ёзилган **«Энг яхши педагогларнинг ишини маънавий рағбатлантириш ва моддий жиҳатдан рағбатлантириш практикаси кенгайтирилсин»**, деган жумладан сўнг **«Мактаб ҳаётида чуқур из қолдирган таниқли педагогларнинг хотирасига бағишланган турли тадбирлар ўтказилсин»**, деган жумлаларни қўшишни таклиф қиламан.

Ш. ОТАБОЕВ

АКС САДО

«ЎҚИТУВЧИНИНГ ҚАДРИ»

КПСС Марказий Комитети лойиҳаси юзасидан «Ўқитувчининг қадри» номли мақоласи эълон қилинди. Бу мақолада асосан бугунги адабиёт ўқитувчиси қандай бўлиши керак, деган ва шу каби бир қанча долзарб муаммолар кўтарилиб, ибратли гаплар айтилган. Ҳурматли ёзувчимиз таъкидлаб ўтганидек, бугунги кун адабиёт ўқитувчиси фақат программадаги ёзувчилар ижодини эмас, балки бугунги бутун адабий жараённи актив кузатиб бориши шарт. Мен бу гапларни такрорлашдан мақсадим, кейинги пайтларда бир нечта адабиёт ўқитувчилари билан суҳбатда бўлдим. Ачинарли томони шундаки, бу ўқитувчиларнинг бирортаси ҳам бугунги адабий жараён билан мутлақо қизиқмайди. Уларнинг билим доираси программада бор материаллар билан чекланиб қолган.

Шу ўринда мен бир воқеани сўзлаб бермоқчиман. Бундан бир-икки ой илгари, поездда бир ўқитувчи билан ҳамроҳ бўлиб қолдим. Ҳамроҳим олий маълумотли, мактабда беш-олти йилдан буён дарс бераётган ўқитувчи бўлганлиги сабабли жуда қувондим. Чунки олис йўлда яхши ҳамроҳ билан ҳамсуҳбат бўлиб кетишга нима етсин. Аммо қувончим узоққа чўзилмади. (Ҳамроҳим малака ошириш курсига кетаётган экан.)

— Ҳа, энди малака ошириш бир баҳона-да. Шу баҳонада бир ўйнаб келамиз ва Тошкент бозорларини кўриб, нарх-наво қандайлигини билиб қайтамиз, — дея сўз бошлади у.

Шундан сўнг ҳамроҳим қайси йили қайси бозорда олма сотганини, палон йили, палон шаҳардаги бозорда помидорнинг килоси палон пул бўлганидан ва бу йил об-ҳаво қийин келиб, узумдан яхши фойда ололмаганлигидан тинмай сўзлади. Қисқаси, то манзилга етиб боргунча, шу ўқитувчидан ахлоқ-одоб, болалар тарбияси ҳақида ёки фан ва техника янгиликларига оид бирор гап эшитмадим.

Албатта, мен бу билан барча ўқитувчиларимизнинг дунёқараш доираси ва билим савиялари паст демоқчи эмасман. Ўқитувчи, деган номни бутун масъулияти, бор эзгуликларини юракдан ҳис этиб, бу шарафли ва муқаддас ишга ўзларининг азиз умрини, бор билим ва тажрибасини бахш этган ўқитувчиларимиз борки, биз улардан бир умр миннатдормиз.

Жалол САФОЕВ

Қўриққа ҳужум... Т. РУЗИЕВ фотоси

И Н Ш О

ОЛТИНЧИ синфга янги ўқувчи келди. Саранжом-саришталигина, истараси иссиқ бу қиз менга кимнидир эслатар, аммо кимни, ҳеч эслай олмас эдим. Доим озода кийиниб юрадиган бу қиз дарсларни яхши ўзлаштирар, саволларга бийрон тил билан аниқ жавоб берарди-ю, синфдошлари билан қўшилиб кетолмасди. Буни унинг янгилигига йўйсам, келганидан бери очилиб, юракдан яйрамагани фикримдан қайтарарди. У доим хомуш юрар, кўзларида мунг ўрнашиб қолгандек эди.

Синф раҳбаридан сўраб, уни қишлоғимизнинг ҳурматли кишиларидан бири Йўлдошбой Эргашевнинг набираси эканини билиб олдим. Шундагина Бусалима нега кўзимга таниш кўринганлигини англадим, унинг аяси Бураҳима Эргашева бизнинг мактабда ўқиган, у собиқ ўқувчим эди.

Бураҳима 1970 йили Андижон областининг Пахтаобод районидаги Пахтакор қишлоғида яшовчи Козимжон Азимов билан турмуш қурган, ўзидан тиниб-тинчиган бека эди. Козимжонни ҳам танирдим. Ориятли, андишали, оғир-босиқ йигит эди. Улар тотув ҳаёт кечиришди, тўрт қизнинг отаси, онаси бўлишди. Афсуски, бундан икки йил аввал Козимжон ишдан оғриб келди-ю, тўсатдан вафот этди.

Бураҳима учун мусибат қанчалик оғир бўлмасин, унга бардош бериш, норасида фарзандлар келажагини ўйлаш, уларнинг тарбияси билан шуғулланишдан бошқа илож қолмаган эди. Козимжондан уй-жой, каттагина ҳовли, рўзғор буюмлари, эр-хотин — қўш хўкиз бўлиб топилган бошқа нарсалар ҳам қолди. Аммо Козимжоннинг йили ўтгандан кейин Бураҳима тўрт қизи билан қўшни Бозорқўрғон район Фрунзе номидаги колхозда яшовчи ота-онасиникига кўчиб келди. Бунга кўплар ажабланишди...

Бусалиманинг маъюслигини ана шу бевақт айрилиқдан, отасизликдан бўлса керак, деб ўйлардим. Кутилмаганда, янги ўқувчимнинг болаларча ўйнаб кулолмаслигига, унинг катталардек ўйчанлигига бошқа сабаблар бор эканлигини билиб қолдим.

Бир кун адабиёт ўқитувчиси, узоқ йиллик тажрибага эга бўлган коммунист-педагог Фозилжон Ҳурматов ҳар галгидек ишга барвақт келди-да, ҳамма билан сўрашиб чиққач, ёнимга келиб, қўлидаги папкани очиб, ундан бир даста ёзма ишларни олди. Улардан бирини ажратиб, менга кўрсатди.

Маълум бўлдики, Фозилжон ака ўқувчиларга эркин темада уй иншоси ёзиб келишни топширган. Ҳар ким кўнглида борини ёзган. Улар ичида Азимованинг иншоси ўқитувчининг эътиборини тортган-да, уни қайта-қайта ўқиб, ажратиб олиб қўйган.

Бусалима Азимованинг иншосини тўлалигича келтираман.

Ўш область
Бозорқўрғон район
10-ўрта мактабнинг
6-«Б» синф ўқувчиси
Б. Азимованинг адабиётдан ёзган уй иншоси
18 октябрь 1983 йил

«Эсимни танибманки, уйда ота-онамдан, кўчада катталардан, мактабда ҳурматли ўқитувчиларимдан кўп эшитиб, ўрганиб ва қаттиқ ишониб қолганим бир сўз бор. У ҳам бўлса ростгўйлик. Рост гапирсанг, доим юзинг ёруғ бўлади, дердилар, раҳматлик дадамлар. Аямлар ҳали ҳам шу сўзни қайта-қайта айтадилар.

Рост гапирсанг, ҳақиқатни айтган бўласан, дейишарди аввалги ўқитувчиларим. Бу ердагилар ҳам шундай дейишяпти. Мен бунга кўникиб қолгандим ва доим ростгўй бўлишга тиришдим. Ҳақиқатни айтаман, деб баъзида энг яқин дугоналарим билан аразлашиб қолган кунларим ҳам бўлган. Барибир, ҳақиқатни айтардим.

Амаким уйимиздан ҳайдаб юборгандан кейин аям кимларгадир ҳақиқат излаб борипти. Аммо тополмай йиғлаб келди. Оппоқ дадам: «Қўй, ҳафа бўлма, ҳақиқат эгилади, аммо синмайди» дедилар. Бунга унча тушунмадим. Иккиланиб қолдим. Айтинглар-чи, мен ишониб юрган ҳақиқат борми ўзи!».

ИНШОДАГИ бор гап шу. Унда ёзилганлар мурғак қалбнинг исёни, умидли илтижоси бўлиб туюлди менга. Бу кичик иншо менга тинчлик бермай қўйди. Вақт топиб Бусалиманинг аяси Бураҳима Азимовага учрадим.

— Бехос бошимизга тушган мусибатдан дастлаб шошиб қолдим, — дейди Б. Азимова. — Қизларимнинг дадам қани дегандек, менга қараб мўлтираб туришлари юрак-бағримни эзиб юборарди. Бироқ мен оиламиз қанчалик оғир мусибатга учраган бўлмасин фарзандларимни ўйлашим, отасиз бўлса-да, уларни тарбиялаб, қаторга қўйишим кераклигини яхши билардим. Тақдирнинг ҳазилини қарангки, мен ҳали кўриб улгурмаган, ишонмаган кўргиликлар ҳам бор экан...

Бураҳима қуйилиб келган кўз ёшларини тиёлмай, гапи бўлинди. Воқеа шундай бўлган эди.

Бураҳима тўрт қизи ва оғир бемор қари қайнона билан қолади. Кенжа ўғилнинг бевақт ўлими бетоб онанинг аҳволини янада оғирлаштириб қўйди. Бураҳима кампирни ўкситмади, оқ ювиб, оқ таради, хизматини аямади.

Ҳамма гап Козимжоннинг йили ўтгандан кейин бошланди. Ҳовлиси ҳовлисига туташ, ён қўшни, Козимжоннинг туғишган акаси Фозилжон Қоримирзаев икки гапнинг бирида келинига зуғум қилиб, «Етимчаларингни олиб, бу уйдан йўқол, уй отамдан қолган, менга тегишли», деб жанжал чиқара бошлади. Ўғлининг бу гапи қулоғига чалинган бемор кампир Бураҳимага тайинлади:

— Чақиринг, у юзи қорани! Кўзимнинг очиқлигида даъвоси бўлса, менга айтсин, ноинсоф.

Фозилжон онасига рўпара бўлолмади. Бўлолмасди ҳам, чунки онаси касал бўлганига икки йилдан ошган бўлса-да, шу вақт ичида бирор марта остона ҳатлаб ундан хабар олмаган эди.

Шундан сўнг ҳам Фозилжоннинг хархашаси тўхтамади. Бу ичқоралик келинни руҳан эзар, онани эса тобора ҳаётдан узоқлаштириб борар эди.

Универмагга чиройли, арзон палос келтиришган экан. Қўни-қўшнилар сотиб олаётганини кўрган катта қизи Бусалима онасига биз ҳам олмаймизми, деб қолди. Отаси вафотидан бери унинг биринчи марта очилиб бир нарса сўрагани эди. Қизим ўксимасин, деб ўйлаган она қўйлардан бирини сотиб палос олишни кўнглига тугди ва орадаги ҳамма гина-кудратни унутиб қайноғасига чиқиб маслаҳат солди:

— Ака, жиянингизни сазаси ўлмасин. Аёл бошим билан бозорга бориб юрмай. Қўйлардан бирини сотиб, пул қилиб берсангиз.

Келиннинг гапини эшитган Фозилжоннинг ранги бир оқарди, бир бўзарди. Маслаҳатга чиққан Бураҳима балога қолди:

— Нима дединг? Бизнинг қўйлар дедингми? Уларда сенинг ҳаққинг йўқ! Қўйлар онамга қарашли.

— Вой, ака, нималар деяпсиз? Онамлар доим биз билан бирга-ку. Қўйларни укангиз иккаламиз ишлаб олганимизни ҳам биласиз-ку.

Бу гаплардан сўнг Фозилжоннинг жазаваси тутди. Жонимга тегдинг, сен шу уйда яшайдиган бўлсанг, ўн беш йилни бўйнимга олиб, сени йўқ қилганим бўлсин, дея яқинида турган ломни олиб келинига ташланиб қолди. Бураҳима қочиб қутулди.

Шундан сўнг ҳар қадамда камситиш, дағдағага чидай олмаган Бураҳима болаларининг тинчлигини ўйлаб ўз уйини ташлаб, ота-онасиникига кўчиб кетишга мажбур бўлди. Севимли келинидан, ширин-шакар невараларидан ажраб қолаётган оғир бемор Тўпанисо буви учун Козимжон қайта ўлгандек бўлди-ю, ҳушидан кетди.

Бураҳима кўчаётганида отаси Йўлдошбой акани айтиб келиб, Пахтакор қишлоқ Советининг раисаси Турсуной Ботировани чақиртирди. Раиса Бураҳимани ўз уйида олиб қолиш, тўпланганлар олдида Фозилжон Қоримирзаевга дашном бериб, уни кўпчилик олдида уялтириш ўрнига, машинага юкланаётган кўрпа-тўшаклар, қозон-товоқларнинг ҳисобини олдириб, рўйхат туздирди. Охирида ҳамма нарсани олдик, даъвомиз йўқ, деган мазмунда тилхат ёздириб, Йўлдошбой ака ва Бураҳимага қўл қўйдирди. Шу билан раиса бурчимни бажардим, деб ҳисоблади.

— Уйимиз нима бўлади? — деб сўради ҳали ҳам умид узолмаган Бураҳима.

— Уйингиз қочиб кетмайди, — деди раиса. — Ҳозирча уйда сизнинг ҳаққингиз йўқ. Қачонки қизларингиз ўн саккиз ёшга тўлганда меросхўр сифатида унга эга бўладилар.

Бураҳима қизлари билан кўчиб кетгандан кейин бемор онани ўз қарамоғига олишдан катта ўғил бош тортди. Маҳалла-кўйдан уялган катта қизи Фахринисо эри билан келиб уйига олиб кетди. Фозилжон шунда ҳам онам бор эди, деб бирон марта хабар олмади. Унинг шум мақсадлари шундан кейин маълум бўла бошлади. Укасининг уйи қаровсизлигидан усталик билан фойдаланди. Аввало қўйларни сотди. Кейинчалик Козимжондан қолган «Восход» маркали мотоциклни пуллади. Укаси ва келини уйларини пол қиламиз, деб олиб қўйган 12 дона тахта ва 2 яшик шолини уйига ташиб қолди. Қўлга илинарли яна нима қолди, деб узоқ ўйлади. Қараса, укаси ўз қўли билан эккан олти дона терак улғайиб, кўкка бўй чўзиб турибди. Ўғли Нуриллога айтиб арра, болтани келтирди-да, уларни кесиб шохларигача бутаб, ёғочга айлантирди. Қараса, қўйхонадан ҳам анча-мунча нарса чиқадиган. Қўй бўлмагач, қўйхонага на ҳожат, деб уни ҳам бузиб ҳовлисига ташитди.

Бу ишларни «қойиллатиб» бажаргач, энди укасининг ҳовлисини бузиш қолди. Ўйлаб ўтирмай якшанба куни Пахтаобод бозорига бориб келин томондан келган танишларни излай бошлади. Ниҳоят, бозорга келган Йўлдошбой аканинг катта ўғли Усмоналига кўзи тушди:

— Отангга айт, келиб уйни бузиб кетсин, участка қурмоқчиман...

Бу орада, ўтган йилнинг декабрь ойида кампир қазо қилди. Тириклигида керак бўлмаган она энди керак бўлиб, Фозилжон она тобути устида фарёд чекди. Опаси Фахринисога:

— Онамни олиб кетаман. Ўзим кўмаман, — деди.

Чиндан ҳам, «меҳрибон» ўғил мурдани олиб кетди. (Кейин маълум бўлишича бу «жонкуярлик» укасининг ҳовли-жойига эга бўлиш учун, ўзини меросхўр кўрсатиш учун қилинган бўлиб чиқди).

БУРАҲИМАНИНГ ҳикоясини эшитгач, наҳотки ҳаммаси рост бўлса, наҳотки одам шунчалик тубанликка бориб етса, деб ўйладим. Қишки таътилни кутдиму, пайт топиб Йўлдошбой ака ва Бураҳима билан Пахтакор қишлоғига бордик.

Энг аввал, Бураҳима қувилган, ҳозирда эгасиз, Козимжоннинг ўз акаси томонидан талон-тарож қилинган ҳовлига бордик. Дарвозадан киришингиз билан кенг ҳовлининг ҳувиллаб ётиши кўнгилни хижил қилади. Ана ҳатто кесиб олинган теракларнинг ўрни ҳам билиниб турибди...

Фозилжон Қоримирзаевга учрадик. У ҳақда икки оғиз сўз: Пахтакор қишлоқ Советидаги Энгельс номидаги колхоз аъзоси. Кўринишидан мусичадек беозор, мўмин-қобилгина киши.

Ўртада қисқагина савол-жавоб бўлиб ўтди.

— Сағирлар ҳаққи бўлган қўйларни сотганингиз ростми?

— Ҳа. Улар онамники эди, унинг ўлимлигига сотдим.

— Шолини, тахталарни уйингизга ташиб олганингиз ҳам ростми?

— Рост. Шоли отамдан қолган эди, тахталарни туриб турсин, деб уларникига чиқариб қўйган эдим, ўзимники.

— Тераклар-чи?

— Уларни укамнинг ҳовлисига мен эккан эдим.

— Мотоцикл?

— Уни Козимга ўз сигирimни сотиб олиб берганман, яна ўзим сотдим.

— Уй-чи, укангиздан қолган уй. У ҳам сизникими?

— Ҳа. Бу ҳовлидан бир қисим тупроқни ҳам ташқарига чиқартирмайман, соттирмайман ҳам!

Бизни кузатиб турган йигирма ёшлардаги йигитча тилга кирди:

— Ҳар иккала қулоқларинг билан уқиб олинглар: уй икки дунёда ҳам сотилмайди. Эгаси бор!

Билдикки, бу йигитча Фозилжоннинг ўғли Нурилло экан. Отаси унга катталарни ишига аралашма, деб танбеҳ берса керак, деб ўйлаган эдик. Қаёқда, қайтанга «баракалла, ўғлим, боплединг», дегандек мамнун кулиб тураверди.

Ота-болага гап уқдириш бефойда эканлигини тушуниб, Пахтакор қишлоқ Советига йўл олдик.

Раисани сўроқлаб, кабинетга кирсак, раиса Т. Ботирова телефонда ким биландир гаплашаётган экан.

Унинг телефондан бўшашини кутиб ўтириб, хонани кузатдим. Деворларга турли маълумотлар илинган. Унда қишлоқ Совети территориясида қанча аҳоли яшаши, миллий состави, ҳатто ёрдамчи хўжаликларда боқилаётган қора молдан паррандагача ўз аксини топган эди. Ниҳоят раиса бўшади. Биз ҳозиргина бўлиб ўтган воқеаларни айтдик.

— Уйни сотиб, пулига болаларга бошпана қуриб берсам девдим, — деди Йўлдошбой ака ийманиброқ.

— Мен сизга ўшандаям айтганман, ҳозир ҳам айтаман: неварангиз ўн саккиз ёшга тўлмагунча уйга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, — деб кескин жавоб берди раиса.

— Унгача уй қаровсиз қолиб, яроқсиз бўлиб қолмасмикан?

— Буёғидан хотиржам бўлинг, уйни колхоз қурт уруғи чиқарадиган инкубаторияга айлантирмоқчи, қаровсиз қолиб кетмайди.

Гапга аралашдим:

— Меросхўрлар тўғрисида гапирдингиз. Сизнингча, фақат тўрт қиз меросхўр экан. Бураҳима шу қизларнинг онаси, у меросхўр бўлолмайдими?

— Сиз ким бўласиз?

— Мен бир холис одамман, шунчаки қизиққанимдан сўраяпман.

— Сиз-ку бегона экансиз, отаси билан ҳам иш битмайди. Келиннинг ўзи келсин.

Йўлдошбой ака ташқарида қолган қизи Бураҳимани бошлаб кирди. Буни кутмаган экан шекилли, раиса бироз шошиб қолди. Кейин унга ҳам шу гапни айтди:

— Гап шу, қизларингиз балоғатга етгунча уйга эга бўлолмайсиз. Уй сизнинг номингизда. Ҳар йили суғурта пули ва налогларни тўлаб турасиз...

Раисанинг «қонуншунослиги»га тан бериб, у билан хайрлашдик.

Кўчага чиққач, боя Фозилжон Қоримирзаев айтган бир гап эсга тушди:

— Қаерга борсанглар, бораверинглар, қонун мен томонда. Буни давлат идорасида ўтирганлар ҳам айтишяпти.

У «давлат идорасидагилар» деганда қишлоқ Советининг раисаси Ботировани назарда тутмаяптимикан? Ҳаммасига ишондим. Ўз кўзим билан, ўз қулоғим билан эшитиб ишондим. Наҳотки, 19 минг катта-ю кичик аҳолининг тақдири Ботировага ўхшаганларга топшириб қўйилган бўлса?!

КИЧИК бир иншодан бошланган кўнгилсиз воқеанинг баёни шу. Мен ундан хулоса чиқаришга ошиқмадим. Тегишли ташкилотлар бор, қолаверса, хулосани зукко газетхонлар айтар, деган умиддаман.

Ўсканбой МАТҚОСИМОВ

КПСС Марказий Комитетининг лойиҳасини Тошкентдаги 127-техника билим юрти ўқувчи ва педагоглари кенг муҳокама қилмоқдалар. Бу ерда Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 50 йиллиги номидаги тикувчилик ишлаб чиқариш бирлашмасига малакали кадрлар тайёрланади.

Суратда: билим юрти талабалари янги моделни муҳокама қилмоқдалар.

Р. ШАМСИДДИНОВ фотоси (ЎзТАГ)

АНЪАНАВИЙ НАВОИЙХОНЛИК КУНЛАРИ ДАВОМ ЭТМОҚДА

Ки ҳар ишники қилди одамизод,
Тафаккур бирла билди одамизод

ЎзССР Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институти ҳамда Қўлёзмалар институти ходимлари Алишер Навоий асарларининг 20 жилдлик нашрини амалга оширишдек хайрли ишга киришдилар. Улуғ мутафаккир нодир асарларининг биринчи жилди — «Бадоеъ ул-бидоя» («Илк гўзалликлар») девонини филология фанлари кандидати Шарофиддин Шарипов нашрга тайёрлади. Улкан нашрнинг иккинчи жилди — «Наводир ун-ниҳоя» («Беҳад нодирликлар») девонини тайёрлашда ЎзССР ФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида 11675-рақам остида сақланаётган нусхага асосланилган. Заррин қалам Абдулжамил котиб 1487 йили кўчирган бу девонни филология фанлари кандидати Марям Раҳматуллаева нашрга тайёрлаган. Ҳар иккала девонга ўз даврида Алишер Навоийнинг ўзи тартиб берган эди.

Қуйида «Наводир ун-ниҳоя»нинг Абдулжамил нусхасида мавжуд бўлган, бироқ Навоий лирик мероси нашрларидан жой олмаган ғазаллардан намуналар эълон қилмоқдамиз.

Алишер НАВОИЙ

ҒАЗАЛЛАР

Демангиз ҳар кимниким бир ёр ила бор улфати
Ким, менга басдур менинг бекаслигимнинг меҳнати.

Элни нўши васл агар тиргузса, найлай, эй муҳиб,
Ким мени қилди ҳалок аҳбоб заҳри фурқати.

Сабр кўп қилсанг фавойид кўп дединг, носиҳ, не суд
Ким, кўнгулни ҳажр аро бир лаҳзалик йўқ тоқати.

Топти гўё ҳар бири жисмимдаги бир доғни,
Ҳар тараф ҳирқамдаги теврук йўрунлар ҳайъати.
Бир қаро тоға қўпуб гар тушса ошиқ бошиға,
Андин ортуқроқ дурур ҳижрон тунининг шиддати.

Ҳирқам олиб бода бер, эй дайр пириким, яна
Қўймағай шайх оллиға бормоққа бу иш хижлати.

Эй, Навоий, ҳар нафаским хуш кечар, тут муғтанам,
Ҳеч кимга умрининг маълум эмас чун муҳлати.

* * *

Ишқи шавқи ошти носиҳ чора еткурган сайи,
Ул чибиндекким, яна ёниб қўнар сўрган сайи.

Гўйиё кўнглум самандардурки, қилмас эътироз
Шуълайи шавқинг ани ҳар неча куйдурган сайи.

Не балодурким, бошим саждангға мойилроқ бўлур
Ишқ ошуби бало бошимға келтурган сайи.

Кирпикинг ҳар нешича гар бўлмаса лаълингда нўш,
Бас, недур мен хастани тиргузмак ўлтурган сайи!

Не қилай узрунгни, сенда лутфу эҳсон билгурур,
Журм ила исён менинг феълимда билгурган сайи.

Хосларға дайр аро туттунг қадаҳ, эй муғбача,
Жоми васлингға мени мардуд телмурган сайи.

Эй Навоий, қилди истиғною бош индурмади,
Тиғи бедоди менинг бошимни индурган сайи.

Нашрга тайёрловчи: **М. РАҲМАТУЛЛАЕВА**

НОДИР МАКТУБЛАР

Алишер Навоийнинг ўзбек тилидаги мактублари тўплами «Муншаот» совет даврида икки марта —1926 йили Бокуда ва 1966 йили Тошкентда нашр этилган. Бу асарнинг турли асрларда кўчирилган қўлёзма нусхалари Иттифоқимиз ҳамда чет мамлакатларнинг кутубхона ва қўлёзмалар фондларида сақланмоқда. Ана шу қўлёзма нусхаларни қиёслаб ўрганиш натижасида асарнинг уч муаллиф редакцияси мавжуд эканлиги аниқланди. совет даври нашрлари эса унинг иккинчи редакцияси қўлёзма нусхалари асосида амалга оширилганлиги маълум бўлди. Учинчи редакция Навоий ҳаётининг сўнгги йилларида ўзи тасниф этган «Куллиёт» таркибидаги нусхадир. Унда совет нашрларидаги мактублардан ташқари яна 16 мактуб бор. (Мазкур куллиётнинг қўлёзма нусхаси Истанбулдаги Тўп қори сарой кутубхонасида 808-инвентар рақами остида сақланмоқда. Биз ана шу мактубларнинг баъзиларини эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

Дастлабки уч мактуб мазмунидан, хусусан шеърий қисмларидаги мурожаат ва тилак оҳангларидан улар Ҳусайн Бойқарога ёзилганлиги сезилиб турибди. Навоий ижтимоий-сиёсий воқеалар тақозоси билан мамлакатнинг тобеъ шаҳар ва вилоятларида юрган кезларида ҳам ижод билан машғул бўлган. Ўша ерлардан Ҳусайн Бойқароға йўллаган мактубларида ҳукумат ишларига доир хабарларни маълум қилгач, янги ёзган шеър ва байтларни ҳам мактуб сўнгига битиб, султондан ислоҳ этишни илтимос қилган. Биринчи, иккинчи мактублар шу мазмундаги номалардир. Учинчи мактуб эса, Навоийнинг Ҳусайн Бойқаро таклифига кўра форсий девони — «Девони Фоний»ни тузганлиги ва бу ишни пойтахтдан ўзга ерда, давлат ишлари билан машғул кезларда амалга оширганлигидан гувоҳлик берадики, бу навоийшунослигимиз учун муҳим янгиликдир. Тўртинчи мактуб шаҳзодалардан бирига ёзилган бўлиб, мазмунидан англанишича, у ҳокимлик қилаётган вилоятга бориб қайтаркан, ўша шаҳзода тасарруфидаги Панждеҳ деган жойда шаҳзода навкарларининг аҳолига зулм ўтказаётганлигининг гувоҳи бўлади. У шаҳзодага танбеҳомиз насиҳатлардан иборат мактубни йўллайди.

Ул шаҳ тобуғиндаким, эрур маъдан мавжуд,
Шаҳлар аро бўлмағой бир андоқ мавжуд,
Ҳам волиди покийдек ҳисоли маҳмуд,
Ҳам ахтари толеъдек исми масъуд.

Қуллуқ дуодин сўнгра арзадошт улким, йиборган жузвки, авроқ қиёсидин секиз беҳиштдин намудор эрди ва маоний абкори ғавғосидин ҳур анжум анда ошкор. Ҳар обдор лафзи куйгон кўнгуллар ўтиға таскин ва ҳар оташбор калимаси совуғон юраклар ҳароратиға барқ ойин. Мисралар салобатидин Масиҳ анфоси ҳосияти анда пайдо ва байтлар латофатидин ҳаёт суйи натижаси онда ҳувайдо —бу фақирға етишти. Ўқумоғдин руҳ тоза, такроридин кўнгулга файзи беандоза ҳосил бўлди.

Бу нотавоннинг паришон назмлариким, юборурга ишорат бўлуб эрди, онинг тартибиға машғул бўлулди. Ҳар ойина умид улким, олий мажлис худдоми мутолаасиға бот мушарраф бўлғой.

Афлокча тахт иқтидоринг бўлсун,
Анжумча сипоҳ бешуморинг бўлсун,
Ҳақ ҳифзу сиёнати ҳисоринг бўлсун,
Яъни, бори ишта тенгри ёринг бўлсун.

Омин, ё раб ал-оламин.

* * *

Ҳар боғир қоники ҳажрингда кўзумга айланур,
Кўз они тўккач боғир янглиғ ҳамул дам боғланур.

Арзадошт ҳомили билмаслик ва ғафлат жиҳатидин мулозаматдин қолғон эрмиш. Эмдиким, ўз ҳолиға келибдур, билибдурким, не хато қилғон эрмиш. Ўз гуноҳиға муътариф бўлуб, Мирзо карамиға иътимод қилиб, мутаважжиҳ бўлди (ўз гуноҳига иқрор бўлиб, Мирзо марҳаматига ишонч ҳосил қилган ҳолда йўлга тушди —Ю. Т.) Умиди улдурким, бурунғи дастур била қуллуғин қабул қилилғой ва сойир қуллар черпасига киргой.

Бу маталъ воқеъ бўлуб эрди, ул маҳрум қолғонининг ислоҳиға борди. Бу маҳжур қул ҳам айтқонимға ислоҳ умид тутармен, иншооллоҳ иккаласи муяссар бўлғой, деб қуллуқ арзадошт битилди, вассалом.

* * *

Зотингға жаҳон мулки мусаххар бўлсун,
Амрингға улус ҳукми муяссар бўлсун,
Зотинг қаён этса майл сурур бўлсун,
Аъдо уза мансуру музаффар бўлсун.

Қуллуқ дуодин сўнгра арзадошт улким, Мирзонинг муборак мизожлари айни саломат ва маҳзи истиқоматдадур. Алҳамдулилло ва оламина бу учурда ҳукм йўсуни била форси паришон абёт ва пароканда ашъорни йиғиб, дивон йўсунлуқ жилд қилиниб эрди, Юсуф Алидин тобуғда юборилди (ҳузурингизга юборилди —Ю. Т.). Умид улки, қабул давлатиға музайян ва писанд саодатиға мушарраф ва мустаҳсан бўлғой. Доимғи дастур била бирор иноятнома билан сарафроз қилурға мулозимлар ҳокимдурлар (ҳар галгидек бирор мактуб билан бизни мамнун этишга мулозимлар бурчлидурлар —Ю. Т.)

То жаҳон бўлғой жаҳон аҳлиға сен шоҳ ўлғойсен,
Шарт буким, қулларинг ҳолидин огоҳ бўлғойсен.

* * *

..Подшоҳға вожибдур борча халойиқдин воқиф бўлмоқким, алардин бир фақирға зулм ўтмагайким, тенгри таоло подшоҳдин сўрғусидир ва бу бобда ҳадиси саҳиҳ бор. Банда қуллуқдин ёниб Панждеҳға келганда бир киши бу фақирға додхоҳлик қилдиким, Мирзо навкарлари усрук они ўқлаб эрдилар (мастликда уни камон билан жароҳатлаган эдилар — Ю. Т.) ва хотинин чопиб эрдилар. Фақир аларға таскин бериб, жузий харжий бериб ўттум. Чоғир ичмак авом орасида шойиъ бўлса бу навъ иш ажаб эрмас (халқ орасида ичкилик авж олган экан, бундай ишларнинг содир бўлишига ажабланмаса ҳам бўлади —Ю. Т.). Қулларининг муроди будурким (мақсадим шуки —Ю. Т.) Сизнинг ҳумоюн мақдамингиз (қутлуғ қадамингиз —Ю. Т.) ҳар қаён етса ва музаффар раво сипоҳингиз ҳар қаёндин ўтса хайр дуосидин ўзга нима ҳосил бўлмағой.

Ҳоло бу икки захм егон фақирлар Панждеҳ работининг ёнидадурлар. Аммо бу ишни қилғон киши ким эркони маълум эмас. Қаро улусқа забт ва сиёсат вожиодур ва чоғирнинг манъи доғи лозим ва додхоҳларни тилаб, яхши сўруб, арзлариға етишмак фарз (арзга келувчиларни яхши қабул қилиб, арзини бажо келтирмоқ зарур —Ю. Т.), вассалом.

Нашрга тайёрловчи: **Ю. ТУРСУНОВ**

Иззат СУЛТОН:

«ЯНГИ БОСҚИЧ БОШЛАНМОҚДА...»

Боши биринчи бетда

М. Алишер Навоий ижодининг замонавийлиги нимада?

И. С. Навоий адолатпарвар, инсонпарвар, маърифатпарвар сиймо сифатида майдонга чиққан. Шоирнинг юксак идеаллари рўёбга чиққан бизнинг давримизда буюк санъаткор ижоди катта аҳамият касб этди. Навоий туркий халқлар адабиёти, тили, маданиятининг жаҳондаги бошқа маданияти тараққий топган халқлар қаторига юксалишини орзу қилган эди. Бугунги кунда шоир идеаллари амалга ошмоқда. Бинобарин, Навоий ижодининг ҳам қадри тобора ошаверади.

Алишер Навоий асарлари улкан ғоявий-бадиий қимматга эга. Шу сабабли уларнинг умри боқийдир. Бу асарлар 500 йилдан бери яшаб келмоқда. Яна 1000 йиллар яшаши ажабланарли эмас.

Ҳозир ўзбек адабий тили узил-кесил шаклланди, халқимизнинг ўзи эса социалистик миллат бўлиб камол топди. Бунда ҳам улуғ бобомизнинг хизматлари беқиёсдир.

Алишер Навоий асарлари социалистик адабиётимиз ва маданиятимизнинг тараққиётига улкан ҳисса қўшмоқда. Бу ҳам улуғ шоир ижодиётининг замонавийлигидан далолатдир. Яна шуни айтиш керакки, Навоий ижоди якка-ёлғиз ҳодиса бўлмасдан, балки умумўзбек маданияти ривожланишининг бир кўриниши эди. XV асрда мусиқа, архитектура, китобсозлик, меъморлик, миниатюра, хаттотлик санъатларимиз, тасвирий санъат, филология, тиббиёт, тарих, жуғрофия, астрономия, математикамиз юксалган эди. Бу ҳодисалар ўз навбатида шоир ижодига таъсир этган, асарларида аксини топган.

М. Маълумки, 1985 йили Алишер Навоий яратган «Хамса»нинг 500 йиллиги нишонланади. Шу санага тайёргарликнинг бориши ҳақида сўзлаб берсангиз?

И. С. Бу иш бошланган. Янаги йилда «хамир учидан патир», деганларидек, «Ўзбекистон» нашриётида махсус бадиий безаклар ишланган «Фарҳод ва Ширин» достонининг совға нашри босилиб чиқади. «Навоийнинг қалб дафтари» русчасининг иккинчи нашри Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилади. «Хамса»дан айрим парчаларнинг факсимилеси ҳам тайёрланмоқда. «Фан» нашриётига топширилаётган «Хамса»га бағишланган махсус тадқиқотлар келгуси йили китоб ҳолида ўқувчилар қўлига тегади. «Хамса»нинг ҳар бир достонига доир телекўрсатувлар тайёрланмоқда. Булар дастлабки қадамлар, албатта. Юбилейга тайёргарлик янада кучаяди.

Совет даврида барча маданий бойликлар қаторида Навоий қолдирган маънавий хазина ҳам ҳақиқий қадрини топди. Навоий комитетининг тузилганлиги «Хамса» байрами олдидан айни кўнгилдаги иш бўлди. Бизнинг бахтимиз шундаки, бу буюк китобнинг Абдулжамил котиб кўчирган илк, асл нусхаси замонамизгача етиб келган. Ўзбек халқи асрлар мобайнида уни кўз қорачиғидек асраб-авайлаб, неча-неча қиёмат-қойим кунлардан омон олиб ўтган. Шарқ адабиётининг улкан билимдони Евгений Эдуардович Бертельснинг тахмин қилишига қараганда, асар қўлёзмасини Навоийнинг ўзи котибга айтиб туриб ёздирган.

Агар «Чор девон» («Хазойин ул-маоний») мажмуасидан ўрин олган шеърлар Алишер Навоийнинг бутун умри давомида ёзилган бўлса-да, муаллиф «Хамса»ни тугатгандан кейин унга тартиб беришга киришганини ҳисобга олсак, «Хамса» улуғ шоирнинг дастлабки энг йирик асаридир.

«Хамса»дек асарларнинг яратилиши фақат бир халқ ҳаётидагина эмас, балки бутун инсоният ҳаётида энг буюк асарларга тенг ҳодисадир. «Рамаяна», «Махабхарата», «Илиада», «Одиссея», «Шоҳнома», Низомий ва Хисрав Деҳлавий «Хамса»лари, «Илоҳий комедия», «Ҳафт авранг» (Жомий), «Игорь лашкари жангномаси», «Калевала», «Манас» — булар қадим дунё ва феодализм даврининг буюк асарлари бўлиб, инсоният бадиий тараққиётида олға қараб босилган бир қадамдир. Чунки «Хамса» ўз замонаси учун жуда муҳим бўлган, бизнинг кунларимизда ҳам аҳамиятини сақлаб келган фалсафий-ижтимоий, ахлоқий ва бадиий проблемалар жамланган қомусий асардир. Унда ўзбек халқининг XV асрдаги ҳаёти теран акс этган. Умид қиламизки, «Хамса»нинг 500 йиллиги Бутуниттифоқ миқёсида байрам қилинади.

М. Тайёрланаётган Алишер Навоий асарларининг 20 жилдлик тўла мажмуаси танқидий нашрми?

И. С. Ҳа. Бу илмий-танқидий матнлардан иборат нашр. Мажмуа изоҳлар билан таъминланади. Йигирма жилдликни нашрга тайёрлаётганда аввалги нашрлар юзасидан билдирилган кўп танқидий мулоҳазалар ҳисобга олиниши керак.

М. «Навоий қомуси»ни яратиш учун бугунги кунда замин борми?

И. С. «Навоий қомуси»ни яратиш учун замин бор. Лекин ҳар қандай ишнинг ибтидоси билан якуни орасида катта фарқ ҳам бор. Агар навоийшуносларимиз бу ишга киришсалар, унинг самарали бўлишига имоним комил.

М. Алишер Навоий ижодини ўрганишда камчиликлар борми?

И. С. Энг катта камчилик — улуғ шоир ва мутафаккир ижодининг ҳали етарли даражада ҳар тарафлама кенг ва чуқур ўрганилмаганлиги. Масалан, феодализм даврининг энг муҳим социал воқеаларидан — сарбадорлар ҳаракатига Навоийнинг муносабати масаласи кун тартибига қўйилди, бироқ чуқур ўрганилмади. Навоий ижодининг гултожи —«Хамса»нинг яратилиш тарихидек улкан ҳодиса ҳам дуруст ўрганилмаган. Бунга ўхшаган масалалар жуда кўп.

М. Алишер Навоий ижодий меросини ўрганишга бағишланган анъанавий илмий конференциялар савиясини янада кўтариш ҳақида нима дейсиз?

И. С. Бундай илмий анжуманларни ўтказиш анъанага айланиб қолгани эътиборга лойиқ. Масалан, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институтида ўтказилаётган анъанавий конференция бу йил 28 марта бўлмоқда. Албатта, илмий конференцияларнинг савиясини кўтариш, мавзу ва проблемалар доирасини кенгайтириш керак. Энг яхши докладларни эса эълон қилиб боришимиз лозим.

М. Суҳбатимиз мавзуига доир яна қандай фикр-мулоҳазалар билдирасиз?

И. С. Алишер Навоий ижодини ўрганиш, тарғиб-ташвиқ этиш кенг жамоатчиликнинг иши. Навоийхонлик муттасил давом этади. Бу — кампания эмас. Биргина Навоий Комитетининг ўзи шундай улкан ишнинг уддасидан чиқолмайди. Маҳаллий партия ва совет ташкилотлари, маданий-оқартув муассасалари, мактаблар, ўрта ва олий ўқув юртлари коллективлари, хуллас, барчанинг бу эзгу ишда доимий ҳамкорлиги зарур.

Суҳбатни
Маҳмуд САЪДИЙ
олиб борди

Абдуқодир ҲАЙИТМЕТОВ

НАВОИЙ ВА АЛАНҚУВО АФСОНАСИ

Алишер Навоийнинг ижодий тараққиётида, хусусан «Хамса»нинг юзага келишида қадим туркий адабиётнинг ҳам муайян таъсири бор. Лекин бу масала махсус ўрганилмаган.

Маълумки, туркий халқлар адабиёти тарихи Ўрхун-Енисей ёдгорликларидан бошланади. Бу ёдгорликларни баъзи туркшунослар насрга, баъзилари назмга йўядилар. Уларда бадиийлик унсурлари устун, қаҳрамонлик эпоси хусусиятлари кўзга ташланиб туради. Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асарида Алп Эр Тунга номи билан боғлиқ марсия-тўртликларнинг ҳам айрим тадқиқотларда қаҳрамонлик эпосининг бизгача етиб келган бўлаклари тарзида талқин этилишида жон бор. Бу илк ёзма ёдгорликларимизнинг аксарияти қаҳрамонларнинг вафотидан кейин яратилган бўлиб, уларда қаҳрамонлик ғоялари мотам, йиғи мотивлари билан боғланиб кетган. Кул-Тегиннинг жасоратларини гапириб келиб, укаси унинг ўлими муносабати билан: «Кўрар кўзим кўрмазтак, билир билгим билмазтик бўлти, ўзим сақинтим», дер экан, бунда катта инсоний дард-ҳасрат борлигини яққол ҳис этамиз.

Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ҳам ўзбек халқ оғзаки ижодига хос айтиб йиғлаш намуналарини кўриш мумкин.

Айтиб йиғлашнинг бир тури кишининг ўз аҳволига ўзи мотам тутиб йиғлашидир. Ўрхун-Енисей обидаларидаги матнларнинг баъзилари ҳам қаҳрамоннинг ўз номидан ёзилган. Масалан, Тўнюқуқ ёдномаси ўзи томонидан ҳаётлигида битилган. Навоий достонида Фарҳод ҳам Салосил қўрғонида ўзи мотам тутади. «Хазойин ул-маоний»нинг «Ғаройиб ус-сиғар» девонидаги ғазалларидан бирининг:

Эй кўнгул, келким, бало
базмида жоми ғам тутай,
Ўз қатиқ ҳолимға
ўлмастан бурун мотам
тутай, —

деган матлаъ билан бошлангани бежиз эмас. Демак, киши ўз аҳволига ачиниб, ўзига ўзи мотам тутиши ҳам мумкин. «Фарҳод ва Ширин» достонида Фарҳод ўлими олдида кўгалдоши Баҳромдан Арманистонга келиб, ўзи учун душманларидан қасос олишни сўрайди. Бу ўринда Фарҳоднинг ўз мотами («менинг сўгум») ҳақида гапириши, қўрган боғларини, Юнон сафари вақтидаги қаҳрамонликларини, оинайи жаҳоннамони қўлга киритиши, тоғдан наҳр ўтказиш учун баҳодирона тош ушатганларини эслашлари, ўлими олдидан устози Қоранни ёдлаши, унга салом йўллаши достон мазмунининг миниатюр баёни руҳан мотам қўшиғидир. Бундай ўринларда биз қадим эпик достонларнинг изларини пайқаймиз.

Қадим туркий адабиёт ҳақида гап борар экан, Навоийнинг қадим туркий асотир ва ривоятларга муносабати ҳам муҳим аҳамиятга эга. Шу муносабат билан туркий халқлар, мўғуллар орасида қадимдан машҳур бўлган Аланқуво номи билан боғлиқ афсонани эслаш жоиздир. «Сабъаи сайёр» достонида Навоий Султон Ҳусайн Бойқаро мадҳига тўхталар экан, қуйидаги байт келади:

Анга Чингиз улуғ ато
келган;
Аноси худ Аланқуво
келган.

Бу байтда тарихий ҳақиқат йўқ эмас. Маълумки, темурийлар ўзларини мўғул хонларига яқин тутганлар. Сулоланинг асосчиси Амир Темур Қозонхоннинг қизи Сарой Мулкхоним — Бибихонимга уйланган эди.

Навоийнинг ўзига замондош темурий подшоҳ —Султон Ҳусайн Бойқаро ҳақида «Аноси худ Аланқуво келган» деган гапининг маъноси ғоят теран. Бу айниқса адабий нуқтаи назардан қизиқарли. Гап шундаки, Навоий машҳур Аланқуво афсонасига ишора қилади. Бу афсона ҳақида Рашидиддин, Мирхонд каби улуғ муаррихларнинг асарларида қимматли маълумотлар бор. «Равзат ус-сафо»нинг Муҳаммад Юсуф Рожий таржимасида «Аланқуво хотун зикри ва ондин таваллуд топғон ўғулларининг таърифи» деган қисм бор. Унда қуйидагиларни ўқиймиз: «(Аланқуво) Юлдузхоннинг набираси эди. Ва ул андоқ Бонуйи иффатпаноҳ ва исматдастгоҳ эрди. Ҳусн ва жамол авжида офтоби жаҳонтоп юзи нуридин хижил ва сарви равон қомати рафторидин мунфаил эрди...

Они (яъни Аланқувони) бир умзодасиға (яъни амакиваччасига) иқд этдилар. Эрса ондин икки ўғил бўлди. Бирининг оти Елкади. Ва бирининг исми Якжади эрди. Ва ул абушқаси (яъни эри) вафот топди. Андин сўнг Аланқуво халойиқ ҳукуматиға қиём ва фарзандлари тарбиятиға эҳтимом кўргузурга машғул бўлди. Ва бу ҳол иншосида ул бонуйи аъзам бир оқшом истироҳат бистарида ётиб эрдиким, ногоҳ уйи равзанасидин бир нур кириб, қоронғу уйи равшан бўлди. Ва ул нур ёғдуси оғзига кириб, тамоқиға кетди, эрса ул нур духулидин ҳомила бўлиб, вазъи ҳамлни кўргузди. Атиббо ва ақрабо ва фарзанд ва умароси анга сарзаниш қонунин тузуб, ташнеъ оҳангин соз этдилар. Ва Аланқуво мамлакат улуғларин жамъ этиб дедиким: — «Оламул-ғайб ваш-шуҳадо манинг ҳолимдин огоҳ, иффат ва исматимға гувоҳдур. Ман начук андоқ ношойиста ишга иқдом қўйғаймenkим, дунёда мавожиби хижолат ва инфиол ва оҳиратда боиси уқубат ва накол бўлғай!» Ва сурати ҳолни аларға тақрир этиб дедиким: — «Агар бу сўзларда сизларга шак ва шубҳа бўлур эрса, бир кеча манинг хиргоҳим атрофин айланиб, тафаҳҳус қилингким, шояд қисса кайфияти сизларға доғи равшан бўлғай». Ва чун улуғлардин неча киши ул маъниға мутарассид бўлуб, кўрдиларким, бир нур келиб, уйнинг тушугидан кириб, яна чиқиб кетди. Ондин сўнг Аланқувонинг кайфияти аҳволи маълум бўлиб, сидқи мақоли равшан ва ҳувайдо бўлди ва ҳеч кишига анинг пок домонлиғида шак ва тараддуд эҳтимоли қолмади. Ва дерларким, ул бонуйи иффатпаноҳ вазъи ҳамл чоғида уч ўғил туғди. Бир ўғлиға Барқун Қабқи от қўйдиким, тамоми қабқин қабиласи ондин муншаиб бўлди. Ва бирига Йўсиқин Солчи исм айтди. Тамоми солжут қавми онинг наслидиндур. Яна бирин Бўзбаҳри Мунқоқ отодиким, мўғул хонлари ҳама онинг наслидиндур. Ва бу уч ўғил авлодиға мўғул халқи «нирун» дерлар ва умзодасидин бўлғон икки ўғулнинг зурётиға «дарлекан» атарлар ва иккала баҳр табақани аввалғидин оруқ тутарлар. Ва Бўзбаҳрнинг зуҳури Абомуслим Марвозийнинг хуружи айёмида эрди».

Аланқуво афсонасига киришишдан олдин Мирхонд аёлларнинг илоҳий қудрат, илоҳий кучлар аралашганда эрлар иштирокисиз ҳам фарзанд кўриши мумкин деган ғояни изоҳлаб, Исо пайғамбарнинг отасиз туғилганини, Одам Атонинг эса отаси ҳам, онаси ҳам бўлмаганини эслатиб ўтади. Шу билан бирга, у Шарқдаги иссиқ мамлакатларнинг бирида фақат хотинлар яшашини, уларнинг ўша ердаги бир сувда чўмилсалар, иккиқат ҳолатга кириб, эр киши билан муносабатда бўлмаганликлари учун нуқул қиз туғишларини нақл этади. Бу ўринда Мирхонд ўзининг Аланқуво афсонаси билан боғлиқ қарашларига бир бутун концепция кўринишини берган.

Навоийнинг «Сабъаи сайёр»даги Аланқуво афсонасига ишораси шуни тасдиқлайдики, улуғ шоир Олтой регионидаги қисса ва ривоятларни ҳам яхши билган, уларга ҳурмат билан қараган. «Равзат ус-сафо»нинг асл форсча нусхасида «Аланқуво» ўрнида «Қуво» дейилган жойи ҳам бор («Он Қуво»). «Қуво» хитой ва мўғул тилларида «гул» деган маънони билдиради. Ёқутларнинг «Олонхў» номли машҳур ва қадимги қаҳрамонлик эпосида «қуво» аффикси қўшилган ҳолда ясалган бир неча аёл персонажларнинг исмига дуч келамиз: Сирралиман-қуво, Юлбурден-қуво, Айталин-қуво ва ҳоказо.

«Олонхў» достонининг тадқиқотчиси И. В. Пухов бу асардаги асосий қаҳрамонларнинг кўп ўринда илоҳий пайдо бўлиши ҳақида ёзиб, буни шундай изоҳлайди: «Қаҳрамон ва у мансуб бўлган қабиланинг илоҳий келиб чиқиши уларнинг башар наслини бошлаб берувчиликдек алоҳида вазифаси билан боғлиқ. Олонхўда келиб чиқиши илоҳий бўлган одамгина ҳақиқий одам саналади. У тақдир томонидан хос, «юксак» аъмоллар учун яратилган».

Аланқуво афсонаси ҳақида бизга қимматли маълумот берган «Равзат ус-сафо»ни Мирхонд, маълумки, Навоий раҳбарлигида Ҳиротда, шоирнинг кутубхонасидан фойдаланиб яратган. Афсонадаги бош қаҳрамоннинг илоҳий қудрат билан ҳомиладор бўлиши олонхўдаги қаҳрамонлар ҳаётини эслатади. Олонхў билан Аланқуво афсонаси ўртасида бошқа ўхшаш аломатлар ҳам кўп. Бундай далиллар Навоийнинг Олтой, Мўғулистон регионларидаги қадим туркий эпослар анъаналарига суянганини, улардан асарларига, хусусан «Хамса» достонларига бадиий ранг ва маънолар олганини кўрсатади.

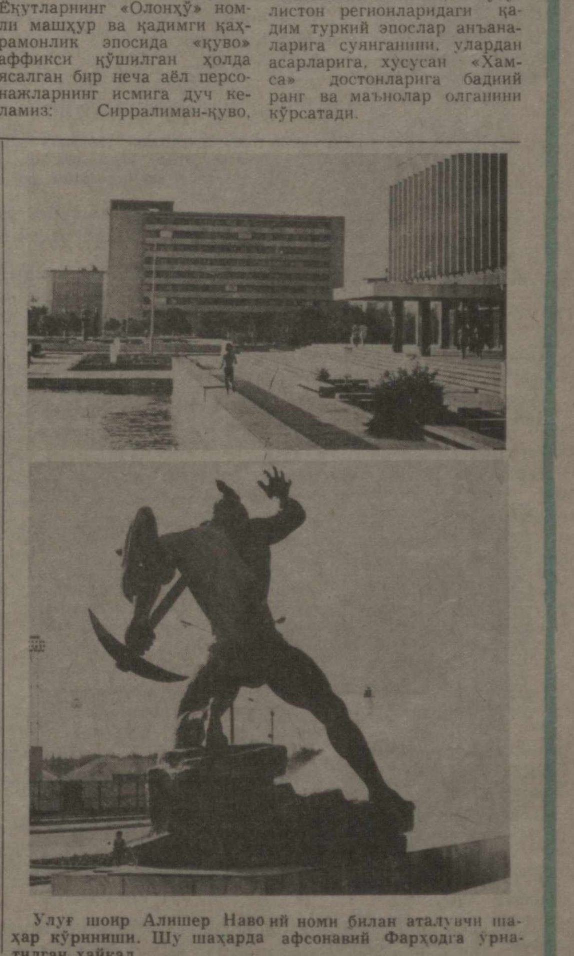

Улуғ шоир Алишер Навоий номи билан аталувчи шаҳар кўриниши. Шу шаҳарда афсонавий Фарҳодга ўрнатилган ҳайкал.

РЕСПУБЛИКА ИЖОДКОР ЁШЛАРИНИНГ III СЕМИНАРИ ОЛДИДАН

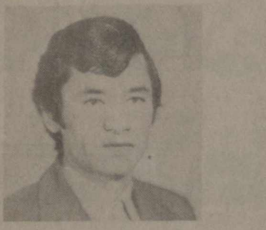

Муҳаммад ЮСУФ

М. Юсуф 1978 йили Республика рус тили ва адабиёти институтини тугатган. Унинг шеърлари 1976 йилдан буён вақтли матбуотда эълон қилинади. «Тошкент оқшоми» газетасида хизмат қилади. У 1954 йилда туғилган.

●

Баҳор, адирларда лола тераман.
Одамлар ҳақида ўйлар сураман.
Ҳарбийда кўрганим зирҳли машиналар,
Тўпларни, снарядларни ғишт қилиб,
Осмонўпар уйлар қураман.
Математикани ёмон кўраман...

Орзуларим — қайсар қанотларим,
Осмонларда учиб юраман.
Синглим — ойни ўпиб, укаларим —
Юлдузларни қучиб юраман
Математикани ёмон кўраман...

Атомлар — математика
Водородлар — математика.
Бомбардимончи самолётлар,
Крематорийлар — математика.
Математикани ёмон кўраман...

Сен эса —
Ориятсан.
Сен яхши ниятсан.
Ширин бир дардсан, азиятсан.
Шеъриятсан...

●

Дўстим Сирожиддинга

Бунда бир қиз бор эди
Бағоят дилдор эди.
Мен исмини билмасдим
Мен исмини билмасдим,
Шунинг тўйи бўляпти...
Ўзи менга ёқмасди,

Бир қайрилиб боқмасди.
Мен ҳам парво қилмасдим,
Мен ҳам парво қилмасдим,
Унинг тўйи бўляпти...

Кетдик жўра, нима бор
Бировларнинг тўйида
Бугун сайл бўлади,
Ширмонбулоқ бўйида.
Шундай кунда ноз қилиб,
Қарамаса бизларга,
Атиргулга мурч сепиб,
Улашамиз қизларга.

ҚИШЛОҚДА

Бу ерларда сал тортиниб тур.
Бу ерларда кўкракни керма.
Юлдузларга осилма шоир,
Осмонни ҳам мақтайверма.

Бу ерларда куйлама, тингла.
(Ўсмай қолсанг уволинг менга).
Атургуллар назокатини
Куйлайверсин тўрғайлар бунда.

Тамаки торт, хўрсин хаёлчан.
Юзинг оппоқ, кўйлагинг оппоқ.
Қўлларингни соябон қилиб,
Жазирама далаларга боқ.

Ана, қара ғўза суғориб,
Деҳқон ҳориб жўяк бошида
Яккатут пойига қулади.

Жуда қўлинг қичиса-бориб,
Қаламингни қовурғасига
Текказиб ол — ўткир бўлади...

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Назир Сафаров ва ёш ижодкорлардан Яҳё Тоиров, Мурод Муҳаммад Дўст, Мақсуд Бекжонов, Сирожиддин Саидов.

Раҳим КАРИМОВ

Р. Каримов шеърлари илгари ҳам ҳурматли газетхонларимиз эътиборига ҳавола қилинган. У ҳозир 24 ёшда. СССР Ёзувчилар союзи ҳузуридаги М. Горький номидаги Адабиёт институтининг бешинчи курсида ўқимоқда.

ИЛТИЖО

Такрорланар ёшликдаги ўша ҳол:
Соя солиб турар бизга мажнунтол.
Термулардим кўзларингга ишқдан лол...
Тушларимга кирганингда тунлари.

Такрорланар ёшликдаги ўша ҳол:
Илтижолар қилгум сенга ойжамол.
Жим турурсан—кўзингда ёш,
бу не ҳол?!.
Тушларимга кирганингда тунлари.

Такрорланар ёшликдаги ўша ҳол:
Алвидо,—деб сен кетурсан, —
яхши қол!
Изларингни кўзга суртгум Қайс мисол,
Тушларимга кирганингда тунлари...

ҲОЛАТ

Шам йиғлайди ўтли,
оташин,
Милт-милт оқар унинг
жоласи.
Ҳасратимдан куяр
бечора
Бунча ўтли видо
ноласи?!
Шам йиғлайди ўтли,
азизим,
Геграсини ёшга
тўлдириб.
Забонимда армонли
сўзим,
Сен кетдинг-ку бизни
куйдириб...

Мақсуд БЕКЖОНОВ

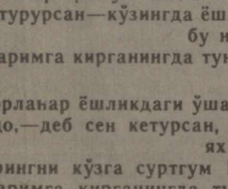

М. Бекжонов 1961 йил туғилган. Унинг шеърлари вақтли матбуот саҳифаларида ёритилган. У ҳозир М. Горький номидаги Адабиёт институтида ўқимоқда.

Само каби турғун ва қадим
Ва қоғоздай бенуқсон, оппоқ.

●

Балки, узилмасди япроқлар,
Балки турналар ҳам учиб кетмасди
Ва эҳтимол, ёмғир бу чоқлар
Эзмасди бунчалик, нола этмасди.

Кунлар совумасди бизлардан,
Музга айланмасди сувларнинг бағри.
Бизни ҳар одимда шодлик изларди,
Шамолнинг бунчалик келмасди қаҳри.

Агар бирга бўлганимизда
Ушлаб қолармидик, балки, фаслни.

●

Илҳомни мен қоғоздан олдим,
Севгини самодан олдим мен.
Кўнгилга тиниқлик ўт солди,
Мен учдим булутлар билан тенг.

Қоғоздай оқ нарса топмадим,
Нарса йўқ самодан юксакроқ;

Дилором ҲАЛИМОВА

Д. Ҳалимова 1960 йил туғилган. В. И. Ленин номидаги ТошДУнинг журналистика факультети бешинчи курс талабаси. У кўп йиллардан буён шеър машқ қилади. Шеърлари газета ва журнал саҳифаларида ёритилган.

●

Бахтли бўлмоқчиман
Юракка суяниб —
Дилга ишониб.
Бахтли бўлмоқчиман
Дилимдагин қоғозга
тўксам,
Кетарман-ку буткул
Бахтга беланиб.
Бахтли бўлмоқчиман,
Бироқ дилдаги сирлар
Етади-ку
Бутун бошли
бахтсизликларга.
Бахтли бўлмоқчиман...

●

Оҳ, кўзларнинг
тўқнашувига
Беролмади юраклар
бардош.
Ўтли лаблар учрашувига
Қандай чидаб турди
экан қош?!

●

Мен кўп кутдим,
Жуда кўп кутдим
У сўзни.
Ўзлигимни тамом
Унутдим.
Кўрдим
У кўзни.
Қайлардадир сарсон,
Қадрсиз...
Мен кутган
У сўз.
Қайлардадир. .
Қадрсиз...
Армоним —
У кўз.

Ёзувчи Мақсуд Қориев эрамиздан аввалги 327—329 йилларда халқ қаҳрамони Спитамен бошчилигида Ўрта Осиё халқларининг Искандар Зулқарнайнга қарши олиб борган мардонавор кураши акс этган тарихий романни ёзиб тугатди.
Қуйида шу асардан парча эълон қиламиз.

Мақсуд ҚОРИЕВ

СПИТАМЕН

РОМАНДАН ПАРЧА

ОДАТИДА баргоҳдан чиқиб ҳаммаёқни шафақ рангга бўяб чўлнинг ҳов анави чеккасига баркашдек қизариб ботаётган Қуёшга томон юрди. Унинг тундек қоп-қора ёйилиб кетган сочлари, алифдек қадди-қомати қуёш ёғдусида ажиб бир тасвир кашф этарди. Гўё Қуёш оғушида тургандек, эгнидаги само анвари ҳадя этган ҳарир кўйлакни кийиб қизғиш нур қўйнида чўмилаётгандек. Одатида Қуёшга боққанча қўлларини баланд кўтариб юрагидаги дарди-аламларини, изтиробларини тангрисига изҳор этиб, ундан мадад сўрамоқда. Қани энди, шу бевафо, қўрқинчли, ваҳималарга тўла дунёни яратган тангри-таоло унга ёрдам бера қолса! Аммо тангрининг қулоғи кар, кўзи кўр. У ҳеч нарсани кўрмайди, арзи-додингни эшитмайди.

Одатида уч боланинг онаси. Кўрган одам уни болали аёл демайди, ўн гулидан бир гули ҳам очилмагандек, худди болалардек тафаккур этади. Хаёлпараст, унинг сўзларини тинглаган одам, ё овсар, ё бўлмаса ўта ақлли деб қўяди. Қизиқ, атроф-муҳит, барча нарсаларни ўз фикр доираси қолипига солиб ўйлайди... Одатида Қуёшга қараб ўзига-ўзи: «Қизиқ, қуёш жуда яқин жойга ботар экан-а? Ботгач, қаерга кетаркин? Нега Қуёш ботгандан кейин дарҳол қоронғулик тушади? Ой қандай пайдо бўлади, юлдузлар-чи? Кўк юзини маржондек қоплаб олган бу юлдузлар намунча кўп, сон-саноғи йўқ... Қуёш билан ой нега учрашишмайди? Баъзан нега Қуёш чиққанда ой ҳам осмонда ботмай қолиб кетади? Одатида ана шу саволларни ўзича-ўзи ҳал этгандек бўлади, лекин бу жумбоқларга тўғри жавоб топа олмаганидан хаёлга чўмиб кетади. Кейин дунё ўзи шундай яратилган, дея қўя қолади.

Мана у Спитамен[1]ни кўрмаганига бир ойдан ҳам ошиб кетди. У эл-юрт ташвиши билан қаерларда юрибди экан? Нега мени шунча зор қилмаса, наҳотки кўргиси келмаса! Болаларим шўрликнинг соғинганини айтмайсизми. О, бу чўл ҳаёти, дарбадарликлар Одатиданинг жонига тегиб кетди. Нега бу фоний дунёда ҳамма вақт хавф-хатарда, ташвишда яшаш керак. Бу урушлар, қирғинлар, жанжаллар кимга керак! Биз шўрликларда нима айб, тинчлигимиз йўқ. Нега ҳаётнинг қаҳри бунчалик қаттиқ. О Қуёш, раҳминг келса-чи, нега менга шунча азоб берасан? Дарди-ҳасратимни кимга айтай, сенга айтмасам.

Нега Спанта[2] келмаяпти, дунёда менинг ундан бошқа кимим бор ўзи? Мен уни жонимдан ҳам ортиқ кўраман, эҳтиросли муҳаббатим билан севаман, ҳа, севаман. Усиз ҳаёт йўқ менга, ҳозир қаерда экан у йигитлар султони. Юрагим куйиб, эзилиб, жоним ҳалқумимга келяпти. У йўқ бўлса қўлларим бўш, йўқ, қўлларим эмас, юрагим бўм-бўш... Эй, Қуёш, нега сен уни менга раво кўрмайсан, уч ўғлим ҳурмати. Спантани менга етказ, илтижойим шу, фақат ундан мени жудо қилма, мен унинг қулиман, ўла-ўлгунча ўшани деймaн. Фақат ундан айрилиб қолишдан қўрқаман. Ўзинг асра, уни эй Қуёш, ўз паноҳингга ол!

Ёшликнинг илк баҳори—Спитаменга турмушга чиққан кезлари кўз ўнгида намоён бўлди. Ўшанда Одатида ўн олти ёшга қадам қўйганди. Баҳор кезлари бўлганлиги учун улар ҳар куни саҳарлаб от миниб Қуёшни қаршилаш учун «Суғд қоялари» томон кетишарди. Қоянинг баланд жойига чиқиб, Қуёшнинг олам-жаҳонни ёритиб тантанавор кўтарилишини томоша қилишарди. Кейин баҳор чечаклар очиб ётган водийларда муҳаббатнинг илк лаззатларидан баҳраманд бўлишарди.

— Менга қара Спанта, эсингда борми, тўйдан олдин бир-биримиз билан курашганимизда сенга бирпасда йиқилиб берганман-а?

— Ҳали шундай дегин, мен бўлсам ўзим йиқитдим деб мағрурланиб юрибман, — деди Спитамен ҳазиломуз Одатиданинг бурнини бармоғи билан босиб.

— Энди сен билан курашсам, албатта йиқитаман, — деди Одатида ҳазиллашиб.

— Қани, кучингни кўрсат бўлмаса, —деди Спитамен устидаги кўйлагини ечиб.

Улар кўрпадек кўм-кўк майсалар устида бир-бирларининг белларидан маҳкам қучоқлашиб узоқ олишдилар. Спитамен бўлса, жўрттага ўзини қийналаётган қилиб кўрсатар, йиқилмоқчи бўлиб тойиб кетар, кейин яна келиб Одатидага ёпишарди. Одатида Спитаменнинг хатти-ҳаракатига тинмай кулар, кейин унинг бўйинларига қўлларини занжир қилиб йиқитмоқчи бўларди. Ниҳоят, Спитамен ёлғондакасига Одатиданинг оёғидан чалмоқчи бўлди-да, кучи етмай чалқанчасига йиқилди. Одатида унинг устига ётиб олди-да:

— Ана айтмадимми, ўшанда йиқилиб бермасам, менга уйлана олмаган бўлардинг, — деди.

— Тўғри, жонгинам, сенинг дилбар қарашларингга бардош бера олмай йиқилганман, умр бўйи асирингман... жондан севаман...

— Инсон бир-бирини жуда ҳам яхши кўриб бўлмайди, биласанми, Спанта, гоҳо-гоҳо мен ўз севгимдан қўрқаман...

Одатида ана шу бахтиёр дамларни эслаб юраги узилди, қўлларини осмонга кўтариб нималардир деб пичирлади, кейин қум устига ўзини ташлади.

Яна, хаёлан ёшликка қайтди... Ёзнинг илиқ-иссиқ кунларидан бирида улар тонг билан туриб нима сабабдандир иккинчи отни олмай, Қорасочга мингашиб қоя томон кетишди. Тангрига ибодатни бажо келтириб, кейин тоғ дарёсида маза қилиб чўмилишди. Шунда Қорасоч ҳам дарёга тушиб чўмилди-да, Спитамен билан бирга қайтиб чиқди. Одатида келиб Спитаменнинг бўйнига осилганча эркалана бошлади. Спитамен Одатиданинг қоп-қора сочларини қўллари билан силар, қизнинг тоғ дарёсида олмадек қизариб кетган ёноқларидан ўпарди. Шунда Қорасоч ҳам келиб Спитаменга суркалаверди. Охири эгаси отига эътибор қилмагач, Қорасоч аразлагандек қаергадир кетиб қолди.

— Спанта, Спанта, қара Қорасоч кетиб қолди, вой ўлмасам, сени менга рашк қиляпти, биласанми?

— Йўқ, жонгинам Одатида, ахир, Қорасоч менинг дўстим, ишонсанг. Аксинча, сени унга рашк қиламан.

Одатида мийиғида кулди, кейин Спитаменга қараб:

— Сен уни севасан, мендан ҳам кўпроқ Қорасоч билан бўласан, бу ёқдаги Қорасоч кўпинча ёдингдан кўтарилиб кетади...

— Менинг асл қорасочим сен, ҳа сен...

Улар муҳаббат оғушида кечқурунгача тоғ дарёси бўйида қолишди.

От эса барибир кечга томон улар йўлга чиқишмоқчи бўлишганда, қайдандир пайдо бўлди-да, ўзининг ноўрин «қилиғи» учун ошиқ-маъшуқлардан узр сўрагандек бошини ерга хам қилганча турди.

Одатиданинг ёшлиги ана шундай бахтиёр, ҳеч қайтарилмас, туйғуларга бой, мазмунли ўтган. Ўша муҳаббатли кунларнинг ҳар бир дақиқасини бир умрга алмашиб бўлмайди. Бу ҳозир Қуёшга сажда қилаётган саҳро гўзалининг хаёллари эди...

Мана бу воқеа бўлса қиш кезларида рўй берганди. Водийни қаттиқ қор босди. Совуқ шундай шиддатли бўлдики, агар ўшанда туфласанг, туфугинг ерга ях бўлиб тушарди. Тоғларга қор қалин тушгани учун оч қолган ҳайвонлар ҳам, қушлар ҳам одамлар орасидан ўзларига ризқ-рўз қидиришади. Какликлар галаси молхоналарга ўзини урар, қолган қутган нарсаларни териб еб тирикчилик қилишар, молларнинг овқатига шерик бўлишарди. Спитаменнинг хизматкор қуллари бўлса табиат олдида ночор қолган ана шу жониворларни тутиб олиб пишириб ея бошлашди. Одатида ўша кезларда эртаю кеч уйда, Спитамен бўлса савдо-сотиқ ишлари билан банд эди.

Кечқурун Спитамен келди, хамир орасига олиб қўрга кўмилган қўй гўшти ғоят лаззатли пишганди. Каклик шўрва ундан ҳам ширин туюлди.

— Каклик қаердан келиб қолди? — деб сўради Спитамен.

— Эҳе, ҳаммаёқни босиб кетишди, молхона тўла қуш...

— Айтгандай, тоққа қор қалин тушди, бечоралар очликдан сенларга жиш бўлибди-да!

— Ҳа, хизматкорлар кўплаб тутиб олишмоқда...

— Айт, энди уларга озор беришмасин, бу номардлик, мард овчи бундай қилмайди, — деди Спитамен товоқдаги шўрвани итариб қўйиб.

— Майли, эртага айтаман, кўнглинг бузилмасин, жоним...

Спитамен кўзачадаги мусалласни товоққа қуйди-да, шимириб юборди.

— Спанта, биласанми, азизим, сендан суюнчи олмоқчиман...

— Хўш, нега, нима сабабдан суюнчи?

— Ўзинг топ...

— Мен қайдан билай, сен жоним яна нималарни ўйлаб топмайсан, — деди Спитамен хотинини эркалаб.

— Фарзанд кўрадиган бўлдик.., — деди майингина қилиб Одатида.

Спитамен хотинига тикилганча нима дейишни билмай қолди. Кутилмаган бу хушхабар олдида тиллари лол эди.

— Ростданми... — деди ниҳоят қувониб Спитамен.

— Гоҳо-гоҳо қорнимда бир нарса қимирлаяпти, — Одатида Спитаменнинг қўлини қорнига босди.

Спитамен Одатиданинг юзларидан, сочларидан, қўлларидан ўпар, ўз қувончини қандай изҳор этишни билмасди.

— Исмини нима қўямиз? — деб сўради Спитамен.

— Ёлғиз ҳукумдорим сенсан. Болага исмни фарзанднинг отаси қўяди, жоним, — деди Одатида эркаланиб.

— Боболаримиз номини берамиз, ҳа, Афросиёб бўлади, Афросиёб.

— Қиз бўлса-чи?

Спитамен ўйланиб қолди, бундай фикр унинг хаёлига ҳам келмаган эди.

— Эй, ундай дема жонгинам, кўзларинг айтиб турибди, менинг фарзандим албатта ўғил бўлади, ўғил — дея Спитамен суюнганидан кўзачадаги мусалласни бир шимиришда ҳаммасини ичиб юборди...

Шу воқеалардан бери қанча йиллар ўтиб кетди. Қанча сувлар оқиб ўтди, баҳор, ёз, куз, қиш келди, фасллар ўрнини фасллар эгаллади. Одатида фарзандларининг учаласи ҳам ўғил, ҳа, ҳаммаси ўғил бўлди.

Севги йиллари гўё тонги тумандек ўтиб кетди. Мана, энди ширин дақиқаларнинг лаззати билан яшайсан. Чўлдан эсаётган майин илиқ шабада маст қилувчи муаттар бўйларни олиб келиб димоққа уради. Одатида ҳам ҳаёт нашидаси билан маст эди. У эрини жуда ҳам соғинган, аёллик ҳиссиёти уйғониб, ўзини қайга уришни билмай, ўз дардига нажот истаб, бийдек чўл қўйнига ўзини ташлаганди. Атрофда зоғ ҳам кўринмайди. У устидаги кийим-бошларини ечиб, вужудини қиздираётган соғиниш дардларини ерга сингдираётгандек қум устига ўзини ташлади. Ер ҳам табиатнинг бу ажиб, ғоят гўзал мавжудодини бағрига босиб, олам-олам лаззат олаётгандек. Одатида ётган ерида безовталанар, кучли қўллари билан кўкракларини ғижимлар, бетоқат бўларди. Ниҳоят, у ўпкасини тутолмай ҳўнграб йиғлаб юборди. Шу йиғлаганча узоқ ётди, ниҳоят юрагини бўшатиб олгандек ўрнидан туриб аянчли ҳижрон кечасидагидек қоронғулик тушиб келаётган чўлга қараганча сочларини ёйиб узоқ ўтирди...

Шу вақт чўл чеккасидаги барханлар устида бир отлиқ кўринди. У, қаергадир шошиларди. Ана у, шу томонга бурилди, худди шу ёққа ошиқаяпти. Тагидаги оти ҳам эгасининг шошилаётганини билгандек олға интилади, манзилга тезроқ етиб олсам деб кишнайди. Мана, яқинлашиб қолди. Одатида безовталаниб юраги бир нарса сезгандек бўлди...

— О, Қуёш, нолишим сенга етди, шекилли. Менинг Спантам келяпти, жоним келяпти...

Суворий қушдек учиб келди-ю, шошилганча баргоҳ томон ўтиб кетди.

— Йўқ, йўқ. Бу Спанта эмас, бошқа. Эй, тангрим, о Ноҳид,[3] нега мени алдайсан, нега мени қийнайсан, нега менинг севгилимни кбормайсан.

Одатиданинг юрагига ғашлик тушди: балки бу отлиқ шум хабар келтираётгандир, балки Спанта бирор касалга чалингандир. Шу хаёллар билан тезда кийиниб олди-ю, ўрнидан сакраб туриб, шошганча баргоҳ томон кетди.

Ҳалиги суворий баргоҳга яқинлашиб, отдан шартта тушиб ўқдек ичкарига кириб кетди.

Одатида ичкарига киришга юраги дов бермай ўтов эшиги ёнига бориб хонага қаради. Ўртада басавлат, совут кийган, белига шамшир таққан чопар турарди.

Массагетлар улусининг бошлиғи Хамук чопарга яхши мулозамат кўрсатиб, савол назари билан унга қаради.

Чопар бошидан дубулғасини олиб, Хомукка қараб сўйлай кетди.

— Мени Спитамен юборди. У ерда ҳамма оқсоқоллар йиғилишаяпти, муҳим масала юзасидан маслаҳат бўлармиш. «Осиё шоҳи» Бесснинг ўзи ҳам ўша ерда.

Хомук бироз ўйланиб қолди. Негадир чопарнинг келтирган хабари унга ёқинқирамади. Иккиламчи, Бесснинг ўша ердалигини эшитиб юраги ғаш бўлди.

— Майли, сен кетавер, орқангдан етиб бораман, — деди Хомук.

Чопар Хомукка таъзим килдию, ташқарига чиқиб, баргоҳ ёнидаги устунга боғлаб қўйилган отини еча бошлади.

Одатида чопар ёнига келди.

— Спанта омонми? Ўзи қачон келади?, — сўради шоша-пиша.

Чопар сочлари ёйилган, қадди-басти келишган бу гўзал аёлга бироз қараб турди-да, унинг Спитаменнинг хотини эканлигини англади.

— Ҳа, соғиниб қолдингми, ойимча? — Отга мина туриб ҳазиллашди чопар.

Одатиданинг жаҳли чиқди. Ерда ётган катта гавронни олди-да, чопарга ташланди. Ҳуркиб кетган от икки оёғини осмонга кўтариб олдинга сапчиди, эгасини ағдариб чўлга томон қочди. Одатида чеккада боғлиқ турган тулпорига чаққонлик билан минди-ю, чопарнинг отига етиб олиб бирпасда эгасига келтириб тутқазди.

— Мана, отингни ушла, бундан кейин бунақа бемаъни ҳазилингни бошқага қил, — деди Одатида.

Чопар ғира-ширада аёлнинг худди фариштаrange ларникидек ёйилиб кетган сочларига, юлдуздек ёниб турган кўзларига тикилганча ломмим дея олмай қолди. Кейин отига чаққонлик билан минди-да Одатидага юзланиб:

— Спитаменга мос экансан, ҳа сени бекорга жасур йигит хотин қилмаган экан, бало экансан, — деди ва отига қамчи босди.

ЧОПАР минган от қоронғуликка кириб бирпасда кўздан ғойиб бўлди. Одатида зимзиё чўл томонга бироз қараб турди-да, негадир юраги тўлаб ичидан бир нарса босиб келиб ўзини тутолмай ҳўнг-ҳўнг йиғлаб юборди...

[1] Адабиётимизда баъзан Спитаменнинг номи Спантамано деб олинди. Қадимги юнон ва жаҳон адибиётида у асосан Спитамен номи билан машҳур бўлган. Шу боисдан автор ўз асарида халқлар ўртасида кенг тарқалган ном билан Спитамен деб олди.

[2] Унинг яқинлари Спанта деб аташарди.

[3] Ноҳид—севги маъбудаси.

Баҳодир ЁҚУБЖОНОВ

Б. Ёқубжонов М. Горький номидаги Адабиёт институтида таҳсил кўрмоқда. 1958 йил туғилган. Унинг бир қатор шеърлари матбуот саҳифаларида эълон қилинган.

ҚУЁШ

Гўзаллик қошида мен тиз чўкаман,
Сени деб дунёда юрибман, ишон!
Сенинг бахтинг учун ва севгинг учун
Ўзимни осмонда ёндирдим, инсон!
Сен эса бепарво,
Сен кулмоқдасан,
Прометей авлоди, сенгадир шараф!
Нурларимдан чечак ундирмоқдасан,
Мағрурсан, изингни гулларга буркаб.

●

Уйғонади паришон саҳар,
Кунлар ўтар сенга ичикиб.
Нега дунё сукунат сақлар
Ва ой чиқар ҳар кун кечикиб.

Мен мағлубман—муҳаббат енгди,
Учган юлдуз каби туйғулар.
Кўзларимда уйқу йўқ энди,
Сени излаб кетган уйқулар.

Чоршаъм РЎЗИЕВ

Ч. Рўзиев 1955 йил туғилган. В. И. Ленин номидаги ТошДУнинг журналистика факультетини тугатган. Ҳозир Ўзбекистон ССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетида хизмат қилади.

Мискин оҳангларнинг беланчагида
Ором ол, севгилим, ором ол оқшом.
Мен сизни кун бўйи соғиндим жуда,
Соғиндим, тоқатим толиқди тамом .
Сузгун хаёлларга бош қўйиб энди
Юрак юрагимни яна ёшлайман.
Соғинчлар кўзимда сўнади энди,
Энди мен кулгумни йиғлай бошлайман.

●

Бўлса бордир
қумсашларинг,
Менга нима?
Сўник қалбга олов қалаб
Севги дема.
Пўртаналар чангалида
Ёлғиз кема.
Шу кемада чўкар бўлсам
Сенга нима?

●

Барханлар,
барханлар --
Кўчкин қабрлар.
Азалдан уларда
руҳлар санқийди.
Йўқ гулларнинг ҳиди
ҳануз анқийди.

Муҳайё МИРСАИДОВА

М. Мирсаидова Ўзбекистон ССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетида ишлайди. Унинг шеърлари газета ва журнал саҳифаларида эълон қилинган. 1958 йили туғилган. В. И. Ленин номидаги ТошДУнинг филология факультетини тугатган.

●

Мен севаман куйлар тинглашни,
Шўх туйғумни баравж куйлашни.
Қалбга оқса майин оҳанглар,
Хаёлларга берилгум тонглар.
Сизиб кирса нолакор бир сас,
Эзиламан, бўлди, деймaн, бас.
Тўлдирса гар қалбим тарона,
Менинг учун зўр шодиёна.
Сенда шу ҳол бўладими, айт?
Қалбинг куйга тўладими, айт?
Кучлимикан сенда эҳтирос,
Айта қолгин, дўстим, рўйи рост.

●

Қара, дўстим, ҳув олисда
Бир чироқ порлаётир.
Қарагин-а, у бизларни
Ўзига чорлаётир.
Шитоб билан юрсак биз,
Истиқболга етармиз.
Дўстгинам, тез юра қол,
Хаяллама, бўла қол.
Қўлда бўлса юкинг гар,
Майли, менга бера қол!

ЯНГИ РУБРИКА:

БИР АСАР ТАРИХИ

Азиз газетхон!

Газетамизда «Бир асар тарихи» деган янги рубрика остида материал берилаётир. Янги рубрикани Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Гимни ва унинг яратилиш тарихи ҳақидаги мақола билан очдик. Гимннинг муаллифларидан бири — Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Туроб Тўла Гимн ва унинг тексти қай тариқа юзага келганлиги ҳақида ҳикоя қилади.

«Бой ила хизматчи», «Ўтган кунлар», «Навоий», «Сен етим эмассан», «Бахтлар водийси», «Алишер Навоий», «Ўқитувчи», «Нахшон», «Инқилоб тонги», «Қонли сароб» каби ажойиб асарлар қай тариқа юзага келганлиги билан, табиийки, ҳар қандай китобхон ҳам қизиқади. Биз бундан кейин «Бир асар тарихи» рубрикаси остида адабий ҳаётимизда воқеа бўлган ўлмас асарлар ва уларнинг яратилиш тарихи ҳақида ҳикоя қилиб борамиз.

ЎЗБЕКИСТОН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ГИМНИ

Темур ФАТТОҲ ва Туроб ТЎЛА тексти

Ассалом, рус халқи, буюк оғамиз,
Барҳаёт доҳиймиз Ленин, жонажон!
Озодлик йўлини Сиз кўрсатдингиз,
Советлар юртида ўзбек топди шон!

Партия раҳнамо, жон Ўзбекистон,
Серқуёш ўлкасан, обод, баркамол!
Тупроғинг хазина, бахтинг бир жаҳон,
Советлар юртида сенга ёр иқбол!

Серқуёш ўлкада кўрмасдик зиё,
Дарёлар бўйида эдик сувга зор.
Тонг отди, Инқилоб, Ленин раҳнамо,
Раҳнамо Лениндан халқлар миннатдор!

Партия раҳнамо, жон Ўзбекистон,
Серқуёш ўлкасан, обод, баркамол!
Тупроғинг хазина бахтинг бир жаҳон,
Советлар юртида сенга ёр иқбол!

Коммунизм гулбоғи мангу навбаҳор,
Тоабад қардошлик — дўстлик барҳаёт!
Советлар байроғи ғолиб, барқарор,
Бу байроқ нуридан порлар коинот!

Партия раҳнамо, жон Ўзбекистон,
Серқуёш ўлкасан, обод, баркамол!
Тупроғинг хазина, бахтинг бир жаҳон,
Советлар юртида сенга ёр иқбол!

Туроб ТЎЛА, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси

ГИМН—ДАВЛАТИМИЗНИНГ НАЪРАСИ

ГИМН — қўшиқлар қўшиғи, замон наърасн, Давлатнинг музикали байроғи. Юнонлар уни тантанавор қўшиқ, деб аташган. Гимн жўровозда ижро этилади. Сиёсий, ижтимоий, революцион руҳдаги тантанали қўшиқ, байрамлар, ғалабалар дараги, эътиборли давлат арбоблари кутиб олинади ва кузатилади у билан, муҳим ва муқаддас юмушлар у билан бошланади. Шунинг учун Гимн — Давлат рамзи ҳисобланади. Халқаро пролетариат Гимни «Интернационал» («Байналминал») коммунистик гимнлар бошидир. У 1944 йилгача партиямизнинг Гимни эди. Кейин Совет Иттифоқининг Давлат Гимни яратилди ва СССР Олий Совети сессияси мажлиси томонидан 1944 йили расмий тасдиқланди, ўша кундан бошлаб ижро этила бошланди.

Ҳамма Гимнларнинг муаллифлари бўлган. «Интернационалнинг муаллифлари шоир Э. Потье билан композитор П. Дегейтер. СССР Давлат Гимнининг муаллифлари шоир С. Михалков ва Эл-Регистан билан композитор А. В. Александров. Ўша йилдан бошлаб Иттифоқимизнинг ҳамма республикалари, шу жумладан, Ўзбекистон ССРнинг ҳам Давлат Гимни яратилди. Республика Олий Советининг навбатдаги сессияси бошланишига қадар катта конкурс эълон қилинди. Бу конкурсга барча шоирлар ва композиторлар қатнашдилар. Конкурс ёпиқ эди. Шоирлар ҳам, композиторлар ҳам ўз асарларини ана шу қоидага мувофиқ алоҳида тахаллус билан йўлладилар. Жуда кўп шеър ва музикалар тўпланди. Ҳукумат томонидан тузилган махсус жюри уларни ойлаб кўздан кечирдилар. Конкурсга, табиий, ҳамма шоир ва композиторлар, шу жумладан Ойбек, Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода, Миртемир, Уйғун, Зулфия, Темур Фаттоҳ сингари шоирлар, Мухтор Ашрафий, Толибжон Содиқов, Тўхтасин Жалилов, Юнус Ражабий, Мутаваккил Бурҳонов, Сулаймон Юдаков, Икром Акбаров, Монас Левиев сингари композиторлар ҳам қатнашган эдилар. Гимн шеърига ҳам, музикасига ҳам қўйилган талаб, албатта, катта ва мураккаб эди. У, ҳали айтганимиздек, наинки бадиий ва ғоявий нуқтаи назардан мукаммал, баланд савияда ёзилиши, давлат учун алоҳида талабга жавоб берарли бўлиши керак эди.

Шунинг учун жюри аъзоларига бундай талабда танлаб олиш ниҳоятда қийин эди. Аввал, албатта, шеъри танланди. Бир неча гўзал шеърлар орасида шоир Темур Фаттоҳнинг шеърига тўхталди ва бу шеър устида иш олиб борилса бўлади, деган қарорга келинди ва у композиторларга тавсия этилди. Яна бир неча вақтдан сўнг композиторлар тавсия этган музикалар кўрила бошланди ва ниҳоят, Мутаваккил Бурҳоновнинг куйи маъқулланди. Шундан кейин Темур Фаттоҳ билан Мутаваккил Бурҳоновга жюри ўз мулоҳазаларини, таҳрирларини эълон қилди. Икки муаллиф ҳамкорликда жюрининг айтганлари устида иш олиб бордилар. Бу иш ҳам тугагач жюри уни тасдиқлаб, сессия назарига тавсия қилди. Шундай қилиб, Ўзбекистон ССР Давлатининг биринчи илк Гимни Олий Советимиз сессияси тасдиғидан ўтди ва 1947 йилдан бошлаб ижро этила бошланди.

Мамлакатимиз эндигина даҳшатли уруш азобларидан халос этилган, давлати ва тузумига ниҳоятда содиқ халқимиз ҳали орқа-ўнгини йиғиб олганча йўқ, ҳаётини тинчлик йўлига энди солаётган, уруш фалокатлари туфайли вақтинча тўхтаб қолган социалистик қурилишлар, саноат ва қишлоқ хўжалигимиз энди йўлга тушаётган бир пайт эди. Шунинг учун Биринчи Гимнимиз ана шу фидойи халқимиз, ғолиб халқимиз ҳақида, фашизмни енга олган баҳодир халқимиз ҳақида эди. У ана шу халқни, ана шу ғалабани, ана шу оғир кунларда яна тинч ҳаётини қайта қуришга отланган халқимизни куйларди, буюк ғалабага олиб келган, озод, эркин, тинч ҳаётини қайтиб берган Ленин партиясини, бу кунларни келтиришда бир тан, бир жон бўлиб курашган қардош халқларни, унинг бошида турган улуғ рус халқини куйларди. Гимн мазмуни асосида Ватанига катта «оқ олтин» бераётган, республика, қишлоқ хўжалик республикаси намоён эди. Халқини ҳамиша ҳушёр бўлишга, Ватани чегараларини кўз қорачўғидек сақлашга, ёвуз душман бош кўтарса уни аёвсиз мажақлаб ташлашга чорларди.

1977 йилга келиб партиямиз бу Гимнни таҳрир қилиш кераклиги ҳақида қарор қабул қилди ва унинг муаллифларига бу ишни навбатдаги сессиягача таҳрир қилиб беришни тавсия этди. Сергей Михалков (бу вақт ҳаммуаллифи оламдан ўтган эди), СССР Давлат Гимни текстини қайта кўриб чиқди, ўтган 30 йил орасида мамлакатимизда юз берган янгиликларни, буюк ўзгаришларни, ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий воқеаларни, жаҳон миқёсидаги ўзгаришларни кўзда тутиб таҳрирдан ўтказди. Бу — ҳамма республика Гимнлари таҳририга, шу жумладан, республикамиз Гимни таҳририга ҳам, албатта, тааллуқли эди. 1977 йил 28 октябрда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Комил Яшин раислигида редакцион комиссия тузди. Комиссияга Уйғун, Зулфия, Миртемир, Мирмуҳсин, Рамз Бобожон, Ҳамид Ғулом киритилди. Комиссия республика Гимни муаллифи шоир Темур Фаттоҳнинг бу даврда ҳаёт эмаслиги муносабати билан бу мураккаб ва шарафли вазифани менга юклади.

Темур Фаттоҳ адабиётимизнинг Улуғ Ватан урушидан аввалги, уруш йиллари ва ундан кейинги яхши шоирларидан бири эди. Унинг лирикаси тенгдошлари Усмон Носир, Ҳасан Пўлат, Эргаш даражасида халққа севимли эди. У оз ва лекин соз ёзган шоирларимиздан. Ғафур Ғулом унинг сиёсий лирикасини юқори баҳоларди. Коммунист, минбар шоири эди у. Таҳрир вақтида кўп ўзгартириш киритмасликка, мумкин қадар муаллиф фикрларини сақлашга интилдим. Аммо бу ўттиз йиллик катта даврда шундай улуғ ўзгаришлар юз берган эдики, уларни киритмай илож ҳам йўқ эди. У даврга нисбатан республикамиз жуда ҳам ўзгариб кетган. У энди фақат пахта республикасигина эмас, балки саноат жиҳатдан ҳам жуда илгарилаб кетган, саноқсиз улуғ иншоотлар пайдо бўлган, бойлиги ҳаддан зиёд, тупроғи зар, хазиналарга бой, қардош республикалар билан бир сафда коммунистик жамият қураётган қудратли мамлакатга айланиб кетган. Буни киритмай бугунги Гимнни яратиш маҳол эди. Бу ҳамма янги мазмунни киритиш, Гимнни бугуннинг талабларига монанд ва жавоб берарли даражага келтиришнинг бошқа мураккаб томонлари ҳам бор эди. Бу — композитор билан бақамти ўтириб ишланадиган иш эди. Сизга маълум бўлиши керакки, биринчи Гимннинг аввал тексти яратилган. Текстни композитордан холи яратиш бошқа-ю, композиторларнинг тайёр музикаси «қолипига солиш» бошқа. Бу бир неча маротаба оғир ва мушкул. Муаллиф халиги юқорида айтилган масалаларни, янги мазмунни композиторнинг тайёр тўқимасига сингдира билиши керак. Чунки унинг тўқимасига «қул» бўлган ҳолда ишлаш керак. Унинг вазни бор, бўйсуниш керак, унинг туроғи бор, бўйсуниш керак, унинг қофияси бор, бўйсуниш керак, унинг ҳижоси бор, бўйсуниш керак, унинг унли, ундош ҳарфлари бор, қулоқ осиш керак, унинг очиқ ва ёпиқ ҳарфлари бор, бўйсуниш керак. Мана шу ҳамма мажбурий шартларни ҳисобга олган ҳолда, ҳалиги жуда ҳам муҳим ва ўша муҳим воқеалар, мазмунлар учунгина бажараётган ишимизни қила олишимиз керак эди. Бунинг устига у бадиий асар, бадиий, сиёсий, ғоявий кўркам асар бўлиши шарт. Чунки у катта бир давлатнинг, юқорида таъриф этганимиздек, шеърий байроғи! Шундай қилиб, 1977 йилнинг охиридан то 1978 йил февраль ойининг ўрталаригача дўстим Мутаваккил Бурҳоновнинг уйидан чиқмадим, ҳар куни ва ҳар кеча соатлаб пианино олдида ўтирдик, вариантларнинг саноғи қолмади. Бу орада комиссия сессиянинг яқинлашиб қолганидан хабар қилиб шоширар, вариантларни кўриб тасдиқларди-ю, композитордан брак чиқишининг охири бўлмасди. «Золим» композиторнинг юқорида айтилган каби қатор шартларига қараб қўйган талабларини тонг оттириб ишлайман, ўзимча эртасига хурсанд бораман, тағин, не қилайки, албатта биронтасини маромига етказолмаган бўламан. Бироқ яна шуниси ҳам ёмонки, ана шу «биронта» камчиллиги ҳамма тўртликлар ҳужайрасини бузиб ташларди. Уни ҳамма жиҳатдан қайта ишлашга, қайта янги тўртлик яратишга тўғри келарди.

Ана шундай мушкулликлар билан иккинчи Гимн майдонга келди ва Мутаваккил Бурҳонов комиссия олдига ёруғ юз билан борадиган бўлди. Пушкин кўчасининг бошланишидаги Ёзувчилар уйига хурсанд кириб бордик. Жюри аъзолари Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида йиғилишиб ўтиришарди. Мутаваккил Бурҳонов Адабиётчилар уйининг пианиноси қопқоғини очди ва аста клавишлари устида бармоқларини юргазиб, Гимннинг янги текстини ижро этиб берди. Мен жюри аъзоларидан кўз узмасдим. Уйғун аканинг лаблари буришиб кетди, Зулфия опанинг кўзлари ерда, Миртемир ҳайрон. Тамом. Яна бўлмапти, дедим. Яшин ака Мутаваккил Бурҳоновдан сўрадилар:

— Мутаваккилжон, қалай, ўзингизга маъқулми?

— Менга энди маъқул,— деди у дадил.

Аммо жюри аъзолари жим эди. Кимдир, «яхши», деди чўзиб, яна кимдир «яхши бўлса—яхши-де» деди. Уйғун аканинг бурилган лабидаги гап «сачради»: «Яхшиликка яхши-ку, аммо баъзи сўзлар ўрнига бошқа бойроқ сўзлар танлаш ҳам мумкин эди...».

Ҳа, мумкин эди, аммо композиторнинг музикаси сиғдирмади-да. Кошки буни айтолсам.

Республика Гимнининг бу вариантида, айниқса, энди «обод, баркамол» юртимиз, «Тупроғи хазина, бахти бир жаҳон» халқимиз, «Раҳнамо Лениндан миннатдор» элимиз, «Коммунизм гулбоғи мангу навбаҳор» тупроғимизда «қардошлик, дўстлик мангу барҳаёт»лиги, ниҳоят, «Коинот» унинг дастёрига айланаётгани алоҳида қайд топганди. Бу хаёлимни билиб тургандай Уйғун ака: «Тағин озгина ўтиринглар», деди. Тағин бир неча кун ўтирдик. Сўнгги жюри 17 февраль куни бўлди. Ижро этилиши билан янги кўчирилган сўнгги нусхага Яшин аканинг раислик имзоси чекилди, кейин Уйғун ака, Зулфия опа ва бошқа аъзоларнинг имзолари чекилди. Улар муборакбод этишди.

Ўйлайсизки, шу билан бизнинг «азобимиз» тугадими? Йўқ, энди радионинг хори ижроси билан тинглаш керак эди. Комиссия аъзолари Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетининг раиси У. Иброҳимовнинг кабинетида йиғилишди. Б. Умиджонов раҳбарлигидаги радио хори ижросида янги Гимн ижросини тингладик.

Гимнимизнинг Темур Фаттоҳ нусхасини Улуғ Ватан уруши йиллари Тошкентда яшаб ижод этган Владимир Луговской билан Светлана Сомова рус тилига таржима қилган эди. Бу сафар эса Левь Ошанин билан Борис Пармузин таржима қилди.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, Ўзбекистон ССР Давлат Гимни 1978 йилнинг 20 апрелидаги ҳамма газеталарда Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг «Ўзбекистон ССРнинг Давлат Гимни тўғрисида» деган фармони ва Гимннинг тексти билан нотаси эълон қилинди. Унда шундай деб расмий ёзилган эди:

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми қарор қилади:

1. Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Давлат Гимнининг тексти ва музикавий таҳрири тасдиқлансин.

2. Белгилаб қўйилсинки, ушбу фармон билан тасдиқланган Ўзбекистон ССР Давлат Гимнининг ҳамма жойда ижро этилиши 1978 йил 20 апрелдан жорий қилинади.

Шундай қилиб, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг 1978 йил 20 апрель фармони билан кучга кирган Ўзбекистон ССР Давлат Гимни 21 апрель куни радиодан янгради...

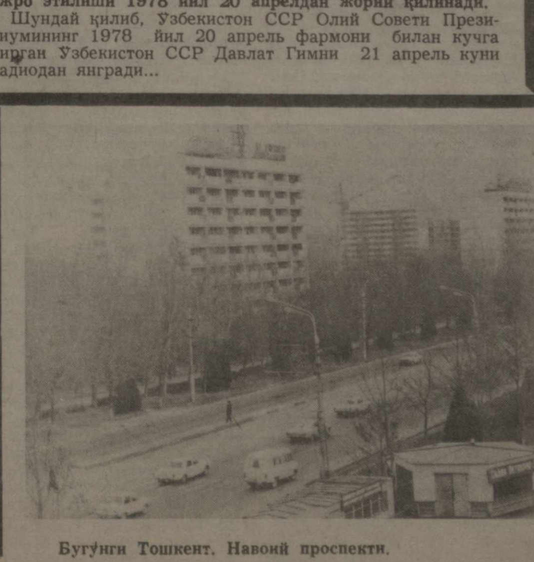

Бугунги Тошкент. Навоий проспекти. С. МАҲКАМОВ фотоси

Газетамизнинг шу йилги 13 январь сонида журналист Норқул Ҳайитқуловнинг «Очерк ўгай жанрми!» мақоласи билан бошланган, очерк ва публицистика муаммоларига бағишланган баҳс давом этмоқда. Филология фанлари кандидати Саиди Умировнинг «Очерк ўгай жанр эмас» деб номланган мақоласида ҳам шу мунозарага муносабат билдирилган. Қуйида ёзувчи Саъдулла Сиёев «Ростгўйлик ва бадиий таҳлил» мақоласида газетхонлар эътиборини республикамиз матбуотида ўтган йили ёритилган асарларга тортади, улардаги ютуқ ва камчиликларини таҳлил қилади.

Редакция мунозарага қатнашишни истаган барча муаллифлардан диққатни кўпроқ маҳорат масалаларига қаратишни сўрайди.

Саъдулла СИЁЕВ

РОСТГЎЙЛИК ВА БАДИИЙ ТАҲЛИЛ

БАҲС

ҲОЗИРГИ очерк ва публицистикамиз тараққиётида мунозарага мавзу бўларли анча-мунча муаммолар етилиб қолган эди. Шу маънода газетанинг бу соҳада бошлаган баҳси жамоатчилик томонидан қизғин қарши олинмоқда. Биз ҳам ўтган йили республикамиз матбуотида, айрим тўпламларда эълон қилинган асарлар мисолида фикр юритмоқчимиз.

Ўтган йили очерк ва публицистика жанрларида ўнлаб яхши намуналар эълон қилинди, бир қанча тўпламлар чиқди. Уларда халқ хўжалигининг турли жабҳаларида ишлаётган донгдор кишиларимизнинг эсда қоларли образлари яратилган, долзарб масалалар кўтарилган, интернационал дўстлик, илм-фан, меҳнат фидойилари, уруш ветеранларининг ибратли ишлари ҳикоя қилинган. Бултур бадиий публицистикамиз ривожига Н. Сафаров, А. Мухтор, С. Аҳмад, П. Қодиров, О. Ёқубов, С. Кароматов, Ў. Усмонов, Ў. Ҳошимов каби таниқли ёзувчилар салмоқли ҳисса қўшдилар.

Ш. Убайдуллаевнинг «Салом, Ойқиз», «Сен муҳаббат ёшидасан», А. Эшонов, Э. Усмонов, Н. Раҳматов, Ё. Хужамбердиев, Н. Ҳайитқулов, Ж. Шароповнинг қишлоқ хўжалигимиз машъаллари ҳаётини акс эттирувчи очерклари, Н. Саъдуллаев, Ҳ. Олимжоновнинг ишчилар синфи вакилларига, Ж. Саъдуллаев ва Қ. Собировнинг ахлоқий мавзуларга бағишланган очерклари бадиий публицистикамизда қувонарли воқеа бўлди.

Бир коллектив ё хўжалик ҳаётининг умумий манзарасини чизадиган бу хилдаги очеркларга Т. Аҳмедовнинг «Бухоро қўриқхоналарида», Й. Сулаймоннинг «Фарғона пилласи», Ў. Омоновнинг «Пахтага туташ тақдирлар», М. Саломнинг «Қизилқум яйловларида» сингари асарларини ҳам киритиш мумкин.

Н. Аминовнинг «Қишлоқ байрамлари» очеркида бир район мисолида қишлоқларимизнинг бугунги кўрки, одамлар психологиясидаги социал ўзгаришлар, азалий урф-одатларимиз билан замонавий анъаналарни уйғунлаштириб олиб бориш нечоғли мақбул эканлиги ишонарли ва самимий акс эттирилган.

Таассуфки, бундай очерк ва публицистик мақолалар бизда онда-сондагина эълон қилинади. Масалан, қоракўлчиликни олайлик. Кейинги йилларда Ўзбекистон қоракўлининг салмоғини, келажагини бутун муаммолари билан кўрсатиб берадиган етук очерк, проблематик мақолалар ярата олдикми? Тўғри, чўпон-чўлиқлар ҳақида ёзиб турибмиз, қоракўлчилик проблемаларини ҳам аҳён-аҳёнда тилга оламиз. Аммо бу етарли эмас. Мен «Ўзбекистон қоракўли» деган тўплам тузишни таклиф қилардим. Унда чўпон-чўлиқларнинг маиший ҳаётидан сунъий яйловларгача, бир парча тиллоранг терининг ошланиб, либосга безак бўлишигача, олимларимизнинг илмий-текшириш ишларидан халқаро аукционда ўзбек қоракўлининг шуҳратигача батафсил ёзилишини истардим. Ўзбекистон мармари ҳақида ҳам худди шундай фикрларни айтиш мумкин.

Очеркларимиз географиясини янада кенгайтиришимиз керак. Биз турли хил маъданлар, конлар ахтараётган геологлар, узоғимизни яқин қилаётган учувчилар, тепловоз машинистлари, республикамиз йўлларида пассажир, юк ташиб юрган шофёрлар, тоғларда доривор гиёҳлар тўплаб, эл саломатлигига ҳисса қўшаётган фармацевт ёки ботаниклар ҳақида деярли ёзмаяпмиз.

ЎТГАН ЙИЛИ матбуотда, айрим тўпламларда портрет очеркнинг дурустгина намуналари эълон қилинди. Улар қаторига С. Нуровнинг «Соғлом илдизлар», Н. Қобулнинг «Биз ўзлигимизча қоламиз», Э. Усмоновнинг «Томир» ва «Қизғиш тоғ», Ш. Убайдуллаевнинг «Салом, Ойқиз», Ж. Исмоиловнинг «Бахтга ташналик», А. Эшоновнинг «Ўша куни тўй эди», Ш. Сиддиқовнинг «Қаҳрамонлар колхози» сингари очеркларини қўшиш мумкин. Энг муҳими, бу очеркларда қаҳрамон ҳаёти мураккабликлари билан, реал тасвирланган. Н. Қобул Улуғ Ватан уруши ветерани Аҳмад Азизов ҳақида ҳикоя қиларкан, қаҳрамоннинг юрагида шижоат ҳам, юксак ватанпарварлик ҳам, жиндай саросима ва гумон ҳам, бурч масъулияти, надомат, аччиқ ўкинч, умид ҳам бор.

Самар Нуровни биз тийрак, кузатувчан ёзувчи сифатида биламиз. Унинг асарларидаги яхши топилмалар, деталлар, тасвирдаги равонлик, самимият ва ҳаётий конфликтлар «Соғлом илдиз»лар очеркида ҳам кўзга ташланади.

Очерк жанрида эришаётган ютуқларимизни алоҳида таъкидлаш билан Н. Ҳайитқуловнинг ташвишланиб ёзган танқидий мақоласидаги ўринли фикрларни рад этмоқчи эмасмиз. Дарҳақиқат, очеркларимиздаги умумий камчиликлар, олдимизда турган проблемаларни унутиб қўймаслигимиз лозим. Тўғри, публицистикамиз ҳамон примитивликдан, жўн, саёз фикрлашдан қутулолмаётир. Асарларимизнинг аксариятида фикрий қашшоқлик, бир хил қолипга тушиб қолишдек нуқсонлар тез-тез учраб турибди.

С. Иномхўжаев «Қўшқанот парвози» очеркида муҳим мавзуга қўл урган. Унда биринчи ўзбек учувчиларидан Абдусамад Тойматов ва унинг рафиқаси, ўзбек қизлари орасидан чиққан қалдирғоч парашютчи Б. Болтабоеванинг ибратли йўли ҳикоя қилинади. Китобхон автордан эллик йилдан бери ёнма-ён келаётган икки дўст, икки табаррук меҳнаткаш инсон ҳақида жозибали, ҳаққоний ҳикоя кутади. Афсуски, муаллиф тезроқ қаҳрамонларининг меҳнатда эришган ютуқларини айтиб, очеркини якунлашга шошади. Ҳолбуки, қаҳрамонлар ҳақида батафсилроқ ёзиш, уларнинг шахсий турмушлари орқали ёшларга ибрат бўларли ижтимоий масалаларни кўтариш мумкин эди.

Очерк қаҳрамонлари гўё теп-текис асфальт йўлдан кетишаётганга ўхшайди. Улар барча ниятларига осонликча эришаверадилар. Умидсизлик-ку, умуман уларга ёт. Ўқийман, деса, ўқийди, фалон касбни эгаллайман, деса оппа-осон эгаллайди. Ҳатто корхона раҳбари ҳузурига чақириб, «Парашютдан сакрайсизми?» — деса, «Керак бўлса, сакрайверамиз!», — дейди. Бу гапни ёшгина қиз ўйланмай, чўчимай айтаверади. Бу каби нуқсонлар табиийки, бадиий ва психологик таҳлилнинг саёзлиги натижасида келиб чиқади. Бундай саёзлик бошқа очеркларда ҳам, чунончи, Ж. Шароповнинг «Тақдир»ида ҳам учрайди.

Маълумки, бизда илмий-техника революцияси, одамлар психологиясидаги ўзгаришлар туфайли юзага келаётган кўплаб муаммолар бор. Республикамиз қалам аҳли ўтган йили бу соҳада ҳам баракали ишлади, дейиш мумкин. Таниқли олим Т. Ширинқулов ва журналист Ё. Хўжамбердиевнинг қишлоқ меъморлиги муаммоларига бағишланган очерк, мақолалари, Ш. Нуралиевнинг «Илдизга назар солсак», Ҳ. Олимжоновнинг «Яна бозор, яна дала, магазин...», А. Жўраевнинг «Маънавий хазина калити», Р. Раҳмоновнинг «Тупроқдан яралганмиз», Х. Дўстмуҳамедовнинг «Пахтазор узра дирижабллар», Н. Раҳматовнинг «Шоҳизинда: ривоят ва ҳақиқат», Н. Ҳайитқуловнинг «Кечаги учқур хаёл» каби очерк ва публицистик мақолалари ўқувчиларда яхши таассурот қолдирди. Уларда халқнинг кўнглида анчадан бери етилиб турган долзарб масалалар қаламга олинган, имкон даражасида социал ва иқтисодий таҳлил этилган, конкрет таклиф-мулоҳазалар айтилган.

Баъзан халқ хўжалиги ёки одамларнинг кундалик ҳаёти билан боғлиқ бирор масалани дадил кўтарамизу ўша масалани атрофлича тадқиқ этолмаймиз, мазкур муаммонинг туб илдизларини очолмаймиз. Гоҳида материалларимизда изчиллик, кўпинча эмоционал ҳарорат етишмайди, бадиий ифода суст бўлади. Оқибатда, ўқувчи зерикади, муҳим масалаларга бағишланган долзарб мақолани ҳам эснаб ўқийди ёки умуман ўқимайди.

Ҳали бизнинг қаламимизга мунтазир анчагина муаммолар бор. Айтайлик, демография ёки меҳнат тақсимоти масаласи ёки меҳнаткашларнинг бўш вақтини қандай ўтказиш билан боғлиқ проблемалар. Ҳар йили ўқув юртларини юзлаб, минглаб ёшлар битириб чиқади. Аммо уларнинг аксарияти ўз мутахассислиги бўйича иш тополмайди. Кадр кўп, айрим соҳалар бўйича керагидан ортиқ. Бу вазиятни бартараф этиш ҳақида ўйлаб кўришимиз, матбуотнинг таъсир кучидан фойдаланишимиз керак.

Мактабларимизда, хусусан, қишлоқ мактабларида физкультура-спорт программаси, музика таълими ўта ночор аҳволда. Ёки ёшлар тарбияси, одоб-ахлоқ масалалари билан боғлиқ муаммоларни олайлик. Социолог олимларнинг ҳисоб-китобига қараганда, илмий-техника революцияси ҳаётга нечоғли сингиб боргани сари инсонлар руҳи, тарбияси, ахлоқий хислатларига ҳам шунчалик кўпроқ таъсир кўрсатар экан. Гоҳо бу таъсирнинг салбий эканлиги бизни ташвишлантиради.

Бир гуруҳ ёшлар, хусусан, ўсмирлар психологиясидаги мешчанлик кайфиятлари, эътиқодсизлик, дунёдаги ижтимоий-сиёсий воқеаларга лоқайдлик, турмушдаги ёруғ ҳодисаларга менсимай, нигилистик нуқтаи назардан қараш, худбинлик, жўшқин фаолиятдан четда туриш каби иллатлардан ҳам кўз юммаслигимиз керак. Бу кескин масалалар бўйича ёзувчи ва публицистларимиз ўз фикрларини билдирмоқдалар, таъсирчан очерк ва мақолалар битмоқдалар.

Ўтган йили «Шарқ юлдузи» журналида Раҳимжон Отаевнинг «Энг жумбоқ туйғу» деган мақоласи эълон қилинди. Унда публицистик руҳ билан илмий-тадқиқот ажиб тарзда чатишиб кетган. Мақола севги, никоҳ, оила ва ажралиш масалаларига бағишланади. Публицист гоҳ тарихий ҳужжатларга, гоҳ кундалик турмушимиздаги конкрет воқеаларга мурожаат қилиб эркак ва аёллар ўртасидаги психологик, маданий омилларни қиёслаб, ўқувчини баҳсга, мулоҳазага чорлайди.

ОДОБ-АХЛОҚ мавзуидаги китобларга ҳам ўқувчиларимиз ташна. Бу ерда икки китобни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчимиз. Улардан бири ҳурматли академигимиз Э. Юсупов билан файласуф олим Ф. Исмоиловнинг «Инсон одоби билан...» китоби. Иккинчиси— истеъдодли журналист Ж. Шароповнинг «Бу йўлда хато қилма» рисоласи. Биринчи асар кўлами, таълим-тарбиянинг деярли барча соҳалари ҳақида самимий ёзилганлиги билан диққатни тортса, Ж. Шароповнинг китобчаси ҳаёт билан ўта яқин бир қаламкашнинг жонли, ибратомуз ҳикоялари сифатида ўқувчиларга манзур бўлади.

ЖАНР МУАММОЛАРИ

ТАҚРИЗ

Адабиётшунос Мурод Иброҳимов ўзбек совет шеърияти, прозаси, драматургияси ва танқидчилигига оид кўплаб илмий тадқиқотлар муаллифи, 1983 йили «Фан» нашриётида олимнинг «Ўзбек совет поэзияси жанрларининг таркиб топиши» монографияси чоп этилди. Китоб ўзбек совет поэзияси жанрларининг туғилиши, таркиб топиш жараёнлари, поэтик жанрлар таснифининг принципларини ёритишга бағишланган. Монография бир қанча фазилатларга эга. М. Иброҳимов марксча-ленинча эстетиканинг қонун-қоидаларини яхши эгаллаб, уни адабий жараённинг конкрет ҳодисаларига изчил татбиқ эта олган. Муаллиф адабиёт ишини коммунистик қурилиш ишининг узвий қисми сифатида талқин этади ва шунга асосланиб, ҳар бир адабий ҳодисани ҳаётийлик ва ҳаққонийлик нуқтаи назаридан баҳолашга интилади.

Маълумки, адабий жанрлар муаммоси сўз санъатининг ижодий метод, бадиий услуб каби ўзак масалаларидан бири. Шу туфайли монографияда бу ҳақда кенг фикр юритилади. Бу масалага доир мунозаралар ҳозир ҳам давом этмоқда. М. Иброҳимов китобда адабий жанрлар борасидаги бир-бирига зид қарашларнинг асосийларигагина тўхтаб ўтишни лозим топади. Жумладан, «жанр» терминини ноўрин қўллаш, уни тан олмаслик, ижод йўлидаги тўсиқ деб тушуниш, лирика жанрлари классификацияларининг талабга жавоб бермаслиги каби масалаларга муносабат билдиради. Ўзбек адабиётидаги жанрларга доир мавжуд қоидаларда адабиётни тур(род), хил(вид) ва жанрларга ажратилган. М. Иброҳимов адабиётдаги бундай ажратиш ўрнига «тур ва жанр» тартибидаги икки хилликни маъқул топади. Жанрни илмий таърифлашда ҳам М. Иброҳимов муайян аниқликлар киритади. Гап шундаки, айрим адабиётшунослар жанрни ҳам бадиий шаклнинг бир унсури сифатида тушунадилар. Баъзилар эса «жанр» ўрнида «форма» (шакл) сўзини ишлатади. Автор шакл ва жанр айнан бир тушунчани ифодаламаслигини айтиб, жанрнинг таърифини баён қилади.

Мунаққид янги жанрларнинг вужудга келишини социалистик жамиятнинг таркиб топиш жараёни билан боғлиқликда текширади. Зотан, иқтисодий ва сиёсий қулликдан қутулиш учун олиб борилган курашларни, бу йўлдаги мислсиз матонат ва жасоратларни кенг кўламда ҳаққоний акс эттириш ёш совет адабиётининг муҳим вазифаларидан эди.

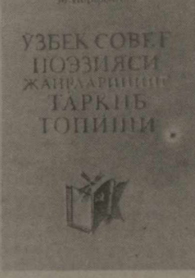

Китобда Ойбек, Ғ. Ғулом, Уйғун, Ҳ. Олимжон, А. Алавийнинг ёш авлоднинг янги ҳаёт сари интилиши, хотин-қизлар озодлиги, халқаро мавзулардаги ўнлаб асарлари таҳлил этилиб, шоирларимизнинг жанр имкониятларидан фойдаланиш йўлидаги изланишлари, ютуқ ва камчиликлари холис баҳоланади. 20—30-йиллар ўзбек адабиётида поэма ва балладанинг тутган ўрни хусусидаги қарашларида ҳам автор изчилликка аҳамият беради. Ғ. Зафарийнинг «Ёшлар энди берилмас», А. Мажидийнинг «Ҳужум», Ботунинг «Тоғ қизи», «Биринчи хат» поэмаларининг таҳлилида уларда етук характерлар ўрнига субъектив кечинмалар устун экани тўғри таъкидланади. М. Иброҳимов бу поэмаларга жанр сирларини эгаллашдаги илк изланишлар деб қарайди.

Монографиянинг ҳар тўрттала бобида ҳам поэзия жанрларининг туғилиши, таркиб топишидаги қийинчиликлар, жанрлар қонуниятини тушунмаслик оқибатлари, ғоявий жиҳатдан саёз, бадиий заиф асарларнинг пайдо бўлиш сабаблари, формализм таъсири етарли кўрсатиб ўтилган.

Шу билан бирга, айрим қисмларда пухта ўйланмаган иборалар, жумла тузилишидаги стилистик чалкашликлар ҳам учрайди. Асарнинг «Етакчи жанр ва унинг хиллари» қисмида қўшиқ ва марш жанрлари текширилади. Бироқ, муайян даврдаги қўшиқ турлари — «ёр-ёр», «ўлан», «лапар», «алла» тилга олинади, холос.

М. Иброҳимов монографияси илмий-назарий фазилатлари билан адабиётшунослик фани ривожига ҳисса бўлиб қўшилади.

Маҳмуд НАЗАРОВ,
филология фанлари кандидати

ОПЕРАДА ОВОЗ МУАММОСИ

МУНОЗАРА

САНЪАТНИНГ бошқа турлари каби опера санъати ҳам халқларни маданий ва маънавий дидини юксалтириш ва камол топтиришда катта хизмат қилмоқда. Шу боисдан партия ва ҳукуматимиз опера санъатига яхши эътибор бермоқда. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг 1983 йил 15 февралдаги «Театр санъатининг аҳволи ва уни янада ривожлантириш ҳамда республика меҳнаткашларини коммунистик руҳда тарбиялашда унинг ролини ошириш тадбирлари тўғрисида» деб чиқарган қарорида «Совет санъатининг юксак мезонларига тўлиқ жавоб бермайдиган, ғоявий ва бадиий жиҳатдан бўш спектакллар ҳали кўпинча пайдо бўлиб турибди», деб кўрсатиб ўтилган эди.

Театршунос Аҳмаджон Раҳимов «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 20 январь сонида босилган «Операнинг баъзи муаммолари» номли мақоласида композиторларнинг опера асарлари устида кам ишлаётганликларининг сабаби нимада, деган саволни ўртага ташлайди. «Ёки республикамизда яхши хонандалар, яхши овозлар, янги асарларни моҳирона қўя олувчи режиссёрлар йўқми?» деб давом этади мақола автори. Бу риторик савол, холос. Аслида, автор яхши овозли хонандалар ҳам, режиссёрлар ҳам кўп демоқчи. Тўғри, унинг овоз ҳақидаги фикрига қўшилиб бўлмайди. Театрда бўлиб у ердаги мутахассислар билан қилинган суҳбатдан шу нарса маълум бўлдики, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР давлат академик Катта театрида лирик тенор, драматик тенор каби баланд пардали овозларга эга бўлган хонандалар жуда кам.

Шунингдек, А. Раҳимов мақолада композиторларимизнинг янги опера асарлари яратмаётганликлари тўғрисида куюниб ёзади. «Устоз композитор С. Бобоев ўзининг «Ҳамза» ва «Фидойилар» асарларидан сўнг, мана, ўн йил бўлдики, бу жанрда ҳеч нарса ижод қилмади» дейилади мақолада. Хўш, юқорида номи иккинчи бўлиб зикр этилган асар саҳнадан нега тушиб қолди? Ё унинг савияси паст эдими? Йўқ, албатта. «Фидойилар» Самарқанд давлат опера ва балет театрида қўйилди. Бу асарни танқидчилик ҳам, жамоатчилик ҳам ўз вақтида ижобий баҳолади. Шундай экан, унинг саҳнадан тушиб кетишига жиддий сабаб йўқ.

Мазкур асарнинг бош партияси меццо сопрано деб номланадиган аёлларнинг баланд овозига мослаб ёзилган. Театрда эса бундай овозга эга бўлган хонанда йўқ. Бу ҳол кишини ажаблантиради. Бош партияни бошқа овозда талқин этиш спектакль бадиий қимматига таъсир этиши табиий. Демак, бир овоз етишмаслиги сабабли театр бу асарни қўйиш имкониятига эга эмас. Бу ачинарли аҳволни театр раҳбарлари жиддий ўйлаб кўришлари керак.

Масалан, тенор овозли актёр ижро этадиган партияни, ёки бўлмаса, баритон овозли актёрнинг партиясини бас овозли ва ундан паст параддаги овозли актёрлар ижро эта олмаслигини ҳамма яхши билади. Фақатгина ҳар бир овозни ўз ўрнида қўллашгина спектаклнинг ягона муваффақиятини таъминлайди.

Баъзи ҳолларда театр ҳам, мутахассислар ҳам композиторларимизни мавжуд овозларни ҳисобга олган ҳолда асарлар яратишга ундайдилар. Лекин бу асарларнинг бадиий жиҳатдан мукаммал бўлишига ким кафиллик бера олади? Унда, баланд пардали овозлар бериладиган саҳналар, кучли характерлар бўлмаслиги керак экан-да... Лекин бундан композиторларимиз опера асарлари ёзмаётганлигининг боиси овозлар батамом йўқлиги деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Овозлар камёблиги бизнинг театримизда бир қатор асарларнинг саҳналаштирилиши имконини чегаралаб қўймоқда, холос.

Ҳозир опера санъатимизнинг ёш, балоғат поғонасидаги ижрочилари бор. Жумладан, А. Бозоров, И. Жалилов, Қ. Муҳиддинов, Ҳ. Кичимбоев, Т. Ҳусанов, П. Мустафоев каби овоз соҳиблари миллий опералар билан бир қаторда опера санъатининг дурдоналари ҳисобланган «Фауст», «Князь Игорь», «Пётр I» каби қатор спектаклларда бош партияларни рус тилида ҳам маҳорат билан ижро этаётганларини қувонч билан таъкидлаб ўтиш керак.

Театрда бўлмаган овозларни топиш чоралари кўриляптими? Умуман, ёш опера солистларини тарбиялаш масаласи қай аҳволда?

Миллий опера асарларининг ёш ижрочилари тўғрисида ғамхўрлик — театр, қолаверса, опера санъатининг келажаги учун ғамхўрлик демакдир. Биз театр раҳбарларидан бу муаммо қандай ҳал этилаётганини сўраганимизда саккиз—ўн йил илгари санъатга кириб келган, аллақачонлар унвонлар ҳам олиб улгуришган А. Бозоров, Қ. Муҳиддинов, Ҳ. Кичимбоевларнинг номларини санашдан нарига ўтмадилар.

Бир пайтлар балетимизда ҳам аҳвол мураккаб эди. Бу ишда республика Хореография билим юрти педагоглари фаоллик кўрсатишиб, мутахассислар билан биргаликда областларимизни айланиб, халқ сайллари, ҳаваскорлар саҳналари ва ҳатто одамларнинг тўймаросимларигача кўздан кечиришди. Театрнинг бош балетмейстри, СССР халқ артисти Галия Измайлова доим билим юрти билан яқиндан алоқада бўлиб, у ердаги ҳар бир синов, ҳар бир имтиҳонда қатнашади. Талантларни топиш, тарбиялаш ва театрга олиб келиш яхши натижалар берди. Москвага қилинган сўнгги гастролда пойтахтлик мутахассислар раққосалар группасига юксак баҳо бергани бежиз эмас.

Операмиз учун ҳам ёш талантларни излашда Тошкент Давлат консерваторияси, Театр ва рассомлик санъати институти ҳам шундай ишларни амалга оширсалар, миллий операмизнинг ривожи бирмунча илгарилаши мумкин. Бу иш театр билан ҳамкорликда олиб борилса, янада яхшироқ натижалар бериши аниқ.

— Консерваториянинг беш йиллик таълими билан вокал ижрочиси тайёрлаб бўлмаслиги ўз-ўзидан маълум, — дейди Ўзбекистон ССР халқ артисти, театр дирижёри Абдуғани Абдуқаюмов. — Бу ишга анча эртароқ, мактаб ёшидан киришиш керак.

Раққоса ва музикачиларни ёшликдан ўқитиш аллақачон одат тусига кириб қолди. Музика мактаблари қошидами ёки махсус билим юртлари ташкил этибми, вокал санъати учун ҳам кадрларни тарбиялаш тўғрисида жиддийроқ ўйлаб кўриш вақти келди.

Болгария Халқ Республикасига бориб, унинг маданий ҳаёти билан танишган композиторларимиз 8 миллионга яқин аҳоли яшайдиган бу мамлакатда еттита опера театри борлиги, лекин спектакллар доим аншлаг билан ўтаётганининг гувоҳи бўлганларини гапириб юришади. Уларнинг театрларида опера ва балет санъатини тарғиб этувчи махсус группа ташкил этилган. Бу группа мактаб, жамоатчилик ташкилотларида санъатнинг бу турлари ҳақида қизиқарли суҳбатлар ўтказар экан. Айниқса, опера артистларининг иштироки билан ўтказиладиган суҳбатлар яхши натижалар бериши кузатилган.

Жаҳоншумул опера санъатини халқимиз орасида тарғиб қилишнинг бундай усулини қўллаш тўғрисида бир пайтлар композиторларимиз жиддий таклифлар киритишганди. Уни ҳатто Республика Маориф министрлиги ҳам маъқуллаган эди. Лекин таклиф таклифлигича қолиб кетди. Театрдаги ўртоқлар буни ортиқча ташвиш деб тушунишди шекилли, опера ва балет тарғиботи билан шуғулланувчи группа тузишни ўзларига эп кўришмади. Бу ҳам майли, мазкур театрда «Билим» жамиятининг бошланғич ташкилоти мавжуд. Моҳият эътибори жиҳатидан қараганда бу ташкилот опера ва балетни тарғиб қилишда ўша группанинг вазифасини бажариши керак. Лекин бу жамият бошланғич ташкилотининг амалга оширган бирор аниқ ишини ҳеч ким эслолмайди. Тўғри, кимлардир нималар билан-дир шуғулланади. Айтайлик, лекциялар тематикаси, ҳужжатлар ҳаммаси жойида. Лекин натижа йўқ.

Радио, телевидение ҳам опера ва балетни халқ оммасига кенг тарғиб қилишда катта имкониятларга эга. Биз юқорида тилга олган Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг қарорида ҳам бу ҳақда айтилди. Лекин кўзга ташланадиган бирор иш қилинмади. Телевидение ва радионинг байрам ёки бошқа анъанавий программаларида опералардан бериладиган парча ва партиялар ҳам борган сари камайиб кетмоқда. Ҳолбуки, операнинг оммалашуви янги овозларнинг юзага чиқишига ҳам ёрдам бериши мумкин.

Рашид РАУПОВ

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрининг солисти Исмоил Жалилов куйламоқда.

С. МАҲКАМОВ фотоси

КАТТА ЙЎЛ ТАЛҚИНЛАРИ

Икки ярим минг йилдирки, театр санъати инсониятни ўзига оҳанрабодек тортиб келади. Унинг сеҳрли тортиш кучи не-не файласуф ва сиёсатчиларни қизиқтирмади. Зеро, буюк ёзувчи Л. Н. Толстой «Ернинг думалоқлиги муҳим эмас, ана шу фикрга қандай келинганини билиш муҳимроқдир», деган эди. Бинобарин, ўзбек театрининг Октябрь инқилобидан кейин ташкил топгани факт, аммо уни қандай шароитда ташкил этилгани, шаклланиши, тараққиётини билиш ҳар жиҳатдан муҳим аҳамият касб этади. Ўзбек совет театри Октябрь инқилоби самараси ўлароқ вужудга келди, тараққий этди. Театр босиб ўтган катта йўлга назар ташлар эканмиз, унинг аввал ҳам теран томирлари, пойдевори, кечмиши бормиди, деган саволга дуч келамиз.

Инқилобдан олдин ҳам Европа типидаги театр куртаклари республика территориясида мавжуд бўлиб, жумладан, Тошкентда актив фаолият кўрсатар эди. Уни «Турон» деб аташарди. Фақат у ярим профессионал труппа бўлиб, мақсади амри маъруф қилиш эди. У томошабинларга «Ҳой, сен катта тўй қилма, кафангадо бўласан», «Ўғил-қизингни ўқит, ўзингга ўхшаш жоҳил бўлмайди», «Кўп хотинлик ўта куфр иш», «Замонага боқ!» деб насиҳат қиларди. Лекин уларнинг аниқ бир мақсад сари йўналтирилган программаси йўқ эди.

Октябрь инқилобигина ўзбек театрини чинакамига ташкил этди ва уни чиниқтирди. Ўзбек театри ўз ижтимоий программасига, сиёсий платформасига эга бўлди.

...«Фан» нашриёти томонидан рус тилида чоп этилган санъатшунос олим Тошпўлат Турсуновнинг «Октябрьская революция и узбекский театр» («Октябрь революцияси ва ўзбек театри») китоби шу мавзуни атрофлича таҳлил қилади ва текширади.

Ёш Совет ҳукумати инқилобнинг дастлабки кунлариданоқ театр ишларига жиддий аҳамият бергани китобнинг биринчи бобидан маълум бўлади. «Революция, — дейди муаллиф, — Туркистон халқларига ўз театрига эга бўлиш ҳуқуқини берди. Бу эса Совет ҳокимияти ўрнатилган дастлабки кунлариданоқ ўз самарасини кўрсата бошлади». Ушбу фикр томоша муассасалари, жумладан театр халқ мулки деб эълон қилинган декрет (Бу декрет иттифоқда илк бор Туркистон АССРда чиқди ва амалга оширилди), Тошкентнинг эски шаҳар қисмида «Артистлар союзи» ташкил этилиши, Халқ Маориф Комиссарлигининг миллий театрни ташкил этиш, унга фаол ёрдам бериши тўғрисидаги қарорлари ва тадбирлари турли архив ҳужжатлари билан тасдиқланади.

Олим марксистик таҳлил асосида ўзбек совет театрининг ташкил топиши, «Турон» труппаси билан «Турон жамияти» ўртасидаги тафовутларни тадқиқ қилади. Китобнинг «Давлат ва театр ишлари» сарлавҳали биринчи бобида театршуносликда шу масаладаги чалкашликларга тўхталади.

Шу бобда «Турон» труппасининг санъаткорлари инқилоб ғояларини амалга оширишда камарабаста бўлишгани зикр этилади. Булар А. Авлоний Б. Аъламов, Қ. Маъзумов, М. Уйғур, Н. Хўжаев ва бошқалар. Тадқиқотда бу шахслар ўзбек театрининг пойдеворини қурган кишилар сифатида маълум бўлади.

Маннон Уйғур раҳбар бўлган Карл Маркс номидаги труппа билан Ҳамза раҳбар бўлган «Ўлка сиёсий сайёр труппа»си ўлкадаги революцион шароитда муҳим роль ўйнади. Ҳар икки труппанинг мақсади ва ижтимоий ўйналиши чуқур таҳлил қилинади. Тошкентда Давлат Намуна труппасининг майдонга келиши ижтимоий сабаблари далиллар билан кўрсатилади.

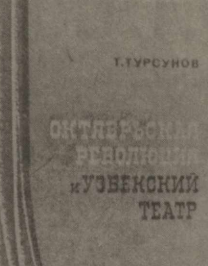

Тадқиқотда келтирилган ҳужжатлар Уйғур ва Ҳамза труппаларининг ва Давлат Намуна труппасининг майдонга чиқиши даврининг муҳим ижтимоий-сиёсий воқеаси, деб баҳоланишга асос беради.

Профессионал ўзбек театрини ташкил қилиш учун Москва ва Бокуга талабалар юборилиши, кейинчалик Тошкентда театр техникуми ташкил этилиши, бир сўз билан айтганда, театр маълумоти масаласини ижобий ҳал этишга аҳд қилингани республика ҳукуматининг олижаноб ишидир. Бу хатти-ҳаракат ҳосиласи ўлароқ ҳозирги Ҳамза номидаги давлат театри вужудга келди.

Инқилобдан кейинги дастлабки йилларда драматургиядаги ғоявий баҳслар, театрда ғоявий бирлик учун интилиш, ғоявий-бадиий изланишлар хусусида китобнинг «Драматургия ва репертуар» боби ҳикоя қилади.

Ушбу бобда кўпгина асарлар, муаллифлар эслаб ўтилади. Уларнинг ўзбек театри тараққиётидаги ўрни хусусида ҳам фикр юритилади.

Режиссёрлик, актёрлик санъати, театрнинг талқинчилик фаолияти, бу соҳадаги илк қадамлар, изланишлар китобнинг «Саҳна санъати муаммолари» бобида тилга олинади. Уйғур ва Ҳамзанинг режиссёрлик фаолияти ҳақида батафсил ҳикоя қилинади. М. Ёқубов, М. Кузнецова каби санъатимиз намояндаларининг хотираларига асосланиб, Ҳамзанинг режиссёрлик фаолиятидаги ютуқ ва изланишлари очилади. Маннон Уйғурнинг режиссёр сифатида майдонга чиқиши, катта асарларни саҳналаштириш хусусидаги ихтиролари инкишоф этилади. У режиссёрлик қилган «Ҳалима», «Андалуснинг сўнг кунлари...», «Лайли ва Мажнун», «Фарҳод ва Ширин», «Шайх Санъон», «Иблис» спектакллари, М. Уйғур М. Қориева, А. Ҳидоятов ва бошқаларнинг актёрлик маҳорати, театрда саҳналаштирилган ғарб классикаси таҳлил призмасидан ўтказилади.

20-йилларнинг охири ва 30-йиллар ўзбек совет театрининг тикланиш, тараққиёт даври бўлди. Бунда юқорида айтилганидек, ҳукумат томонидан етук ёшларни Москвага ўқишга юборилиши муҳим роль ўйнади. Студия муаллимлари Москвадаги катта театрларнинг арбоблари эди. Уларнинг кўпчилиги баркамол актёр бўлиш билан бирга, йирик адабиётшунос ва педагог эдилар. Шу сабабли ўзбек талабалари назарий билим олиш билан чегараланмай, амалий машғулот сир-асрори билан ҳам танишишди.

Китобнинг «Профессионализм йўлида» деб аталувчи сўнгги боби билан танишган ўқувчи Ўзбек давлат театри, унинг ижодий состави, репертуари, ижодий йўналишини кўз олдига яққол келтира олади.

Спектаклларнинг ижтимоий-сиёсий аҳамияти, бадиий-эстетик концепцияси чуқур очиб берилган. «Ҳужум», «Фарҳод ва Ширин», «Икки коммунист» ва бошқа спектаклларнинг саҳнавий образи тикланган. Турсуной Саидазимова, Ҳожи Сиддиқ Исломов, Аброр Ҳидоятов, Исоқ қори Каримов, Лутфулла Назруллаев, Саъди Табибуллаев ва бошқаларнинг ижролари, Маннон Уйғурнинг режиссёрлик, педагоглик, ташкилотчилик фаолияти, театр санъатида тутган ўрни ва роли далиллар асосида очилади.

«Октябрь революцияси ва ўзбек театри» китоби монографик тадқиқот бўлиб, шу мавзуни ўрганишдаги чалкашликларга равшанлик киритди. Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, муаллиф мураккаб даврда яратилган асарларни, постановкаларни таҳлил этишда давр матбуотини чуқур ўрганди, шу пайтгача ўрганилмаган, бой архив ҳужжатларини топди ва бир системага солди, театр намояндаларининг фикр ва хотираларига таянади. Шуниси қувонарлики, тадқиқотда қуруқ фактография, эмпиризм, ақсилтарихийлик йўқ. Тадқиқот объекти тарихий материализм нуқтаи назаридан, бошқа воқеалар билан боғлиқ ва маълум тарих тажрибаси билан жамулжам ҳолда таҳлил қилинади. Ана шундай таҳлил натижасида ўзбек совет театрининг камолот картинаси киши кўз олдида рўйрост гавдаланади.

Шуни мамнуният билан қайд этиш кераки, ўзбек театршунослик илмида янги, салмоқдор илмий монография пайдо бўлди. Бу театршунослик илмининг, жумладан, театрга дахлдор барча кишиларнинг ютуғидир.

Сора ЭШОНТЎРАЕВА,
Сирожиддин АҲМЕДОВ

ИЖОДКОРЛАР УСТАХОНАСИДА

ТИНЧЛИК МАШЪАЛИ

Ҳар бир ижодкорнинг, у қайси соҳада меҳнат қилишидан қатъий назар, доимо дил тўрида турадиган, ижодининг асосий қисмини ташкил этувчи ўз севган мавзуи бўлади. Таниқли ҳайкалтарош Абдумўмин Бойматовнинг ижодий устахонасига қадам қўяр эканмиз, юқоридаги фикримизнинг исботи кўз ўнгимизда намоён бўлди. Тайёр, ҳали тугалланмаган, эндигина бошланган асарларнинг кўпчилик қисми сизни мозийга — яқин ва узоқ ўтмишга етаклайди. Мана, улуғ алломалар Ал-Хоразмий, Ибн Сино, Беруний. Бу эса Умар Хайём. Бир қўлида афғон рубоби, иккинчи қўлида пиёла, ажиб бир қиёфада ўтирибди.

— Бу ердаги ишларингизнинг ўзиёқ сизни кўпроқ қайси мавзу қизиқтиришини кўрсатиб турибди, — дея мурожаат қилдик Абдумўмин акага.

— **Ҳа, тарихий мавзуда, тарихий шахслар ҳақида асарлар яратишни севаман. Айтинг-чи, ўзбек халқининг кўҳна тарихи қайси соҳа кишиларини қизиқтирмаган? Мени, айниқса, XI, XII, XIII асрларда яшаб ижод этган олимлар ҳаяжонга солади. Музейларда, архивларда кўп бўламан, лекин ачинарли томони шундаки, кўпинча қўлёзмаларни ўқишга кучим етмайди. Шунинг учун эски ёзувларни ўқий оладиган кишилардан ёрдам сўрайман, улар имкони борича менга кўмаклашадилар. Кези келганда шуни айтиб ўтишни истардим. Халқ тилига тушишни, асарини халққа мақбул этишни истаган ҳар бир ижодкор, аввало, шу халқнинг ўтмиш маданий меросини чуқур билмоғи, уни ҳурмат қилмоғи керак. Ана шундагина замондошларимизни эзгулик сари етакловчи ҳақиқий санъат асарлари дунёга келади.**

Ижодкорнинг бу йилги режалари алоҳида ажралиб туради. Аввало, Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 60 йиллик тўйи, шунингдек, ўзининг 50 йиллиги муносабати билан шахсий кўргазма намойиш этиш нияти бор. Бу кўргазмада бутун ижодий фаолияти давомида яратган сара асарлари жамланади. Шу билан бирга, ҳали кўпчилик санъат мухлисларига номаълум бўлган ўттизга яқин ишларини ҳам имтиҳондан ўтказишни мўлжаллаб қўйган. Булар орасида В. И. Ленин ва Ҳамид Олимжон ҳайкаллари алоҳида эътиборга лойиқ. Айниқса, «Жангда ҳалок бўлганлар хотирасига» деб номланган ҳайкал кишини ўйга толдиради. Чордана қуриб ўтирган нуроний чол тасвири. Бир қўлида тиззаси бўйлаб ташлаб қўйилган қилич, бир қўлида эса эски, не-не беомон жангларнинг гувоҳи бўлган солдат кружкаси. Демак, у ҳам Улуғ Ватан уруши иштирокчиси. Бошини хиёл эгиб, чуқур ўйга ботиб ўтирган бу одам урушнинг оловли окопларида ҳалок бўлган, суронли йилларда бедарак кетган дўстларини хотирламоқда. Ҳайкалга узоқ тикилиб қолганимни сезган Абдумўмин ака изоҳ берди:

— **Ҳайкал халқимизнинг энг оғир, шу билан бирга шарафли дамларига бағишланганн учун менга қадрли. У Москвада кичик ҳажмдаги ҳайкаллар кўргазмасида ва қардош республикалар бўйлаб ташкил этилган кўчма кўргазмаларда намойиш этилган. Бироқ, қизиғи шундаки, республикамиз санъатсеварлари ҳали у билан таниш эмаслар. Ўйлайманки, кўргазмадан сўнг ҳайкал ҳақидаги фикрларини айтадилар.**

Тўёна асарлар, ҳозир иш жараёнида бўлган ҳайкаллар мавзуи хусусида сўзлаб беришни илтимос қилганимда, ижодкор шундай деди:

— **Мана шу ердаги асарларнинг деярли барчаси эскиз. Уларни ўзингиз кўриб, қандай тушунсангиз, шундайлигича ёза қолинг.**

Ҳайкалтарош чала қолган ишини давом эттирар экан, мен у кўрсатган асарларни кўздан кечира бошладим. Дастлаб кўзим кўза кўтарган аёл ҳайкалига тушди. У бир қарашда Ғарб мадонналарини эслатса-да, чуқурроқ назар солсангиз, сувга бораётган ўзбек аёлини танийсиз. Мана бу ҳайкал ҳали тугалланмаган бўлса-да, унда тасвирланган қиёфаларда теран мазмун бор. Жафокаш, меҳнаткаш она уч фарзандини катта курашга — Ватанни ҳимоя қилишга кузатмоқда. Ёнидаги ишда эса фарзандларини интизор кутаётган мана шу онага хушхабар олиб келаётган бола тасвирини кўрасиз. Ўн икки, ўн уч ёшлардаги бола отда юриб, қишлоқларга ғалабадан дарак бермоқда. Бошини ғоз тутиб, қўлларини юқори кўтарганча шодлик улашаётган бу бола гўё отда ўтирмаяпти, балки учяпти. Асарнинг номи ҳам мазмунига уйғун: «Ғалаба жарчиси».

Агар эътибор қилган бўлсангиз, ҳайкалтарош уруш мавзуига тез-тез мурожаат этади. Ҳар бир асарида унинг бирон-бир томонини ўзига хос акс эттиришга ҳаракат қилади. Яқиндагина ниҳоясига етган мана бу иш эса айнан ҳозирги давримиз, бугунги орзу-умидимизнинг ифодаси. «Тинчлик машъали» деб номланган бу ишда бир қўлида машъалани баланд тутганича, қаддини тик тутиб, мағрур турган аёл ифодаланган. Оналаримизнинг, фақат уларнинг эмас, ер юзидаги барча тинчликсевар кишиларнинг рамзий тасвири бўлган бу ҳайкал ҳар бир эътиқодли, диёнатли кишига таъсир этиши шубҳасиз!

Гулчеҳра УМАРОВА

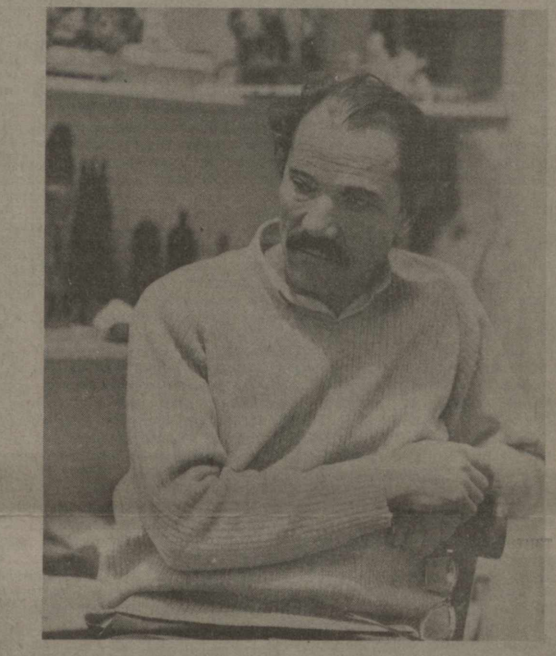

Ҳайкалтарош А. Бойматов ўз устахонасида.

В. ДУБРОВСКИЙ фотоси

САНЪАТ

ДИЗАЙН ВА БЕЗАТИШ САНЪАТИ

ИНСОННИ қуршаб олган буюмлар — предметлар фақат бажарадиган вазифаси билан эътиборни тортади десак, янглишамиз. Уларнинг ҳар бири аввало кўркам ва кишида яхши кайфият туғдирадиган қиёфада бўлиши лозим. Санoатда шу муаммо билан бевосита шуғулланувчи — ишлаб чиқарилаётган буюмларни эстетик жиҳатдан безаш санъати, яъни дизайн фаолияти бугунги кунда жадал ривожланмоқда. Натижада бу иш билан шуғулланадиган дизайнерлар — бадиий конструкторлар етишиб чиқмоқда. Предметларни бадиий-эстетик безаш асосан безатма рассомлик ва графика дизайни воситасида амалга оширилади.

Халқ амалий санъатининг бир тури бўлган безатма рассомликнинг кўлами кенгайиб бормоқда. Безатма рассомлик усталарининг барча санъат турлари имкониятлари ва воситаларидан, шунингдек замонавий техника ютуқларидан кенг фойдаланиши бу санъатнинг ҳар томонлама ривожланишига олиб келяпти. Иттифоқимизда ҳозирча безатма рассомлик бўйича олий маълумотли мутахассислар тайёрлайдиган махсус ўқув юрти йўқ. Шу сабабли санъатнинг бу тури билан архитекторлар, рассомлар ва дизайнерлар шуғулланиб келмоқдалар.

Кўргазмалар, магазин витриналарини, нақшлар, китоб муқовалари, реклама воситаларини безаш, босмахона шрифти ва каллиграфик ёзувлар яратиш эса дизайн санъатининг асосий турларидан бири бўлган графика дизайни зиммасидадир. Ҳозирги пайтга келиб саноат корхоналари ускуна ва моллари учун эмблема, ёрлиқ, упаковка, реклама, саноатни бошқаришда ишлатиладиган турли хил ҳужжатларни бадиий безлашдан тортиб, ҳар бир кишининг дидига мос товар буюмларни танлашгача бўлган ишлар дизайннинг вазифасига айланиб қолди. Бундай ишларни бажариш учун ҳарфлар танлаш, нақш ва тасвирлар ишлаш, ҳар хил фотосуратлардан фойдаланиш мутахассисдан ижодий меҳнат талаб этади.

Ривожланиб бораётган социалистик турмуш тарзимиз безатма рассомлик ва графика дизайни олдига кундан-кун янги вазифалар қўймоқда. Республикамизда безатиш ишлари Ўзбекистон ССР Савдо министрлиги қошидаги экспериментал комбинатнинг рассомлик цехи, республика Рассомлар союзи Бадиий фонди қошидаги «Рассом» комбинати, Тошкент шаҳар маҳаллий саноат бошқармасига қарашли бадиий конструкторлик бюроси, шаҳарни ободонлаштириш Бош бошқармаси қошидаги «Газосветреклама» каби идораларнинг ходимлари, Тошкент Чинни заводи рассом-монументалистлари, шунингдек, оз бўлса-да, дизайнер — конструкторлар томонидан амалга оширилмоқда. Улар Тошкентнинг 2000 йиллик юбилейини шаҳарни катта иштиёқ билан безатиб кутиб олдилар. Аэровокзал атрофида кенг кўламда безатиш ишлари олиб борилди. «Ўзбекбирлашув» биноси ёнида, Тошкент метрополитенининг «Чилонзор», «Комсомол» станцияларида пойтахтимиз тарихини ўзига хос акс эттирган сюжетли паннолар ташкил қилинди. Усмон Юсупов кўчасида декоратив стелла ўрнатилди. Ҳозирги пайтда ҳар қандай байрамни безатиш санъати ходимларининг ишисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шунингдек, дизайнерлар шаҳар марказидаги баъзи йирик жамоатчилик биноларини ҳам безамоқдалар. Юқорида тилга олинган Ўзбекистон ССР Савдо министрлиги қошидаги экспериментал комбинатнинг рассомлик цехида 47 нафар ижодкор меҳнат қилади. Улар чирой бахш этган «Гўзал», «Ширин» кафелари, «Болалар дунёси» янги магазинидаги безак ишлари мукаммал халқ амалий санъати намуналаридир. Шу комбинат ходимларининг барчойхоналарни безашда бажарган ишлари 1979 йилда Лейпцигда, 1982 йилда Брно шаҳрида, 1980 йилда Донецкда ўтказилган анжуманларда дипломлар билан тақдирланди. Мазкур ижодий коллектив Ўзбекистон ССР Халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмасини, «Совғалар» магазинини, бир неча кафеларни юксак дид билан безади. Экспериментал комбинатнинг цехида ижодий меҳнат қилаётганларнинг ҳаммаси рассомлик ихтисосига эга. Бироқ улар орасида дизайн санъати назариясини эгаллаган бирорта рассомнинг йўқлиги кишини ажаблантиради.

Ҳозир турмушимизда қўлланиладиган буюмларнинг қуйилари, ёрлиқлари ва этикеткаларига ҳам жиддий талабалар қўйилмоқда. Масалан, қутилар буюмларни ташишда, сақлашда, сотишда, харидорларгача сифатли етказишда қулай восита бўлиш билан бирга ўзига хос реклама ҳамдир. Одатда харидорларга таниш бўлган товарларга талаб катта бўлади. Дизайнерлар буюмларнинг қутисига конфигурациялар ясаб, уларни безаб харидорлар тезда таниб оладиган ҳолга келтирадилар. Буюмнинг идиши товарга чирой бағишлаши билан бирга унинг асосий хусусиятларини бўрттириб кўрсатиши, ранг ва графика санъати намунаси буюм мазмунини очишга ёрдамлашиши, тасвирдаги нақш расм, шрифт харидорларда эстетик ҳис-туйғу уйғотиши лозим. Безатиш санъати, графика дизайни қутиларда ранглардан санъаткорона фойдаланишни тақозо этади. Муваффақиятли ишланган қутилар харидор учун буюмнинг юқори сифат хусусиятларидан бири бўлиб, ишлаб чиқариш маданияти савиясини характерлайди ва фақат товарни эмас, балки уни ишлаб чиққан корхонани ҳам реклама қилади. Бу ҳолда қутидаги фирма эмблемаси катта аҳамиятга эга. Юксак савияда ишланган қути идишлар кишиларимизда эстетик дидни тарбиялашнинг ҳам бир воситаси дейиш мумкин. Ўз-ўзига хизмат усулида ташкил этилган савдо-сотиқда қути ва этикетканинг «кўзга кўринмас сотувчилик» роли бирмунча аниқ намоён бўлади. Уларнинг рекламалари босма усулда тайёрланади. Босма реклама графика дизайнининг кенг тарқалган самарали воситаларидан бўлиб, плакат, афиша, буюм ёрлиқлари, реклама кабиларни ўз ичига олади. Босма реклама саноат, савдо корхоналари, бирлашмалар томонидан турли масалаларни ҳал этиш, ишлаб чиқариш ва савдо корхоналарининг мавқеини кўтаришда, магазинларнинг қўшимча хизматлари билан аҳолини таништиришда қўл келади.

Ўзбекистон ССР Савдо министрлигига қарашли савдо дастгоҳлари экспериментал комбинати магазинлар учун ўраш қоғозлари, ялтироқ целлофан, халтачалар ҳамда товар нархи ёзилган ёрлиқлар ишлаб чиқармоқда. Уларнинг безаги бирмунча муваффақиятли чиққан дейиш мумкин. Лекин шу корхона Тошкентнинг 2000 йиллиги акс эттирилган ўраш қоғозининг безалиши, ундаги ёзувлар харидорларнинг юксак дидига жавоб беради, деб бўлмайди.

«Полимер материаллари ва бошқа прогрессив материаллардан янги хил идишлар ишлаб чиқариш илдам суратлар билан ривожлантирилсин», — дейилади СССРнинг Озиқ-овқат программасида. Дизайнчи мутахассислар бу ишда ўз вазифаларини белгилаб олиб, ишлаб чиқариладиган идишларнинг юқори сифатли бўлишига эришмоқлари лозим.

Халқ депутатлари Тошкент шаҳар Совети ижроия комитети маҳаллий саноат Бош бошқармасининг бадиий конструкторлик бюроси прогрессив материаллар билан бир қаторда маҳаллий саноат чиқиндиларидан ҳам турли қоғоз ва картон қутилар, ҳар хил қутичалар, товар ёрлиқлари ишлаб чиқармоқда. Корхона ишлаб чиқараётган маҳсулотларнинг сифати бирмунча яхши.

1983 йил ноябрда Москвада «Упаковка-83» халқаро кўргазмаси бўлиб, унда мамлакатимиз дизайнчиларининг кўплаб ишлари билан бирга 170 чет эл фирмаларининг экспонатлари намойиш қилинди.

Инсон учун зарур бўлган буюм ва предметлар кўпайиб ранг-баранглашиб бормоқда. Бу мураккаб жараён миқдор ўзгаришларига ҳам, сифат ўзгаришларига ҳам таъсир этиши шубҳасиз. Ҳозир газета-журналлар ўрамидан тортиб 50 тоннали станокларгача ўраб жўнатилиши талаб этилади. Уйларнинг деворига ёпиштириладиган гулқоғозларни ҳам шулар қаторига киритишимиз мумкин. Айниқса, бугунги кунда улар кўркам, қулай, ихчам, пишиқ ва тежамли бўлиши керак.

Хуллас, безатма рассомлик, графика дизайни ҳаётимизга тобора чуқурроқ кириб бормоқда. Безаш ишлари билан шуғулланувчи ташкилотлар Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи ва Тошкент Политехника институтининг этика, эстетика ва дизайн кафедраси, Горький шаҳридаги Қурувчи инженерлар институтининг эстетика ва дизайн кафедраси, Москвадаги Бутуниттифоқ Техника эстетикаси илмий текшириш институти билан доимий алоқада бўлсалар янада яхши муваффақиятларни қўлга киритишлари мумкин. Корхоналарда ҳам дизайнерлар группаси тузилиб, махсус курсларда уларнинг малакалари ошириб борилса бу ишда бирмунча илгари силжиш бўлар эди.

Ғулом НУРИДДИНОВ,
Беруний номидаги Тошкент Политехника институти этика, эстетика ва дизайн кафедрасининг катта ўқитувчиси

ШЕЪРИЯТ ЮКСАЛИШ ЙЎЛИДА

Ўтган ҳафта жума куни Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Поэзия кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилиши бўлди. Йиғилишни кенгаш раиси, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Мирмуҳсин очди. Нотиқ 1983 йилда ўзбек адабиётида бир неча поэмалар, қатор шеърий китоблар, кўплаб шеърлар яратилганини, улар шеъриятимиз ҳақида батафсил фикр юритишга имкон беражагини таъкидлади.

Ўзбекистон ССР халқ шоири Шукрулло ва филология фанлари доктори, профессор Нуриддин Шукуров ўтган йилги поэзиямиз хусусида доклад қилдилар.

1983 йилда адабиётимиз оқсоқоллари — Уйғун, Зулфия, Ҳамид Ғулом, Асқад Мухтор, Мирмуҳсин, Шуҳрат, Рамз Бобожон, улардан кейинги авлод вакиллари Жуманиёз Жабборов, Ҳусниддин Шарипов, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Барот Бойқобилов, Гулчеҳралар, Ойдин Ҳожиева, Ҳалима Худойбердиева, Муҳаммад Али, Омон Матжон, Рауф Парфи, Жамол Камол, Муҳаммад Солиҳ, Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон, Усмон Азимов ва бошқалар шеърият соҳасида баракали ижод қилдилар. Энг муҳими, шоирларимиз доимо давр билан ҳамқадам бўлиб келмоқдалар, улар ўзларининг асарларида шу куннинг энг актуал масалаларини қаламга олмоқдалар, — деб таъкидланди докладларда. — Шоирларимиз ўз ижодларига юксак талабчанлик билан ёндашаётганликлари қувонарлидир. Поэзиямизнинг мавзу доираси кенг: «оқ олтин» яратаётган ўзбек деҳқонию фидокор ишчи, даврнинг улкан иншоотларини бунёд этаётган жасоратли замондошларимиз — шеъриятимиз қаҳрамонлари. Бугина эмас, энг долзарб, бутун ер юзидаги онгли, диёнатли, адолатли инсонни ташвишга солаётган воқеалар шоирларимиз назаридан четда қолаётгани йўқ. Шу билан бирга шеъриятимизда гражданлик, ватанпарварлик туйғулари чуқур очилмоғи зарур. Афсуски, баъзан ғоявий-бадиий жиҳатдан бир оз оқсайдиган шеърлар, китоблар ҳам чоп этилди. Шунингдек, бадиий жиҳатдан саёз, ҳаётийликдан йироқ, тор интим доираларда ўралашиб қолган шеърий намуналар ҳам йўқ эмас.

Докладлар юзасидан бўлган музокарада Эркин Воҳидов, Муҳаммад Али, Иброҳим Ғафуров, Шукур Қурбон, Ўрол Ўтаев, Муҳаммадали Қўшмоқов, Аҳмад Аъзам, Сирожиддин Саидов сўзга чиқдилар. Нотиқлар устозлардан доимо ўрганиш, социалистик Ватанимизнинг фаол граждани каби яшаш, шоирона дид, шеъриятни тушуна билиш санъати, сўз танлай билиш маҳорати хусусида фикр юритдилар. Бугунги шеъриятимизнинг муҳим янгиликлари бўлган асарларга тўхталдилар. Баъзан долзарб, муҳим мавзуни қалқон қилиб олиб, бадиий жиҳатдан бўш, чинакам санъат даражасига кўтарилмаган шеърлар ҳам эълон қилинмоқда. Айрим нотиқлар ўтган йилги шеъриятимиз ҳақида холисона, чуқур таҳлилга асосланган фикрлар билан баъзи мунозарали, ҳатто айтиш мумкинки, чалкаш фикрлар ҳам билдирдилар.

Умуман олганда, 1983 йил шеъриятимиз бадиий жиҳатдан салмоқли, баракали ҳосил кўтарди. Шу маънода шеърият адабиётимизнинг бу борадаги ютуқларини ҳам, тузатилиши зарур камчиликларни ҳам тўла намойиш кила олди.

Мажлисга раислик қилган Мирмуҳсин якунловчи нутқ сўзлади. У шоирларни, умуман, барча адибларни янада активроқ ишлашга, ҳаётга фаол иштирок этишга чақирди.

Йиғилишда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Маданият бўлимининг сектор мудири Б. Бойқобилов иштирок этди.

12 ФЕВРАЛЬ — АЭРОФЛОТ КУНИ

Ўзбекистоннинг ҳаво йўллари

...Ҳозирги пайтда республика аҳолисининг учдан бири Аэрофлот пассажири ҳисобланади. Ҳар йили республика пассажир самолётлари беш миллион кишини ўз манзилига етказиб қўймоқда...

Штатсиз мухбиримиз Ш. Зайниддинов авиа ходимларининг анъанавий байрами арафасида Меҳнат Қизил Байроқ орденли Ўзбекистон Граждан авиацияси бошқармасининг бошлиғи, СССРда хизмат кўрсатган учувчи, Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутати Г. РАФИҚОВга бир неча савол билан мурожаат этди.

— Бу йил ҳаммамиз учун ҳам юбилей йилидир. Кузда Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартияси ташкил топганлигининг 60 йиллиги кенг нишонланади. Сиз авиаторлар учун эса қўш байрам бўлади. Шундай эмасми!

— Ҳа, бу йил Ўзбекистон авиацияси ўзининг 60 йиллигини нишонлайди. Бу соҳа республика билан тенгдош. Дастлабки осмон йўли —Тошкент—Пишпак (ҳозирги Фрунзе шаҳри)—Олмаота маршрути 1924 йил 3 майда очилган эди. Кейинчалик Душанба, Термиз, Тошоуз, Чоржўй шаҳарларига ҳам ҳаво йўли очилди. Ўша йили ҳаво йўллари орқали мингга яқин йўловчи, икки юз килограмм почта ва беш тонна юк ташилган эди. Эндиликда Тошкент аэропорти орқали ҳар куни 1924 йилдагига нисбатан ўн баравар ортиқ йўловчи ва юк ташилмоқда. Ҳозирги пайтда Ўзбекистон ҳаво йўлларида асосан ИЛ—86, ИЛ—62, ТУ—154, ТУ—134 каби реактив самолётлар қатнамоқда. Шу боис айтиш мумкинки, республикада самолётлар қатнови амалда тўла жорий этилди. Эндиликда бир қатор шаҳарларнинг аэропортларини қайта қуриш масаласи кун тартибида турибди.

— Граждан ҳаво флотида «ПАНХ», яъни авиациядан халқ хўжалигида фойдаланиш, деган термин бор. Авиациянинг республика экономикасидаги аҳамияти ҳақида ҳам гапирсангиз!

— Бу термин ярим аср муқаддам, авиаторларимиз бутун далаларни қоплаб олган чигирткага қарши кураш бошлаган ўттизинчи йилларда пайдо бўлди. Ўша йиллари қишлоқ хўжалик техникаси етишмагани туфайли ҳатто буғдой ва шолини ҳам осмондан турб сочишган эди. Ахир халқ «учувчининг юз битта ҳунари бор» деб бежиз айтмаган. Эндиликда авиаторларимиз Қорақум, Қизилқум ва Устюртдаги газ қувурларини, сув ҳавзаларини назорат қилади, Хоразм ва Қорақалпоғистонда балиқчиларнинг яқин кўмакчиси. Бугина эмас, авиаторларнинг республика деҳқонларига кўрсатаётган ёрдамлари беқиёс.

— Илғор авиаторлар фаолияти ҳақида ҳам гапирсангиз!

— Бошқармамиз авиаторлари ўзларининг байрамларини меҳнатда ажойиб ютуқлар билан кутиб олишмоқда. Яқинда СССР Граждан авиацияси Министрлиги коллегияси ва авиа ходимлари касаба союзи Марказий Комитети ўтган йилги социалистик мусобақа якунларини кўриб чиқди. АН—2 экипажи командирлари—Байрамали Қурбонов, Валентин Макаров (Қарши), Иннокентий Цой, Гавҳарбек Одилов (Термиз), Убайдулла Рисқихўжаев, Озод Ҳасанов (Сергели), Бахтиёр Сафаров (Урганч) фахрий ёрлиқ ва мукофот билан тақдирландилар. Шунингдек, Нукус авиакорхонасидан Кенжабой Худойберганов, Урганчдан Ҳаким Султонов, Намангандан Леонид Нарков, Тошкентдан Михаил Азеф, Валентин Шукин ва Александр Музика ҳам социалистик мусобақа ғолиблари деб топилди.

Бизнинг ишимизда яна бир нарсага эътиборни жалб этишни истардим. Маълумки, яқинда СССР Олий Советига сайлов ўтказилади. Етиб бориш қийин бўлган чўл ва тоғли районларда сайловга тайёргарлик ишлари ва сайлов ўтказишни самолётлар ёрдамисиз тасаввур қилиб бўлмайди. 4 март—сайлов кунида қийин об-ҳаво шароитларида учишда ва ноқулай майдонларга қўна олишда тажриба орттирган экипажлар йўлга чиқишади. Шунингдек, йўлда ушланиб қолган йўловчилар овоз беришлари учун аэровокзаллардаги сайлов участкаларида шароит яратилган.

СУРАТДА: Урганч аэропортининг бир гуруҳ учувчилари.

Р. ЖУМАНИЁЗОВ фотоси

ЗАМОН ВА МАФКУРАВИЙ КУРАШ

Ўзбек адабиёти ривожи ва «советшунос»лар хуружи

I

БИР НЕЧА ўн йилдирки, америкалик «советшунос»лар ва уларнинг ҳамтовоқлари ўзбек совет адабиётини ўрганиш билан астойдил шуғулланиб келадилар. Бироқ уларнинг бирорта йирик китоби ёки кичик мақоласи йўқки, унда ўзбек совет адабиётининг ривожланиш йўллари, унинг мазмуни, ғояси, моҳияти, ютуқлари ва бу адабиётни яратган ёзувчиларнинг ижоди қасддан бузиб, нотўғри кўрсатилмаган бўлсин. Буржуа мафкурачилари ўзбек совет адабиётининг янги, ривожланган социалистик жамият қуришдаги, ҳар томонлама камол топган янги инсонни вояга етказишдаги фаол иштирокини, бу адабиёт обрўйининг жаҳон бўйлаб кенг ёйилиб бораётганини кўра олмайдилар. Зотан, улар томонидан адабиётимизнинг партиявийлиги, ғоявийлиги, халқчиллигига қарши ҳар хил ифлос йўллар билан олиб бораётган кураши социалистик системамизга, коммунистик идеалларимизга қарши қаратилган курашнинг ўзидир. Шу мақсадда Америкада, Германия Федератив Республикасида очилган юзлаб муассасалар, «Озодлик», «Америка овози» ва Германия Федератив республикасидаги, Туркиядаги бошқа радиостанциялар совет кишиларига, ўзбекларга қарши туҳмат, иғво тарқатадилар. Империалистларнинг бу ишга ғоят пухта тайёргарлик кўраётганини ва ҳар қанча маблағни аямасдан сарфлаётганини шундан ҳам билиш мумкинки, Ўрта Осиё ва Қозоғистон адабиёти, тили, маданияти, тарихи билан шуғулланувчи Эдвард Оллуорт, Роберт Баррет, Дэвид Монтгомери, Джеффери Э. Уилер, Сеймур Беккер, Ян М. Мэтли, Эден Нэби, Бэрри Роусен, М. Мобин Шориш, Даниэль К. Матузевский, Анна Просек, Грегори Дж. Массел, Александр Беннигсен, Гарольд Р. Беттерсби каби «советшунос»лар туркий тилларни, жумладан, ўзбек тилини билишади. Битта Эдвард Оллуортнинг ўзи ўзбек адабиётига доир ўнлаб йирик китоблар яратди ва қўпорувчилик ғояси билан тўлиб тошган бу «илмий» асарлари билан у «ўзбекшунослик»нинг йўлбошчиси — отаси даражасига кўтарилган.

«Ер юзидаги миллиард-миллиард кишиларнинг онги ва қалби учун кураш бормоқда, — деб таъкидлаган эди Ю. В. Андропов КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил июнь Пленумидаги нутқида. — Инсониятнинг келажаги эса мана шу идеологик курашнинг қандай катта натижа билан тугалланишига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади. Бас шундай экан, социалистик жамият тўғрисидаги ҳақиқатни бутун дунёга, ғоят кенг халқ оммасига тушунарли ва ишонарли тарзда етказиб бера олиш бениҳоя муҳим эканлиги равшан. Империалистларнинг бўҳтондан иборат қўпорувчи пропагандасини моҳирона фош қилиб ташлаш ҳам муҳимдир».

Ўзбек олимлари «советшунос»ларнинг разил пропагандасини фош қилиш соҳасида бир мунча иш қилдилар. Э. Юсупов, М. Нурмуҳамедов, Л. Қаюмов, Х. Иноятов, М. Хайруллаев, Г. Ҳидоятов, Р. Аминова, Э. Фозилов ва бошқа олимларнинг ишлари бу борада олдинга ташланган қадам бўлди. Буржуа мафкурачиларининг ҳозирги хуружи олдимизга янада жиддий, йирик тадқиқотлар яратишни ва адолатни — коммунистик ҳақиқатни фаол ҳимоя қилишни тақозо қилмоқда. Чунки улар ўзбек адабиётининг бирор даврини ёки бирор ёзувчи ижодинигина бузиб талқин қилаётганлари йўқ, балки ўзбек совет адабиётининг бутун тараққиёт йўлларини, ютуқларини, манбаларини ва ривожига асос бўлган иқтисодий, сиёсий, ғоявий ва адабий-ижтимоий омилларни мутлақо бузиб кўрсатмоқда.

«Советшунос»лар ўзбек совет адабиёти тараққиёт йўлларинигина бузиб талқин қилаётганлари йўқ. Улар Октябрь революциясигача бўлган ўзбек адабиётини ҳам ўзларининг синфий манфаатларига мослаб қийшиқ ойнада кўрсатмоқдалар ва бу билан ўзбек классик адабиётининг ютуқларини ерга уришга, бу адабиёт билан ўзбек совет адабиёти ўртасидаги ғоявий-бадиий туташ нуқталарни инкор қилишга ва уларни бир-бирига зид қилиб қўйишга зўр бериб уринишмоқда. Э. Оллуорт «Ўзбек адабий сиёсати» китобида ўзбек классик адабиётини гуллар ва булбуллар, гўзалларнинг қош-кўзи ва севгиси ҳақидаги шеъриятдан иборат, деган тезисни олға суриб, унинг ижтимоий-сиёсий моҳиятини атайин инкор қилмоқчи бўлади. Ҳатто у «араблар, турклар, форслар, ўрта осиёликлар шеърияти бир хил, улардан миллий белгиларни қидириш бефойда», деган уйдирмани айтади. Улар туркий халқлар маданияти, адабиётининг ўзига хослигини инкор қилиш билан чегараланмайдилар. Ж. Кричлоу Ўрта осиёликлар маданияти «араб ва форс маданияти таъсирида» туғилган деган беҳаёликкача боради. Бу фикрлар Гегелнинг мусулмон Шарқ халқларининг фалсафасини «араб фалсафаси», бу фалсафа «асосан ва бутунлай схоластик фалсафа»дан иборат деган қарашларининг давомидек туюлади.

«Советшунос»ларнинг Ўрта Осиё ва Қозоғистондаги туркий халқлар маданияти, адабиётидаги миллий ўзига хосликни инкор қилиб, «ягона туркий миллат», «туркий ирқ» назариясини, пантуркистик назарияни тарғиб этишининг остида тубан сиёсий ният ётади: улар социалистик тузум бу миллатларни бир-биридан ажратиб қўйди ва ўртадаги чегараларни олиб ягона туркий давлат тузиш лозим, деган қўпорувчилик мақсадни ўйлайдилар. Э. Оллуорт ўзининг ўша китобида «Чиғатой гурунги» хусусида сўзлаб, у «ҳозирги туркий оламнинг зиёлиларини бирлаштириш» ва уларнинг «умумий иши учун хизмат қилишни кўзда тутган эди, деб афсус қилади. А. Беннигсен эса очиқдан-очиқ революциядан аввалги ўрта осиёликларда «туркман, ўзбек, қозоқ ёки қорақалпоқ каби бирор миллатга мансублик туйғуси мутлақо йўқ эди», дейди.

Э. Оллуорт Алишер Навоийни бутун туркий халқларнинг шоиридир, ўзбеклар эса Навоийни «ўзиники қилиб олиб, унинг ҳар томонламалигини торайтириб қўйдилар», «туркий ва мусулмон халқлари Навоийнинг муштарак меросига шерик бўлмасин, уни ўзбеклар орқали олсин» деб нотўғри иш қилдилар, дейди. Заҳириддин Муҳаммад Бобурга ўхшаган ўзбек адабиётининг йирик вакилларини умумтуркий доирага тортишга уриниш ҳам ғирт бемаъниликдир. Булар — халқлар ўртасига нифоқ уруғини сепишдан бошқа нарса эмас.

Кўпмиллатли совет адабиёти, жумладан, ўзбек совет адабиёти тарихий тема, тарихий-революцион темани 20-йилларнинг бошидан бошлаб изчил ишлаб келади ва бу соҳада муҳим традицияларни яратди. Ҳаёт мантиқининг тақозоси билан тарихий тема гоҳ жонланиши, гоҳ сусайиши табиий ҳол. «Советшунос»лар бу мавзуга қизиқиш кучайган йилларни ҳам социалистик тузумга доғ туширувчи факт сифатида фойдаланадилар.

Улуғ Ватан уруши йиллари ота-боболаримизнинг чет эл босқинчиларига қарши олиб борган озодлик курашлари, тинчлик ва адолат учун интилишлари ҳақида ҳикоя қилувчи роман, пьесалар ёзилди. «Навоий» романида, «Алишер Навоий», «Жалолиддин Мангуберди», «Муқанна» каби пьесаларда олға сурилган озодлик учун кураш ғоялари фашизмга қарши ҳаёт-мамот курашини олиб бораётган халқимизнинг мақсади, руҳига туташ эди. Ёзувчиларимиз тарихни шу куннинг ҳақиқатини ҳимоя қилишга хизмат эттиришган эди. Э. Оллуорт мана бу тенденцияда ҳам «миллий туйғуларнинг уйғониши»ни кўради. Партиямизнинг 1946 йил 26 августидаги «Драматик театрлар репертуари ва уни яхшилаш чоралари ҳақида»ги тарихий қарорини тарихий темага ҳужум, деб талқин қилади. Мазкур қарор ҳам, «Драматургиянинг қолоқлигини тугатиш ҳақидаги» 1952 йил 7 апрелдаги қарор ҳам драматургияни ҳаётга янада яқинлаштириш, «конфликтсизлик назарияси»га барҳам бериш ва маҳоратни ошириш масаласига қаратилган эди.

Ҳозирги замон ўзбек совет адабиётида ҳам тарихий ва тарихий-революцион мавзунинг салмоғи катта. «Советшунос»лар тарихга қизиқишнинг кучайишида миллатларда «ўз-ўзини таниш туйғусининг» уйғонганлигини кўрадилар. Улар совет кишиларига хос бўлган миллий ғурур туйғусини эмас, балки бир миллатнинг ўзини иккинчи миллатдан устун қўйишини кўрмоқчи бўладилар. Бу билан улар шовинистик ғояни сингдирмоқчи, аслида Д. Матузевский «...СССРдаги туркий халқлар ўз-ўзини танитишга кўпроқ мойиллик кўрсатмоқдалар. Совет Иттифоқидаги энг янги туркий адабиётнинг кўпчилик қисмининг ҳаракати ўтмишни, мағрур ва ютуқларга тўлиб тошган, совет даврининг биринчи ўн йилликларидаги сиёсий тузатишларда эсдан чиқарилган ёки камситилган ўтмишни қайта тиклашга интилишдан бошқа нарса эмас» дейди.

«Советшунос»лар шоирларимизнинг ватан ҳақидаги шеърларидан ўзларининг миллатчилик қарашларини тарғиб қилишда фойдаланмоқчи бўладилар. Туғилган юртига муҳаббати, ўз халқига муҳаббати бўлмаган инсонда бошқа юртлар ва халқларга ҳам иззат-ҳурмат бўлмайди. Совет кишиларининг ўз юртига бўлган муҳаббати совет мамлакатига, кўпмиллатли совет Ватанига чексиз муҳаббат даражасига кўтарилган. 30-йиллардаёқ Ғ. Ғулом, Ҳ. Олимжон, Уйғун, Ойбек, Миртемир, М. Шайхзода шеърларида ягона оила, ягона ватан туйғуси эҳтирос билан куйланган эди. Шу улуғ туйғуни моҳирона ифодалагани учун ҳам Ғ. Ғуломнинг «Сен етим эмассан», Ҳ. Олимжоннинг «Россия» шеърлари дарсликлардан абадий ўрин олган, ўқувчилар, халқ оғзидан тушмайди. Ҳозирги ёшларимиз бу гўзал традицияни муваффақиятли давом эттирмоқдалар. Э. Оллуорт «Совет Ўрта Осиёсида миллий масала» деган коллектив китобнинг чиқишида бош-қош бўлар экан, энди унда ҳозирги ёшларнинг юзига лой чапламоқчи бўлади. «Ўрта Осиёнинг маънавий уйғониши» бобининг муаллифи бўлмиш Э. Оллуорт ёш ижодкорларни «кексалардан четроқда турувчи синф» (?) деб таърифлаб, оталарни болаларга қарши қўяди. У тилга олган Ч. Эргашнинг Ватан ҳақидаги ёки Ҳ. Худойбердиеванинг «Оқ олмалар пишганда» шеърларида коммунистик ҳақиқатимизга зид келадиган заррача нуқсон йўқ. Ёки Э. Воҳидовнинг улуғ Навоий ғазалчилиги мактабидан баҳра олиб ёзилган ўйноқи ғазаллари, А. Ориповнинг Ғ. Ғуломнинг фалсафий публицистик шеърларига ҳамоҳанг теран, чуқур асарлари, Х. Тўхтабоевнинг «Шум бола» йўналишидаги «Сариқ девни миниб» асари, О. Матжоннинг ўзбек халқ ривоятлари, мифлари заминида туғилган асарлари ёшларимизда ворисийлик туйғуси нақадар кучлилигидан далолат беради. Афсуски, «советшунос»лар бундай тенденцияларни кўрмайдилар ёки ўзни билмасликка соладилар. Гўё ўзбек адабиёти ва маданиятининг ғамини еяётгандай кўрсатадилар ўзларини. Э. Оллуорт пролетар танқидчилари «Ғарбий Туркистоннинг ўтмишдаги маданий меросидан бугунги адабиётда фойдаланишига қарши чиқишди», ҳатто шундай мероснинг «мавжудлигини инкор қилди», деб ёзар экан, бу билан одамларда социалистик тузумга, Коммунистик партия сиёсатига норозилик туйғусини уйғотмоқчи бўлади. Ваҳоланки, давлатимиз ва партиямиз маданий мерос масаласида доҳиймиз В. И. Лениннинг «Капитализм мерос қилиб қолдирган бутун маданиятни олиш ва ана шунинг ўзидан социализм қурмоқ керак. Бутун фанни, техникани, бутун билимларни, санъатни олиш керак. Бусиз биз коммунистик жамият ҳаётини қуролмаймиз», деган ажойиб кўрсатмасига амал қилиб келмоқда. Улуғ Навоийгача бўлган адабий ва илмий ёдгорликлар, Навоийнинг барча асарлари, Бобур, Турди, Махмур, Гулханий, Машраб, Комил Хоразмий, Мунис, Муқимий, Фурқат асарлари ўзбек тилларидагина эмас, балки рус ва бошқа қардош республикалар тилларида нашр қилинганлиги бунинг ёрқин исботидир. «Ўзбек адабиёти тарихи» илмий асарнинг ўзи беш жилддан иборат, Алишер Навоий ижоди бўйича ўнлаб докторлик диссертациялар ёқланди, юзлаб илмий ишлар эълон қилинди. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, Ҳ. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти ва А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг адабиёт бўлими Октябргача бўлган ўтмиш адабиётимизни ўрганиш ишига жуда катта ҳисса қўшаётганини эътиборга олмаслик мумкин эмас. Афсуски, Д. Матузевский туркий халқларнинг янги алфавитга ўтишини прогрессив ҳодиса эмас, аксинча салбий роль ўйнади, деб уқтиради. Гўё шу ҳодиса туфайли туркий халқлар «кутилмаганда ўзларининг ўтмишдаги адабиёти ва маданиятидан узилиб қолган» эмиш. У туркий халқларнинг янги алфавитга ўтиш орқали, илмий, маданий соҳаси ва адабиёти тезкорлик билан ривожланиб, жаҳоннинг илғор халқлари қаторидан ўрин олганликларидан мутлақо кўз юмади. Хуллас, «советшунос»лар али десангиз бали деб, қилдан қийиқ чиқариб, ҳақиқатни бузиб кўрсатиш йўлидан бормоқдалар.

Салоҳиддин МАМАЖОНОВ

КОЛХОЗДА КЎРГАЗМА

Тошкент область Коммунистик районидаги «Ленинский путь» колхозининг меҳнаткашлари қувончли воқеанинг гувоҳи бўлдилар. Хўжалик клубида СССР Рассомлар союзининг аъзоси Вансеттахонимнинг шахсий кўргазмаси очилди. Бу тантанага бағишланган йиғилишни Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи правлениесининг раиси, СССР халқ рассоми Раҳим Аҳмедов очди. СССР халқ артисти Тамарахоним, колхоз раиси Терентий Васильевич Эм сўзга чиқиб, рассом Вансеттахонимнинг асарлари тўғрисида фикр билдирдилар. Хўжалик раиси рассом ўз асарларини биринчи марта колхоз клубида очиш истагини билдирганлиги учун хўжалик меҳнаткашлари номидан миннатдорчилик билдирди.

Кўргазмада рассомнинг манзара, натюрморт, турли спектаклларга ишланган эскизлари ва бошқа жанрлар бўйича яратган олтмишга яқин асари намойиш қилинмоқда. Колхоз меҳнаткашлари бу кўргазмани қизиқиш билан томоша қилмоқдалар.

Кўргазманинг очилиш маросимида Тошкент область партия комитетининг секретари А. Хўжаев иштирок этди.

Суратда: Раҳим Аҳмедов кўргазма лентасини қирқмоқда.

С. МАҲКАМОВ фотоси

ЁШ АВЛОД АСАРЛАРИ МУҲОКАМАСИ

Ўтган йил давомида республикамиз газета ва журналлари талайгина истеъдодли ёшларнинг қисса ва ҳикоялари, шеърларини эълон қилди. Нашриётларда эса уларнинг 30 га яқин тўпламлари чоп этилди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Ёшлар билан ишлаш кенгашининг яқинда бўлиб ўтган йиллик ҳисобот йиғилишида мазкур асарлар хусусида фикр юритилди.

Йиғилишни кенгаш раиси Эркин Воҳидов кириш нутқи билан очди. Филология фанлари доктори Норбой Худойберганов доклад қилди.

Нотиқ Усмон Азимов, Муҳаммад Солиҳ, Хуршид Даврон ва бошқа ёш шоирларнинг ўтган йили нашр этилган тўпламлари хусусида атрофлича тўхталиб, уларнинг ижодидаги ютуқ ва камчиликларни, изланишларидаги муваффақият ва нуқсонларни конкрет таҳлил қилиб берди. Ёш ёзувчилар Мурод Муҳаммад Дўст, Тоғай Мурод, Хайриддин Султоновнинг қиссалари ҳаётий, табиий руҳга суғорилганлиги билан адабий жамоатчилик эътиборини тортаётганлигини таъкидлади.

Музокарада сўзга чиққан Иброҳим Ғафуров, Мирпўлат Мирзаев, Ҳалима Худойбердиева, Ортиқ Абдуллаев, Шаҳодат Исахонова ва бошқалар ўзларининг бу борадаги фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар.

«ЧОДРАЛИ АЁЛ»

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Мирмуҳсиннинг Апрель революциясига, асрлар мобайнида феодализм зулмини тортган мазлум афғон хотин-қизлари ҳаёти ва курашига бағишланган «Чодрали аёл» қиссаси рус тилига таржима этилган эди.

Яқинда қардош Туркманистондан хушхабар келди. Бу қисса туркман тилига таржима этилиб, Ашхободдаги «Маориф» нашриёти томонидан чоп этилди. Қиссани туркман тилига Газакбой Ёллиев таржима қилган. Рассом В. Моисеенко китобга суратлар ишлаган.

МАКТУБИНГИЗНИ ШАРҲЛАЙМИЗ

ДЎСТЛИК—ИШОНЧ ДЕМАКДИР

Ҳурматли редакция!

Мен мушкул аҳволда қолдим. Кечалари ётиб уйқум келмайди. Ёлғизланиб қолиш азаби оғир бўлар экан. Нега деганда... Келинг, яхшиси бир бошдан тушунтирай.

...Биз—Термиз медицина билим юртининг талабалари ўтган йили йиғим-терим пайтида Гагарин районига ҳашарга бордик. Аввалига ҳаммаси жойида эди. Аммо орадан 10—15 кунлар ўтгач, айрим дугоналаримнинг пуллари йўқола бошлади. Шу жумладан, менинг ҳам пулим йўқолди. Ҳайрон бўлдик. Наҳотки орамизда қинғир қўлли одам бўлса!

Ниҳоят, бир куни қизлар ҳамманинг чамадонини қидириб чиқишга аҳд қилишди. Шу куни эрталаб чамадонимдаги кийимларни тахлаб, тартибга солган эдим. Ундан пул чиқмади, албатта. Шундан кейин бошқа ишларимга машғул бўлдим. Кутилмаганда пул бир дугонамиз кўрпасининг тагидан топилди. У эса бўйнига олмади: кимдир шу ерга яширган, деб туриб олди. Улар ўзаро пичир-пичир қилишиб, гумонлари негадир менга келиб тақалди. Пули йўқолган қиз шу ерда яшайдиган фолбинни қидириб кетди. Фолбин: «Пулни ўнг томонда ётадиган қиз олган», — депти. Ўнг томонда эса мен ётардим. Шундай қилиб мен «ўғри» бўлиб қолдим. Онамнинг оқ сутини ўртага қўйиб қасам ичсам ҳамки, ҳеч ким менга ишонмади. Тинчлигим йўқолди. Ўқишга боргим ҳам, группамизга киргим ҳам келмайди. Ҳеч кимга қўшилолмай ёлғизланиб қолдим. Дугоналарим ишончининг менга нисбатан йўқолиши қалбимни ўртаб юборди.

Муяссар НАИМОВА

Бу мактуб, чиндан ҳам, кишини ўйлантиради. Уни қайта-қайта ўқиб чиқдим. Беихтиёр буюк рус ёзувчиси Л. Н. Толстойнинг «Чинакамига дўстлашиш учун одам бир-бирига ишониши керак», — деган гапини эсладим.

Бир қарашда, ҳа, қизларнинг пули йўқолипти — нима бўпти, арзимаган, майда гап, деб қўл силтаб кетиш ҳам мумкиндир. Лекин хат баҳона унинг замирида ётган инсонийлик, ёшлар тарбияси, ўзаро ишонч, ҳақиқий дўстлик каби ғоят муқаддас тушунчалар ҳақида беихтиёр ўйлаб кетасан киши.

Пахта йиғим-терими мавсумида минглаб ёшлар пахтазорларга йўл оладилар. Қанчадан қанча ёшлар ана шу меҳнат жабҳасида яқин дўст, қадрдон оға-ини бўлишади, топганларини ўртада баҳам кўриб яшайдилар. Муяссар ёзганидек, дўстига хиёнат қилишдан чўчимайдиган қўли эгрилар, гарчанд улар оз миқдорда бўлсалар ҳам, коллектив орасида сезилиб қоладилар.

Аммо шу ўринда биз бошқа нарса ҳақида — билим юртида ёшларни коммунистик руҳда тарбиялаш, меҳнатни ташкил қилиш ишлари хусусида тўхталишни истардик. Медицина билим юртининг учинчи курсида ўқиётган студент бетайин бир фолбиннинг ёлғон-яшиқ гапларига ишониб, ўз дугонасини ҳақорат қилса, буни қандай тушуниш мумкин. Бугун фолбинлар риёсига учган студент эрта-индин бирор касалхона ё поликлиникага шу соҳанинг мутахассиси бўлиб борганда беморларни қандай даволаши мумкин. Совет фани ва техникаси беқиёс ривожланган ҳозирги даврда, медицинада энг сўнгги электрон ҳисоблаш ва даволаш машиналари кенг қўлланилаётган пайтда медицина билим юрти студентларининг шунақа йўл тутиши уларнинг дунёқараши ва билими анча саёз эканлигидан далолат бермайдими?

Мени яна бир нарса ўйлантиради. Муяссар: «Ёлғизланиб қолдим, ҳеч қайси дугонам мен билан гаплашмай қўйди, ҳатто ўқишга боргим, группамизга киргим келмай қолди. Айтинг, қай йўл билан ўзимни оқлашим, бу жирканч ишни қилмаганимни қандай исботлашим мумкин?» деб ёзади.

Муяссарни мактуб ёзишга даъват этган, биринчидан, виждон азоби бўлса, иккинчидан, кўриниб турибдики, дугоналар ишончининг йўқолиши қизни қаттиқ ташвишга солган. Ачинарлиси шундаки, фолбиннинг бир оғиз ёлғон гапига юз фоиз ишонган барча қизлар Муяссардан юз ўгириб ёлғизлатиб қўйишган. Билим юртининг муаллимлари бу масалага мутлақо аралашмаганларини қандай тушуниш керак. Пули йўқолган қизлар ўқитувчиларни хабардор қилишганда улар бирор чора-тадбир кўриши лозим эди-ку!

Мен икки дугонани биламан. Улардан бири Қирғизистондан, иккинчиси Тошкентдан. Биринчи курсга ўқишга боришганда улар бир-бирларини ҳатто яхши танишмасди. Аммо пахтада бир неча кун ёнма-ён юриб ажралмас дўстларга айланиб кетдилар. Уларнинг озиқ-овқати, кийим-кечаги ва пуллари ўртада эди. Бир-бирига бўлган ишонч уларнинг дўстлигини тобора мустаҳкамларди. Агар бири йўғида иккинчиси стол тортмасидан пул олса: «Мен фалон сўм олдим, агар фалон нарсани топсам, сенга ҳам қўшиб ола келаман», — деб ёзиб кетарди. Қизларнинг дўстлиги туфайли уларнинг оилалари ҳам борди-келди қиладиган қариндошларга айланди.

Улуғ Ватан уруши қатнашчиси, меҳнат ветерани Жалил Ҳакимов шундай ҳикоя қилади: «Полтаванинг чекка қишлоқларидан бирида бир неча кун ертўлада қолиб кетдик. Юқорида отишмалар, тўплар гумбури кеча-кундуз қишлоқни ларзага келтиради. Ертўлада овқат у ёқда турсин, ҳатто ҳаво ҳам етишмасди. Орамизда 4—5 ёшли бемор қизчасини қучоқлаб олган бир аёл бор эди. Қизча онасининг пинжига тиқилганча кўзлари жавдираб йиғлар, ҳадеб нон сўрарди. Ҳеч кимда нон йўқ. Фақат кекса одамнинг халтасида бир бурда қотган нон борлигини биламиз, аммо унинг ярасини боғлаш учун санбатга олиб кетишган. Лаблари қуруқшаб, ранги оқариб кетган қизча йиғлайди. Лекин эгасидан сўрамасдан нонни олишга журъат этолмадик. Ниҳоят, унинг ўзи келгач, нонни олиб берди. Урушнинг оғир азоблари, даҳшатлари одамларни бир-бирига шунчалик яқин қилиб қўйгандики, ҳатто очликдан ўлса ҳам улар бир-бирига хиёнат қилмасди».

Жалил отанинг хотираларини тинглайманку бир нарсани ўйлайман: хўш, дугонасининг пулини ўғирлаган қиз ўқишни тугатгач, энг яхши хотира сифатида нимани эсларкин? Ишхонадаги янги дўстларига, оила аъзоларига нимани гапириб берархин? Йўқ! Буни у айтолмайди. Бир умр яшириб юради! Тўғри эмасми?

Буюк рус танқидчиси В. Г. Белинскийнинг қуйидаги гапларини эсланг: «Қаердаки очиқ самимият, тўла ишонч йўқ экан, қаердаки ҳатто қитдек бўлса-да нимадир пинҳон тутиларкан, у ерда дўстлик йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас».

Дўстликнинг биринчи шарти — ишонч албатта.

Бу қизлар, аввало, бир-бирларининг характерларини ўрганиб, бир-бирларига ишонч ва садоқат кўрсатмас эканлар, ўзаро самимий дўстлик ўрната олмайдилар. Шунинг учун ҳам Муяссарнинг чекаётган изтиробларини, виждони қийналиб юрганини унинг қалби поклигидан деб биламан. У дугоналари тутган йўлдан ранжиб: «Мен эскиликка, фолбинлар гапига ишонмайман!» — деб ёзади.

Муяссарнинг ёлғизланиб, изтироблар чекиб юрганини кўрган ўша қиз балки нотўғри иш қилиб, дўстига хиёнат ва пасткашлик қилганини, совет студенти номига номувофиқ иш тутганини вақти келиб тушуниб етар. Балки ич-ичидан ўкинар. Балки дугоналаридан кечирим сўрар. Чунки сени тоғдек юксалтирадиган ҳам, ер бағрига тортадиган ҳам шу — атрофингдаги дўстларингку!

Муҳаббат ТУРОБОВА

Франция. Бу чиройли айиқча фақат ўйинчоқ эмас, унинг соҳиби фантазияси ва уддабурролиги туфайли бу айиқча телефон вазифасини ҳам бажаради. Телефон қўнғироғи жиринглаганда айиқча кўзини юмади.

Кейстон—ТАСС фотоси

Хандалар

— Биласанми, дўстим! Бизнинг қишлоқда чунонам дўл ёғдики, ҳар биттаси менинг калламдай келади!

— Ундай бўлса, дўл эмас, ошқовоқ ёғибди-да.

* * *

— Айтинг-чи, профессор, ўтирган жойимни пармалаб тешсам, ер шарининг қаеридан чиқаман!

— Жиннихонадан...

* * *

— Балет артистлари нега оёқ учида рақсга тушишади!

— Томошабинларни уйғотиб юбормай дейди-да.

* * *

— Нега кўзингизни қисасиз! — деб сўради физика ўқитувчиси студентдан.

— Зарядим тугаяпти, — жавоб берди студент.

* * *

— Ойимга китоб олишга пул юборинг, деб хат ёздим.

— Юборимдими, ахир!

— Ҳа, китобларни юбориб-ди.

Э. МУЗАФФАРОВ

Ўғрилар бир хонадонни тунамоқчи бўлишибди.

— Мен уйга биринчи бўлиб кираман, — дебди ўғрибоши. — Эгаси келиб қолса, тўртинчи қаватдан сакрайман. Сизлар пастда брезент тутиб туринглар.

Ўғрибоши бир амаллаб ичкарига кириб, қўлга илингудай нарсаларни титкилаётган экан, тўсатдан эшик очилибди. Ўғрибоши шартта деразадан сакрабди.

— Қаердасан, биз брезентни тополмаяпмиз, —дермиш уйга кирган одам.

М. НИЕЗОВ

* * *

— Висол онларида қувончимдан ўлиб қолсам керак-ов!

— Шунинг учун ҳеч қачон дийдор кўришмайлик.

* * *

— Хафа бўлмайсиз-да, энди, ишхонангизга ёзамиз, — деди милиционер ҳушёрхонада.

— Ишхонага ёзсангиз майли, фақат уйга ёза кўрманг.

К. ҲАМРОЕВ

* * *

— Жим бўлсанг-чи, ахир, — деди бир соатдан бери йиғлаётган Ҳомидга ойиси.

— Ҳали конфет берганингиз йўқ-ку?!

Р. СУЛТОНОВ

БОЛАНИНГ ТИЛИ ШИРИН

ИССИҚ МОРОЖНИЙ

— Ойи, морожний олиб беринг, жуда егим келяпти.

— Морожний муздек бўлади, ўғлим, есанг томоғинг оғриб қолади.

— Бўлмаса, иссиқ морожний олиб беринг...

МОШ

Жажжи қизалоқ Аллома ойиси билан бувисиникига борди. Хонада бувиси йўқ экан.

— Бувим йўқмилар? — деб сўради у тоғасидан.

— Бувинг ошхонадалар. Овқатга мош солиб, ҳозир келадилар.

Алломанинг эсига дарров Мош деган мушукчаси тушиб қолди:

— Ия, ойи, овқатга мушук ҳам солинадими?

ЭГИЗАК АКА-УКАЛАР

Ҳасан билан Ҳусан меҳмонга кетишаётган эди. Зоология магазини ёнидан ўтишаётганда Ҳасан:

— Ойи, менга олмахон олиб беринг,—деб ялинди.

— Менга олчахон,—дея гапга аралашди Ҳусан.

БОШ НЕЧТА БЎЛАДИ?

Беш ёшли Абдулазиз ойиси билан тоғасиникига борди. Тоғанинг Аббос деган ўғли бетоб бўлиб, касалхонада ётиб чиққан эди.

— Вой ўлай, озиб-тўзиб кетибсан-ку, фақат битта бошинг қолипти-я? — деди ойиси у билан кўриша туриб.

— Вой, ойи, Аббос акамларнинг бошлари аввал иккитамиди?! — деб сўради Абдулазиз.

Собит ҒАФУРОВ

Чойхонада қофиянавис шоирлар мусобақаси бўлиб ўтди. Унда минора сўзига юз жуфт қофия ўйлаб топган Ўтмасий ғолиб деб топилди.

* * *

Чойхонада масалчи шоирлар учун жонли бурчак ташкил этилди. Унда турли хил парранда-даррандалар мавжуд. Фақат илон, чаён йўқ. Масалчилар жонли бурчакдан истаганларича мавзу олишлари мумкин.

* * *

Шоир Ўтмасий ўз ихтиёри билан чойхона капгирини эговлаб, ўткир қилиб берди. Чойхўрлар унинг таланти сал-пал ўткирлашиб қолганини қайд этишди.

* * *

Чойхонада шеър ёзиб ўтирган шоир Шилқимийнинг шарикли ручкаси йўқолиб қолди. Топиб берган кишига шоир қасида бағишлашга қасам ичди.

* * *

Эълон! Ўқиганда уйқуни келтирувчи китоблар чекланмаган миқдорда қабул қилинади. Телефон — 000001.

С. РАВШАН

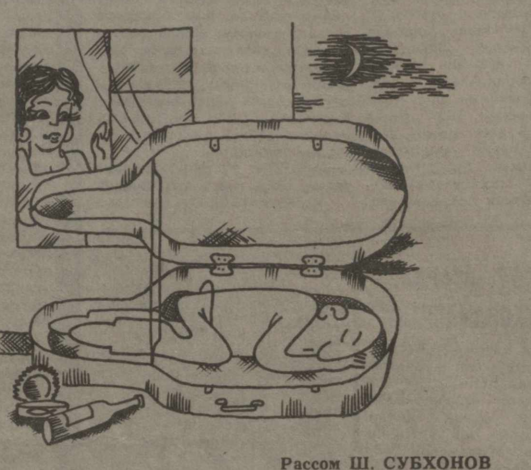

Рассом Ш. СУБХОНОВ

КЕЛИН ТАНЛАШ

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, мен уйланмоқчи бўлиб турибман. Хонадонимиз энг яқин қавм-қариндошлар, қадрдон ёру-биродарлар билан гавжумлашиб кетди. Ҳамманинг фикри-зикри менинг бошимни иккита қилиб, бўйнимга ола хуржинни осиб қўйиш билан банд.

Қариндош-уруғлар бирбири билан бас бойлашгандай ҳар куни келинликка янги бир номзод топиб келади. Ўз ҳолимга қўйсангиз-чи, вақт-соати билан ўз тенгимни топиб оларман, дегандим балога қолдим, юмма талаб, оғзимни очирмай қўйишди.

Ишхонадан жавоб беришмайди-да, деган баҳонани рўкач қилмоқчи эдим, мушкулотни амаким ҳал қиладиган бўлди. Мен ишлайдиган заводнинг директори билан қалин ошно эканми, ишқилиб, бир ойга меҳнат отпускамни олиб берадиган бўлди.

Кўпчилик бўлиб номзодларни муҳокама этдик. Сарасини саракка, пучагини пучакка ажратгач, 14 номзод қолди. Бир ой—ўттиз кун, демак, кун ора эрталаб ё кечқурун учрашув уюштириладиган бўлди. Маслаҳатли кенгаш яхши-да, номзодларнинг ўзига билдирмай, улар ишлайдиган, ўқийдиган жойга борадиган бўлдик.

Қариндошларнинг ҳаммаси ҳам бирдай азиз, бирдай жон куйдиришяпти. Минг қилса ҳам куёв нозик нарса деб, поччам топган номзодни кўришдан бошлайдиган бўлдик.

Келин бўлмиш тиш доктори экан. Тўғри стоматология поликлиникасига йўл олдик. Йўл-йўлакай қизнинг фазилатларини мақтаб кетди. Унинг гапича, оғир, вазмин, ўн гапирсанг, бир марта жавоб берадиган, мўминқобилгина қиз эмиш. Нима ҳам дердим. Қабулхонага етиб келдик. Аммо унинг олдига кириш керак, гапга солиш керак. Поччам ҳиммат қилиб ўзи кириб гапга соладиган бўлди. Эшикни қия қолдириб, кириб кетди. Қулоғим ичкарида. Тиқ этган овозга маҳталман. Кираверишда қийиқчасини лунжи аралаш бошига боғлаб олган экан. Инграб курсига ўтирди. Бояқишнинг аҳволига ачинган «номзод» ҳужжатини ҳам сўрашга ургурмади. Оғзини катта очтириб, ўттиз икки тишининг ҳаммасига бир-бир уриб чиқди. Поччам шунча марта ингради. «Номзод»нинг фиғони ошди.

— Ўзи қайси тишингиз оғрияпти?

— Ўзим ҳам билмай қолдим. Курсингизга ўтирдиму оғриқдан фориғ бўлдим.

— Кап-катта одам шундай қилиб юриши уят-эй,— деди «номзод».

— Йўқ, йўқ, дўхтиржон, пастки жағ тишимнинг ўнгдан тўртинчиси оғриятувди.

Астойдил жаҳли чиққан доктор тирқишдан маҳлиё бўлиб турган каминани кўрди-ю, масалага тушунди. Шартта омбирни қўлига олиб, ўша поччам айтган тишни суғуриб ташласа бўладими?!

Қотиб қолдим. «Номзодимиз» шаддодгина қиз экан, мени ҳам чақирди.

— Хўш, яхши йигит, сизнинг қайси тишингиз оғрияпти? Марҳамат қилиб ўтиринг.

Юрагим бетламади, жуфтакни ростлаб қолдим.

Орадан хиёл ўтмай поччам менга етиб олди. Йўлйўлакай инграб бораркан, сўз қотди:

— Энди Темийжон, гап шу: шаддот қижжи ошайизам ояш, омашайижам ояш.

Уни оладиган анойи борақанми, ундан кўра, тоқ ўтганим афзал деб, оёғимни тираб олдим. Навбат тоғамнинг «номзодига» келди. Тоғам йўлни ТошМИга бошларкан, мақтовни ўрнига қўйиб борарди:

— Ўзи суқсурдек қиз, жиян. Юлдузларинг тўғри келса, узукка кўз қўйгандек бир-бирингга мувосиб бўласанлар. Бу йил ўтиб, келаси йил ўқишни битиради. Нақ олий маълумотли врач дегин.

Тоғам шундай деб, ТошМИнинг олдида дугоналари билан чақчақлашиб кетаётган хушбичим қизнинг ёнига келди-да, эски танишлардай сўраша кетди:

— Яхшимисиз, Барнохон? Ўқишлар билан чарчамай юрибсизми? Ҳакимжон, Лолахонлар яхши юришибдими? Бувингизнинг аҳволлари қалай?

— Раҳмат, — деди қиз.

— Жияним билан йўлимиз сиз томонга тушган эди. Эътироз қилмасангиз, бирга олиб бориб қўямиз.

Қиз ҳали бир нима деб жавоб беришга улгурмаёқ тоғам уни ёнимга ўтирғизиб қўйди. Ҳадрага келганда ўзи машинадан тушиб қолди. Ҳаяжондан азойи баданимни тер босди. Қани энди тилим калимага келса. Юрагим каптардай ўйнайди.

— Узр... Сиз... Сиз... Қайси маҳаллада турасиз?

— Байтқўрғонга ҳайданг, — қиз хандон ташлаб кулди.

Октябрь массивидан Байтқўрғон қайдасан деб, йўлга тушдик. Чамаси, қирқ минутлардан кейин шинамгина ҳовли ёнида машинани тўхтатиб, хайрлашиб тушиб кетди. Хайрлашаркан:

— Биз томонларга ўтиб туринг, — деб ширин жилмайди.

Тоғамга ичимда мингрраҳматлар айтиб кетаяпман. Ишқилиб, юлдузимиз тўғри келсин-да. Шубҳамни қизнинг биз томонларга ўтиб туринг, дея жилмайгани тумандай тарқатиб юборди. Бир ҳафтагача бўзчининг мокисидек Байтқўрғонга қатнадим. Қани энди қизни топсам. Бу орада оромимни йўқотиб, уйқуни тарк этдим. Бир ҳафтада бўларим бўлди. Тоғам аҳволни эшитиб, тоза адабимни берди.

— Эҳ, мумсук, тайёр ошни ҳам пишира олмабсанда. Ахир, унинг уйи Чақар томонда-ку, нима қилиб Байтқўрғонда юрибсан?..

Яна ТошМИга танда қўйдим. Ўн кун деганда учратдим. Бурнини жийириб кетаётганди, жон ҳолига қўймай машинага етакладим. Тоғамнинг дашномларидан кейин тилим анча бурро бўлиб қолганди. Унга кўнглимни ёрдим. Назаримда, майли бордай. Лекин бир шарт қўйишини айтди. Рози бўлдим. Медицинага оид аллақандай бир китобдан конспект олиш керак экан.

— Аммо мени уялтириб қўйманг тағин. Худди профессор Ионидиснинг ўзи кўради-я, — деб қаттиқ тайинлади.

Нима ҳам қилардим. Бахтимга, медик ўртоқларим жонимга оро киришди. Айтилган муддатда учрашув тайин қилинган жойга етиб бордим. Не кўз билан кўрайки, юлдузим тўғри келай деб қолган қиз бир йигит билан қўлтиқлашиб келарди. Ўқувчи болалардек қизариббўзариб, китоб билан конспект дафтарини тутқаздим. Қиз миннатдор бўлиб қўлимдагиларни олди-да, ҳамроҳига юзланди:

— Равшан ака, ўтган куни сизга айтган дўстим мана шу йигит бўладилар. Афсуски, биз аҳду паймон қилиб қўйганмиз, Темур ака. Агар синглим бўлганида ҳеч иккиланмай таништириб қўярдим. Лекин илож қанча. Яхши қолинг.

Шундай дея тез-тез қадам ташлаб узоқлашишди. Сувга тушган бўлка нондай шўппайиб қолдим. Энди навбатдаги «номзод»ларга боришга юрагим бетламай турибди. Сиз нима дейсиз? Ё борсаммикан-а?

Абдукарим НАБИХУЖАЕВ

«Қора курси» мақоласини ўқиб...

Газетамизнинг шу йил 27 январь сонида босилган «Қора курси» мақоласи кўпчилик газетхонлар — ота-оналар, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг баҳс-мунозараларига сабаб бўлмоқда.

Улар редакцияга хат йўллаб, мақола синф мажлисларида, ота-оналар иштирокида муҳокама этилганлиги, кўпчилик мактабларда «Отамнинг, онамнинг менга бўлган муносабати» темасида иншо ёзганликларини маълум қилишган.

Бугун Сиз шу мазмунда ёзилган баъзи бир хатлар, бола тарбиясидек нозик ва масъулиятли ишда газетхонларнинг фикрлари билан танишасиз.

Муҳокама давом этади.

«Қора курси» юрагимнинг туб-тубигача титратиб юборди. Катталар жиноятга қўл урса минг баҳона топиш мумкин, лекин ўсмир жиноят қилса-чи? Бу кимнинг айби-ю, кимнинг хатоси?

Розиқ Баҳроновнинг жинояти Янгибозор районида юз берган, унутила бошланган воқеани эсимга солди.

...У отасининг қўлидан чиқишга ҳаракат қилиб, гавдасини кўтариб-кўтариб ташлар, оёқлари билан тепинар, қўлларини полга тираб кучанар эди. Лекин гугурт чўпидек ожиз гавда чайир мускуллар исканжасидан чиқолмас, фақат ўзига азоб орттирар, ҳолдан тоярди. Бир маҳал Каримнинг оёқларини алланима жизиллатиб куйдирди. У гавдасини бир амаллаб тиклаб, умид учқунлари сўнган кўзларини отасига тикди — унинг қўлида чўғдек қизиб турган, атрофга ҳовур таратаётган дазмолни кўрди-ю, жон ҳолатда бақириб юборди:

— Жон отажон, қўйинг, энди чақирганингизда дарров келаман.

Отаси гўё унинг гапларини эшитмади. Ўғлининг оёқларини маҳкамроқ ушлаб, гўё шимга дазмол босаётгандек, бепарволик билан ишида давом этди. Олдин оёқ териси қизарди, кейин ялтираб, жизғанак бўла бошлади. Ўғил ҳушидан кетди. Оёқнинг қип-қизил гўштлари кўриниб қолган, бетўхтов оққан қон полда кўлмак ҳосил қилган эди...

Отани суд қилишди. У уч ярим йилга озодликдан маҳрум этилди.

Эндиликда гўё ҳаммаси ўз ўрнига тушгандек — жиноятчи, бераҳм ота жазоланган, жароҳатланган ўғил даволаниб, ҳаётга қайтарилган.

Аслида-чи?

Отанинг қамалганига ҳам уч йилдан ошди. Юқоридаги воқеа бола атрофда бўлаётган воқеаларга бутун вужуди билан киришиб кетаётган, дунё сирларини илғашга уринаётган, уларни ўзича баҳолай бошлаган кунларда содир бўлди. У ҳам барча болалардек киноларни севар, болаларга хос бўлган ботирлик, қаҳрамонликка интилиш унда ҳам кучли эди. Ўз тенгдошлари қатори у ҳам Чапаевдек от чоптириб, оқларни енгишни, Штирлецдек донолик билан фашистларни доғда қолдиришни истар эди...

Лекин... Лекин отасининг қўлидаги дазмол фақат оёғини эмас, орзуларини ҳам куйдириб юборди. У энди одамлардан ўзини олиб қочадиган, синфда бир бурчакка биқиниб ўтирадиган, тўйларга бормайдиган, болаларга қўшилиб ўйнамайдиган бўлди. Карим болаларга ҳам, катталарга ҳам ишонмай қўйди.

Отаси илгарилари ҳам укаси икковини кўп урарди. «Эти таёқда пишган бола қийналмайди», деб қўярди у. Карим отасидан бераҳмликни ўрганди. Бир кун атрофда емиш сўраб миёвлаб юрган мушукни «ғиппа» бўғдию тошга тоблаб урди. Мушук миёвлашга ҳам улгурмай жон берди. Онаси каби бепарволикни одат қилди. Отаси унинг оёғига дазмол босаётганда, онаси ҳам уйда ўтирар, эридан қўрқибми ё бепарволикданми, ўғлини қутқазишга ҳаракат қилмаган эди. Онаси ҳамма нарсага бепарво — уй йиғиштириқсиз ётаверар, болаларнинг усти-боши кир, йиртиқ юраверар эди. Отаси қамалганига икки йил тўлган ёзда Карим анҳор ёқасида сувга тикилиб ўтирарди. Нимадир бўлди-ю, нариги қирғоқда ўтлаб юрган қўй сувга тушиб кетди. Қўй типирчилар, лекин кучли оқим уни тобора қирғоқдан узоққа олиб кетарди. Карим сузишни яхши билса-да, ўрнидан қимирламади. Аксинча, қўйнинг беўхшов ҳаракатлари кулгисини қистарди...

Отаси қамалгач, уларнинг уйида етишмовчилик бошланди. Бемор она болалар кийими ва овқатга пул топишни зўрға эпларди. Карим уйда онасидан пул ҳам сўролмасди. Болалар кўчада кийимлари, велосипедларини кўз-кўз қилишар, унга сайин Карим тобора синфдошларидан узоқлашарди.

Уларнинг кўчасида товуқлар кўп эди. Карим миясига келган фикрдан олдинига чўчиган бўлса ҳам, кейин қувониб кетди. Ҳафтада бир-икки товуқ тутиб, бозорга туша бошлади. Аста-секин чўнтагига пул, ўзига эса ишончи орта борди. Шаҳардан ўртоқлар орттирди. Булар синфдошларидек ундан ўзини тортишмас, муҳими уни камситувчи ўша дазмол воқеасини билишмас эди. Бу давра унинг кўнглидаги давра —пул бор, синфдошлардан холи, асабий, сержанжал онасининг қарғишларидан йироқда эди.

У қанчалик ёмон ўқимасин, ўқитувчилар уни синфда қолдиришмас, тезроқ бу «бало»дан қутилиш мақсадида яхшироқ баҳо қўйиб беришарди.

Шу тахлитда уч йил ўтди. Оёқ яраси аллақачон битиб кетган. Лекин энди олдинги Карим йўқ. Бераҳмлик, бепарволик, пулга ўчлик қалбига ин қурган ўсмир бор эди.

Ота ҳам келади. Лекин Карим у билан қандай яшайди? Умуман дазмол баҳона, ҳаёт гўзалликларини энди топа оладими?

Албатта топади. Бунга ишонгим келади. Шунингдек, Розиқнинг ҳам бир кун одам бўлишига, қилган жиноятини дилдан тушуниб, ҳис этишига ишонаман. Шунинг учун ҳам ишонгим келадики, катталар ўзларидаги бутун иллатларни куйдириб ташлайдилар, улар ўз вужудларидаги жиноятчини ўлдирадилар. Ана шундагина бу юқумли иллатлардан Каримлар ва Розиқлар халос бўладилар. Катталарни, аввало ота-оналар, ўқитувчиларни тарбияламай туриб бола тарбияси ҳақида гапириш мумкин эмас...

Ҳурматли газетхонлар! Мана сиз Гурлан районидаги «Пахтакорлар овози» газетасининг масъул секретари У. Яхшимуродовнинг хати билан танишдингиз.

...Хатлар... Розиқнинг тақдирига, Зойирнинг бевақт ўлимига ачиниб, уларнинг қайғусини, бўлиб ўтган воқеанинг ва бола тарбиясидек масъулиятли ишлар, мактаб, жамоатчилик фикрини ўзига сингдириб тўхтовсиз келаётган хатлар... Инсон тақдирига лоқайдлик — Зойир фожеаси, келаётган мактублардан ҳам маълум. Қувонарлиси шундаки, «Қора курси» мақоласи муносабати билан Самарқанд, Андижон, Хоразм область мактабларида тадбирлар белгиланди, мақола юзасидан қўшимча тарбиявий соатлар ташкил этилиб, педагогика советларида кенг ишлаб чиқилди.

Хатларни ўқир экансиз, жуда кўп педагоглар, ветеран мураббийлар, ота-оналар, студентлар, ўқувчилар лоқайдликка қарши кескин танқидий фикрлар, муросасиз мулоҳазаларни ўртага ташлаганликларининг гувоҳи бўласиз.

«КПСС Марказий Комитетининг «Умумий таълим ва ҳунар мактабини ислоҳ қилишнинг асосий йўналишлари» ҳақидаги лойиҳаси, — деб ёзади хоразмлик Шарифбой Бектурдиев,— айни вақтида бошланган хайрли ишдир. Унда мактабларимизда ўқувчиларга таълим ва тарбия бериш соҳасида юз бераётган нуқсонлар рўй-рост кўрсатилган ва уларни қандай изга солиш тадбирлари аниқ белгилаб берилган. Зеро, мактабларда ҳали ҳам учраб турадиган айрим нуқсонлар — мақоладагидек воқеаларнинг олди олинса. Ушбу сатрларни изтироб билан ёзяпман. Ўйлаб кўринг-а, ўн беш яшар бола энди ғунчалаётганда, қалби болаликнинг мусаффо орзулари билан тўла бир пайтда синфдоши зарбасидан вафот этса... Бу фожиа оиладаги нотўғри тарбия ва мактабнинг ўта лоқайдлиги оқибатида юз бермадимикан»?

Низомий номидаги Тошкент давлат Педагогика институти ўзбек ва қозоқ филологияси факультетининг III курс талабаси, Ленин стипендиати, факультет комсорги Р. Абдураимова ҳам юқоридаги фикрларга тўла мос мулоҳазаларини баён этади. Абдураимова бу воқеадан бўлажак педагог сифатида тегишли хулосалар чиқаради: «Педагог бўлмоқчиман, жамиятимизда яхши тарбия топган кишилар кўп бўлишини истайман. «Қора курси» мақоласини қаттиқ изтиробга тушиб ўқиб чиқдим. Минг афсус, бўлар «иш» бўлган: қалбларда оғир жароҳат қолди. Аммо бу воқеанинг сабабчиларини ҳеч кечиролмайман. М. Муҳаммадиева каби лоқайд, ўз касбига адашиб кириб қолган ўқитувчиларни, мактабдаги масъул шахсларни, бола тарбиясидек мураккаб жараёнга эътиборсиз ота-оналарни кечириш ғоят мушкул...»

Редакция почтасида шундай хатлар ҳам борки, уларни ўқиганда киши чуқур ўйга толади: тарбия, болалик ва бурч ҳақида енгил-елпи ўйлаб, иш юритиб бўлмаслиги, ота-она, мактаб, ўқитувчиларнинг асосий диққат-эътибори, вақти шу мураккаб вазифа билан боғлиқлиги уқтирилади.

«Мураббийлар муҳокамасига йўлланган «Қора курси» мақоласини ўқиб, саккизинчи синф ўқувчиси Р. Баҳроновнинг ўз синфдошининг қотили бўлганлиги сабаблари ҳақида ўйладик, — деб ёзадилар С. Айний номидаги Самарқанд Давлат Педагогика институтининг доцентлари Абдумурод Кўчибоев ва Машраб Маҳмудов. — Дарҳақиқат, оилада бола тарбияси ҳақида жиддий ўйлашга, унинг бўш томонларини аниқлашга, амалий чоралар кўришга фурсат етди. Бу КПСС Марказий Комитетининг яқинда жамоатчилик муҳокамасига ташланган лойиҳасида ҳам таъкидлангани бежиз эмас.

Илк фарзанд кўрган ёш ота-она ўз фарзандини қандай билимлар асосида тарбиялаши керак? Бу ўрта мактабларда ўргатиладими? Йўқ. Олий ўқув юртларида-чи? Йўқ. Розиқнинг манман, ўзгаларни менсимайдиган, ўз сўзи, ҳукмини ўтказиш учун муштлашишга ҳам тайёр руҳда тарбияланишига биринчи навбатда оилавий муҳитнинг салбий таъсири, тарбиянинг ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги, деб тушунамиз.

Бир вақтлар Францияда мактаб реформасини тайёрлаганларида мактаб программасига «Рўзғоршунослик, оилада бола тарбиясининг асослари» фанини киритишни таклиф қилгандилар. Бу реформада кўрсатилишича, мазкур фандан имтиҳон топширолмаган битирувчиларга уйланиш ёки турмушга чиқиш ҳуқуқи курсни қайта ўқиб топширгандан кейин берилар экан. Эҳтимол, бу реформани илгари сурган француз мутафаккирлари XVIII асрдаёқ оилавий тарбиянинг ижтимоий аҳамиятини кўзда тутгандирлар. Ёки бошқа бир мисол.

РСФСР мактабларининг 9—10-синфларида 36 соатлик «Оилавий ҳаёт психологияси ва этикаси» курсини эксперимент сифатида ўқитилаётганлиги, албатта, қувончли ҳол. Бундай экспериментлар тезроқ ҳамма жойда тадбиқ этилса, ёшларимиз зарур, ҳаётий билимларга эга бўлган бўлур эдилар.

Розиқнинг қилмиши эса у ўқиган мактабда тарбиявий ишларнинг ёмонлигидан далолат. Афсуски, баъзи мактабларда тарбиявий тадбирлар кўр-кўрона, саводсизларча амалга оширилади. Масалан, Пайариқ район кинофикация идораси томонидан ўқувчиларга абонимент билетлари мажбурий сотилиб, кинотеатрнинг кечки сеансларида икки серияли ҳинд картиналари намойиш қилинади. Кечаси соат ўн бир-ўн иккида уйига қайтган ўқувчи қачон дарс тайёрлайди. Боланинг ёшига номуносиб ишқ-муҳаббат, муштлашишлар, интим кечинмалар фонида юз берадиган ҳодисаларни 5—6 синф болалари қандай қабул этишларини тасаввур қилиш қийин...»

Ушбу мактубдан ҳам кўриниб турибдики, бола тарбиясида бутун жамоатчиликдан тортиб то унинг ўзигача қайғуриши, шунга амал қилиши кўзда тутилади. М. И. Калининнинг «Яхши тарбия жамият олдидаги бурчимиздир, ёмон тарбия жамият олдидаги гуноҳимиз ва кулфатларимиздир», деган сўзларини доимо ёдда тутишимиз зарур.

ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ БЎЛИМ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган союза писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ

Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Рамз БОБОЖОН, Собир БОБОЕВ, Барот БОЙҚОБИЛОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Саъдулла ҚАРОМАТОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Назир САФАРОВ, Ўлмас УМАРБЕКОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Малик ҚАЮМОВ, Сора ЭШОНТЎРАЕВА.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент—700029, Ленин кўчаси 41.

ТЕЛЕФОНЛАР: Бош редактор — 33-52-91, 32-57-42, қабулхона — 32-54-71; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь—33-49-93, 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза —32-55-78; санъат—32-56-48; сатира ва юмор —32-56-49; фотолаборатория — 32-58-95.

Р. 09077. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриёти нинг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. В. 3119.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12